

Peru

ЧАСОПИС
ЗА ЛЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ
И КУЛТУРОЛОШКЕ
СТУДИЈЕ

ISSN 1821-0686

1/2009

ФАКУЛТЕТ ЗА
СТРАНЕ ЈЕЗИКЕ

Речи

Часопис за језик, књижевност
и културолошке студије
Зима 2009, год. I, бр. 1

Издавач

Факултет за стране језике
Универзитета „Браћа Карић“
Висока 29а, Београд

За Издавача

Проф. др Миролjub Јоковић

Главни и одговорни уредник

Доц. др Слободан Д. Јовановић

Редакциони одбор

Проф. др Милош Ковачевић, проф. др Радојка Вукчевић,
проф. др Весна Лопичић, доц. др Борјанка Трајковић,
проф. др Миодраг Радовић, доц. др Михаило Шћепановић,
проф. др Миролjub Јоковић, проф. др Вера Белокапић-Шкунца,
доц. др Мирјана Радосављевић, доц. др Петар Пенда,
доц. др Слободан Д. Јовановић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, проф. др Радојка Вукчевић,
проф. др Весна Лопичић, проф. др Миролjub Јоковић

Секретар редакције

Маја Ђук

Ликовни и графички уредник

Ратомир Димитријевић

Лектура и коректура

Зорица Савић-Ненадовић, Марија Гичић-Пуслојић, Владимир Павић

Штампа

Класа, Београд

Тираж 500

ISSN 1821-0686

Садржај

РЕЧ ГЛАВНОГ И ОДГОВОРНОГ УРЕДНИКА / 5

УВАЖЕНИ АУТОРИТЕТИ ИЗ С.А.Д.

Predrag Matejić

500th ANNIVERSARY OF THE WALLACHIAN FIRST IMPRINT:
HISTORICAL CONTEXT AND SIGNIFICANCE / 9

V. Rev. Dr. Mateja Matejić

NICOLAUS LENAU – THE POET OF DEATH / 19

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Маја Ђук

СРПСКА ДИЈАСПОРА КАО КАНАДСКА СУБКУЛТУРА / 41

Milena Tanasijević

ESP COURSE OUTLINE FOR YOUNG LEARNERS / 56

Миланка Бабић

ЕКСПРЕСИВНА ЗНАЧЕЊА ПАРТИКУЛА *ДА* И *НЕ*
И ЊИХОВИ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕКВИВАЛЕНТИ / 60

Владан Бартула

„ЧИСТО МОРЕ“ (Η ΑΜΙΑΝΤΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ)
У ЕСХИЛОВИМ *ПЕРСИЈАНЦИМА* / 77

Часлав Николић

ЈЕДНО ПОДСЕЋАЊЕ: ВЛАДИМИР ПРОП ИЛИ
– ОД ФОРМАЛИЗМА КА СТРУКТУРАЛИЗМУ / 82

СТРУЧНИ РАДОВИ

Mirjana Radosavljević

ODLUČUJUĆA ULOGA KONTEKSTA U REŠAVANJU
PROBLEMA POLISEMIJE U FINANSIJSKOM ŽARGONU
ENGLLESKOG JEZIKA / **105**

Mirjana Lončar-Vujnović

THE PECULIAR APPLICATION OF THE EXPERIMENT
IN GREENE'S "THE QUIET AMERICAN"
AS THE EXCEPTION IN MODERN FICTION / **114**

Zorica Antić

TANDEM TEACHING IN EMP / **132**

Jasmina Đorđević

TRANSLATION TECHNIQUES – TRAPS AND ERRORS / **145**

Биљана Самарџић

ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ У ПОВЕЉАМА ТВРТКА I
КОТРОМАНИЋА У ПОРЕЂЕЊУ СА СТАРОСЛОВЕНСКИМ / **174**

Бојан Струњаш

ПОЕТИЧКА НАЧЕЛА КЊИЖЕВНЕ ЕТИКЕЦИЈЕ
У ДОМЕНТИЈАНОВОМ *ЖИТИЈУ СВЕТОГ САВЕ* / **183**

Slobodan D. Jovanović

BEN DŽONSON – SATIRIČAR VAŠARA SVOG, I DANAŠNJEG / **191**

ПРИКАЗИ

Јелена Василић

„КАЖИ ТЕТИ ДОБАР ДАН“; Јасминка Петровић: „Кажи тети
Добар дан“, Креативни центар, Београд, 2007. / **209**

Nikola Popović

LOMOVI TELA I BIĆA – TELO KAO METAFORA
RAZOBLIČENOG ŽIVOTA; Simona Vinči: *U svakom smislu ljubav*
(s italijanskog preveo Nikola Popović), Vrijeme, Zenica, 2008. / **212**

РЕЧ уз први број часописа *Речи*

У универзитетској 2008/2009. години Факултет за стране језике већ има и студенте четврте године основних студија. Нарастао је, у озбиљном раду се захуктао, бројем студената може да се подичи, а квалитетом наставника и сарадника потврђује решеност у сваком смислу да се у напорима истраје и да се – траје. Дошао је зато и тренутак да се изађе пред ширу јавност, стручну и општу. Време је да сви они који на Факултету изводе наставу, али и они који завршавају студије и намеравају да на вишим нивоима усавршавају и продубљују своја знања и научне потенцијале представе своје домете и да најаве своје вредности и оно што је већ досегнуто, али и аспирације и окренутост будућности. Тренутак је да се појаве наше *Речи*.

Речи су средство којим ћемо настојати да све наше речи, стручне и струци посвећене, пренесемо свима у колегијалној и општој јавности који на било који начин третирају проблематику језика, књижевности и културолошких студија у најширем смислу. Радови научног и стручног карактера, али и прилози, осврти, коментари, прикази ефектних нових превода служиће и да представе наша интересовања превасходно у областима проучавања страних језика и њихових култура, али и сопственог језика и домаће књижевности и културе, историје и свих вредности од значаја у садашњој равни и у минулим временима. Посвећиваћемо своје речи великанима и већ утврђеним богатствима али и новим донетима страних књижевности, из избора одређеног не само језицима који се на Факултету изучавају, уз истовремену отвореност за нове појаве, нове личности, нове плодове уметничког и културног стваралаштва. И у свему томе желимо и желећемо – да не будемо сâми.

Замашне циљеве које постављамо и овде наводимо заиста не бисмо могли да остварујемо ослањањем искључиво на сопствене могућности. *Речи* које сада упућујемо истовремено су речи позива на сарадњу, на удруживање потенцијала и напора и на стварање плодова који ће својом вредношћу позивати на нова залагања и нове тежње. Потребни су нам сарадници свих нивоа стручности и свих

интересовања, сви они који желе да се обратe јавности и да прикажу докле су стигли и колико још могу у свом раду. За сâм почетак очекујемо да ћемо стећи читаоце, али бисмо за кораке који воде даље желели да из редова читалаца стекнемо што више сарадника и пријатеља који ће помоћи да *Речи* не буду и не остану само наше. У том смислу очекујемо да ћемо после овог првог обраћања јавности доживети макар коментаре, савете, предлоге, питања, све могуће реакције које ће нам говорити о томе да ли су *Речи* примљене, да ли су схваћене, да ли су можда начиниле подстицај да нам се узврати новим, још бројнијим и јавности још значајнијим речима.

Покренули смо *Речи*. Пошли смо од речи које имамо, сакупљамо све речи које вреде, надамо се да ћемо увек имати довољно стручних, поучних и занимљивих речи које ће свима који нас прате нешто да доносе и да значе.

Главни и одговорни уредник

**УВАЖЕНИ АУТОРИТЕТИ
ИЗ С.А.Д.**

Predrag Matejić

UDC: 093=135.1”1508”

Curator, Hilandar Research Library
Director, Resource Center for Medieval Slavic Studies
The Ohio State University
Columbus, Ohio

500th Anniversary of the Wallachian First Imprint: Historical Context and Significance

The celebration of this most important milestone in Romanian, Serbian, Bulgarian, Slavic, and Eastern Orthodox world culture and history is highly significant. It is one to which I am delighted and deeply honored to add my scholarship and thoughts.¹ In a sense, as I hope to explain here, this anniversary and celebration unites what I have always believed to be the best about Eastern Orthodox culture: in its essence, its ability to serve as a supranational and multi-cultural unifying spiritual and educational model.

The publication 500 years ago of the *Sluzhebnik*, the *Missal*, by Makarije (Macarie), in Trgovishte (Târgoviște), Wallachia, in some 128 leaves, approximately 6 by 9 inches in size, was a truly remarkable achievement. Encouraged and sponsored by the ruling voevods of Wallachia, this *Sluzhebnik* is emblematic of its time and the many cultural and historical currents that affected Eastern Orthodoxy and the Orthodox peoples, including the Romanians, who were to have an especially profound and critical impact and role for Serbian and Slavic culture precisely at this time in history.

In an effort to more easily comprehend the enormous cultural significance of the Târgoviște *Sluzhebnik*, it may be helpful to review a number of historical circumstances that led to the publication of this volume. First among these circumstances is the impact of the invention of movable type and printing in the West by Johann Gutenberg around 1450, and especially the printing of the *Gutenberg Bible* in the mid-to-late 1450s. In the next four decades, that is, by the year 1500, some 26,000 to 27,000 titles² were printed, primarily in certain German and Italian cities, as well as in France, Spain, and the Low Countries.

The cultural impact of printing was profound and this new means of recording and distributing texts quickly spread and became popular. In terms of the overall Western tradition, where once manuscripts on vellum were the absolute norm, after the invention of printing, with few exceptions (such as *Books of Hours*), printing completely supplants manuscript production in the West.

In addition, there were also clear attempts to print in different alphabets, with a number of editions in multiple alphabets, while other editions were in what may even be described as ‘exotic’ alphabets. For example, among the first Slavic printed books was the *Missal*, printed in Rome in 1487. It is printed in the Glagolitic alphabet and was intended for use by certain Croatian monks. Virtually all the *incunabula*, that is, materials printed before the year 1500, are associated in one way or another with the Roman Catholic Church or Roman Catholic needs.

Of the 26,000 to 27,000 titles representing *incunabula*, only some 10 are printed in Church Slavic and the Cyrillic alphabet and were intended for use by the Eastern Orthodox. Cyrillic printing for the Eastern Orthodox actually began in Poland in 1491.³ Sweipolt Fiol, a German Roman Catholic, printed the *Oktoikh* and up to four other books in Cyrillic in Cracow between 1491 and 1493. He printed these primarily for the Russian Orthodox community, both local and in Muscovite Russia. This was not achieved without controversy. In 1491, Fiol was arrested, fined, and most strongly encouraged to stop printing books intended for the Eastern Orthodox. He finally stopped his Eastern Orthodox printing activities in 1493.

The next center of printing in Church Slavic and Cyrillic for the Eastern Orthodox was Cetinje, in Montenegro, where an Italian-educated South Slav printer from Montenegro, Makarije, was responsible for the printing of 5 books between 1494 and 1496. These represent the first Eastern Orthodox books to be printed in the Balkans by Balkan natives. Thus, to repeat, of the very large number of titles printed in the first 50 years, only ten were in Cyrillic Church Slavic and intended for Eastern Orthodox liturgical needs.

The next center of publication for the Eastern Orthodox is Târgoviște in Wallachia. Here, only a decade after Cetinje, three books were published for the Eastern Orthodox. The three books were the *Sluzhebnik* (*Leitourgikon*) in 1508, the *Oktoikh* (*Ochtoechos*) in 1510, and the *Chetveroevangeliie* (*Tetraevangelion*) in 1512. Again, the language of all three is Church Slavic and the alphabet used is Cyrillic. Cyrillic was an official alphabet used in Romania until 1858, if I remember correctly.

Certainly, at this time (the early 16th century), for reasons I will elaborate upon below, Church Slavic and Cyrillic are the primary literary language and alphabet used by the Wallachians, especially in terms of the needs and functions of the Orthodox Church in Wallachia.

The printer of these three books is again someone who names himself Makarije (Macarie). In Serbian scholarship, even recent literature does not assume that this is necessarily the same Makarije.⁴ However, while there may not be universal acceptance that Macarie of Târgoviște is the same person as Makarije of Cetinje, the preponderance of scholarly opinion is that they are, in fact, one and the same person. I will suggest other reasons below in support of this, beyond the possibly coincidental evidence of the same name, same occupation, and closeness in terms of the time of flourishing.

Before addressing these other issues, it may be helpful to consider the use of the Church Slavic language and the Cyrillic alphabet in Romania in their correct historical context. We must remember to consider them in their proper chronology, and not from the perspective of the present. Romanian is not now nor was it ever a Slavic language.

However, for various reasons having to do with the geographic location of Romania and its historically primary religion – Eastern Orthodoxy – Romania and the Romanians were part of what Riccardo Picchio of Yale (and the Vatican) has popularized as medieval “Slavia Orthodoxa.” In this case, however, the term is not entirely accurate. It would be more accurate to say that Romania was part of a **shared** cultural legacy, part of an Eastern Orthodox commonwealth, a commonwealth with fluid cultural borders, essentially non Greek-speaking in nature, but overwhelmingly Slavic and Eastern Orthodox.

The Romanian lands and Romanians of this time were an integral and seamless part of this commonwealth. Neither the use of Church Slavonic as a religious literary language nor the use of Cyrillic as the primary alphabet of this language were causes of either concern or conflict. It is instead clear that both the language and the alphabet were part of a shared and mutually acceptable cultural legacy. Both would continue to be so, although to a decreasing degree, until some time in the 19th century.

Having stated the above, it is also important to recall the historical conditions that preceded the publication of Macarie’s *Sluzhebnik*, specifically, the history of the late 14th to the early 16th centuries, especially in the Byzantine Empire and the Balkans. This was the time of the relentless incursions of the Ottoman Turks and their gradual and ultimate vic-

tory not only over the Balkan kingdoms, but the 1100-year-old Byzantine Empire itself. It was a time that was thought to be the end of the world, which was widely anticipated among the Eastern Orthodox in the year 1492 (that is, the year 7000 in terms of the Byzantine and Eastern Orthodox *летобројенје* i.e., the “counting of years” from the creation of the world). The vanquishing of Christian rule and especially the Fall of Constantinople were certainly taken as certain signs not of the forthcoming, but of the imminent, Apocalypse.

There were many other significant consequences as a result of the Fall of Constantinople. Among them was the breakdown of the previously existing system of authority in Eastern Orthodoxy, which had Constantinople as its primary center of spiritual and ecclesiastic authority, and secondary centers of authority in Bulgaria and Serbia. The subsequent vacuum of spiritual and then political authority created when the Byzantine Empire finally fell was eventually filled by Muscovite Russia. Russia, however, did not fill the void created immediately. Wallachia and the Romanian lands, being able to maintain a higher degree of freedom and to continue to have their own leaders, the voevods, were to play a new and in many ways fundamentally critical role, especially at this time.

The beginning of the changing roles has its roots at the end of the 14th century, when the Bulgarian Empires of Turnovo and Vidin fall to the Ottoman Turks. Bulgaria had been a critical part of the 14th-century Eastern Orthodox revival, sometimes referred to as the “Paleologian Renaissance.” By whatever name it is characterized, this revival is certainly associated with the spiritual philosophy of hesychasm and the leading role of hesychasts in Eastern Orthodoxy at this time.⁵

There was a great need for new and revised texts at this time. This need was related to the resurgence of culture as well as changes in the *Rule* adopted by the middle of the 14th century in this region. In addition, there was a need for new texts and translations related to the hesychast movement and philosophy. In addition, as a result of earlier periods of significant cultural decline, the corruption of texts was rampant. This meant additional revisions of texts with an eye to greater uniformity and accuracy in all texts was necessary. Finally, for all the above reasons, in a desire to create even greater uniformity, orthographic norms were revised. These new norms largely were expressed as a greater imitation of Greek script, including the unnecessary-for-Slavic breathing marks, as well as a return to older, archaic forms of Cyrillic and Church Slavic.

These orthographic changes are associated with the name of Patriarch Euthymius of Bulgaria (1375-1393?). One of the central aspects of the orthographic reform was the re-introduction of the nasal vowels (Ѡ and ѡ) found in Old Church Slavonic. These vowels were virtually unnecessary and had largely fallen out of use by everyone, including the Bulgarians. The re-introduction of the nasal vowels, often in their correct etymological position, was largely artificial and related to the desire to return to an older time and orthography closer to the classic period of Old Church Slavonic and its “Golden Age.”

I apologize for what some may consider information that may seem to not be central to the issues related to the publication of the Macarie *Sluzhebnik*. However, these issues are, in fact, crucial to a better understanding of later developments. It is in this time that we find the roots of elements as diverse as the so-called “Second South-Slavic Influence” in Russia to Paisij Velichkovskii and the “Startsy Movement.”

When the Turks conquered Bulgaria, many of the monks, including well-educated scribes, fled. A number of them went west, where Serbia, although now a vassal state, still had some degree of independence under Despot Stevan Lazarević, the Branković rulers, and others. Another very large group of educated monks went north, to Wallachia. With them, they brought manuscripts and the new and revised translations, the new hesychast texts, all of which were written in the new Euthymian orthography. This orthography quickly began to take root in Wallachia.

At almost the same time, another orthography became very popular among the South Slavs of the 15th century and later. This orthography, while based on the Euthymian, specifically **excluded** the nasal vowels (Ѡ and ѡ), since it was essentially and originally a Serbian orthography. The Resavian orthography (named for the Resava River and the Literary School that flourished near there in Manasija Monastery in Serbia at the beginning of the 15th century), was extremely popular and became the prevailing norm not only among the Serbs, but the Bulgarians, and others.

And yet, we can clearly see traces of the use of the nasal vowels according to the orthography of the Euthymian reforms in the Târgoviște *Sluzhebnik* of Macarie. This is due to the fact that this orthographic norm, so short-lived in Bulgaria, was artificially preserved for a longer time in Moldavia and Wallachia, not as a Bulgarian recension of Church Slavonic, but as a Wallachian recension of Church Slavonic. The presence of nasals at this time is a part of this Wallachian recension, and it is only, essentially, found among manuscripts produced in Wallachia. It is for

this reason that Macarie in Târgoviște prints the *Sluzhebnik* and the other two books in what appears to be a Bulgarian orthography. At this time it is not a Bulgarian recension – the orthography, whether in manuscripts or printed books of this time, is, in fact, Wallachian (although clearly based on an earlier Bulgarian orthography).

Yet another consequence of the Ottoman Turkish invasion was the radically changed economic situation and the eventual loss of virtually all monetary support from Serbia and Bulgaria. The Orthodox Churches, including the various monasteries, not only lost much of their income, but were now expected to pay taxes. This caused great hardship and led to the serious decline of culture in these regions. It is helpful to consider the situation of Hilandar Monastery and Mount Athos in this regard. In essence, it is at this point in history that Romania begins to play an *especially* critical and decisive role in the history of monasticism and Eastern Orthodoxy in the Balkans and beyond.

Prior to the support that began to arrive from Muscovite Russia in the second half of the 16th century, it was the income received from Wallachia and Moldavia (beginning especially at the end of the 15th century and throughout the first two-thirds of the 16th century) in this most critical period of the first one hundred years after the Fall of Constantinople that allowed Hilandar and other monasteries on Mount Athos to continue to function and even exist. The importance of the aid they received from Wallachia and Moldavia at this time and later can not be overstated. Were it not for this monetary aid, it seems unlikely that Mount Athos would have persevered as a monastic community.

This support was certainly critical to Hilandar Monastery. Aleksandar Fotić, who has diligently researched Ottoman Turkish archives pertaining to Hilandar Monastery, in a foreword states that – *For the history of Mount Athos, it is especially important to finally illumine its (Mt. Athos’) connections to its most significant sponsors: the donors of Wallachia, Moldavia, and Russia.*⁶ While Fotić credits Petre Năsturel⁷ with making a good initial, but very incomplete, effort in this regard, he urges significant further research in regard to the role of the interaction between Hilandar, Wallachia, and Moldavia.

While there are many indications of the Wallachian presence in Hilandar Monastery, the most obvious are the 30 edicts issued by Voevods. The oldest of these and the edict that establishes a direct relationship to Hilandar Monastery is Vlad Călugărul’s (Vlad the Monk’s) *Edict of November 1492*. It is a remarkable document, poignant in its description of

the reasons for the willingness of the Voevod to, as he describes in his own words, “adopt” the “orphaned” Hilandar Monastery on behalf of himself and his descendants. Central to his reasons are feelings of gratitude toward Mara Branković, Dowager Sultanness, the daughter given in marriage to Murad II in June of 1433 by her father, Đurađ, who ruled in Smederevo, Serbia, until his death in 1456. At this time, the last vestige of Serbia and Serbian independence finally fell to the Ottoman Turks. Mara lived until 1487 and during her life used her prestige and limited authority to provide a degree of protection to Mount Athos, among other Christian communities under the Ottoman Turks.

Voevod Vlad the Monk, after her death, fulfilled the wishes of Mara Branković, accepting the further care of Hilandar Monastery on behalf of himself and his descendants. It was an obligation that was accepted and continued for decades to come, as is witnessed by the 30 edicts of Romanian vevods in Hilandar Monastery’s library. Of course, it is well known that the generosity of the vevods and the Romanian people was not limited to just Hilandar, but to several, and at times all the monasteries on Mount Athos. Without this support, the entire fate of Mount Athos and its monasteries might have been significantly different.

Some scholars doubt that Makarije of Cetinje and Macarie of Târgoviște are one and the same person. Others are not convinced that Macarie of Târgoviște and Makarije, Abbot of Hilandar Monastery in 1525, 1526, and possibly 1533, are one and the same person. In fact, the historical and cultural circumstances outlined above suggest strongly that *they are the same person*.

While Montenegro had a degree of independence, it was limited, certainly in terms of its economic abilities. We do not know what happened to the Cetinje printing press, but it does not appear to have survived after 1496. The same circumstances that led to the demise of the press would have encouraged Makarije of Cetinje to find another location to continue his craft. His choices would have been extremely limited.

The establishment of a press in Târgoviște is very likely, at least in part, a similar phenomenon to the migration of scribes at the end of the 14th century and the beginning of the 15th century. It would have been logical for Macarie to learn about the intended press at Târgoviște. It was also only logical and prudent for the Vevods to inquire about printers who were experienced. Again, the choice was limited. Only a few individuals had any direct experience of printing in Cyrillic, and all of them would have conceivably gained this experience from the Cetinje

press (at this time we know of no other presses printing that printed Cyrillic).

The discussion of the orthography above has already shown that the orthography of the Wallachian imprints is Wallachian, which has its roots in second-half of the 14th century Bulgarian orthography, but which at this time is exclusively Moldavo-Wallachian. In terms of identifying Macarie of Târgoviște with Makarije of Cetinje, it is not relevant that the orthography of the Cetinje imprints is Resavian and that of the Târgoviște imprints is Wallachian. Makarije/Macarie did not write the texts, he only printed them.

Given the extremely important role that Romania, its voevods, and its people played for Hilandar Monastery at the end of the 15th and throughout the 16th century, it is entirely logical that Macarie would have gone from a monastery in Wallachia to become abbot of Hilandar Monastery. In this way, the relationship of Hilandar Monastery and the voevods would have been considerably strengthened, something which would have been of mutual benefit, but probably critical to Hilandar Monastery.

Thus, even though we may not have direct absolute proof of the above, it is clearly more likely that we are speaking of one and the same person. It is certainly more likely than a circumstance in which we are speaking of two or three different people, all of whom have the same name and the same specific ties to Serbian, Balkan, Romanian, and Mount Athos' histories and cultures.

It is hoped that my thoughts concerning this small book have sufficiently illustrated the historical importance of the *Sluzhebnik* of Târgoviște and its printer, Macarie. Typical for its time, it is a history that is part of the cultures of several peoples and regions of the Balkans, as well as part of that larger Eastern Orthodox commonwealth to which they belonged. The *Sluzhebnik* was only the eleventh book to be printed for the needs of the Eastern Orthodox, and the eleventh book to be printed in Cyrillic. It was the first such book to be printed in the 16th century, and the first of approximately only 150 Cyrillic books to be printed throughout the entire century.

And here, as I close, I would wish to point out only one other circumstance. I strongly believe that we are celebrating the 500th anniversary of this imprint *one year too late*. According to the most typical Eastern Orthodox usage of this time period, the New Year started on September 1. For this reason, activities that fell or were completed from

September 1 to December 31 occurred, in terms of our Western understanding of the calendar and year, one year earlier. By this, I mean that since we know the *Sluzhebnik* is dated November 10, 7016 years from the time of the creation of the world, we should be subtracting not 5508 years to get to the correct year “Anno Domini,” but we should be subtracting 5509. In other words, Macarie finished printing the *Sluzhebnik* in 1507!

Notes

¹ Originally, this article was given as a keynote presentation for a symposium organized by Reverend Nicolai Buga (St. Gregory Orthodox Seminary, Bucharest, Romania, and Pastor, Holy Trinity Romanian Orthodox Church, Philadelphia) and Villanova University: “500 Years of Orthodox Printing in Romania: Macarius’ *Slouzhebnik*, Târgoviște, 1508” (Villanova University, 18 October 2008, Philadelphia, Pennsylvania). I once more express my gratitude to Fr. Buga, to Dr. Haas of Villanova, and all who made possible and contributed to this symposium, and especially to His eminence, Nicolae, Archbishop of the Romanian Orthodox Church in the Americas, under whose patronage this symposium was organized.

² By titles, I do not necessarily mean books. Many of these *incunabula* imprints represented single-sheet broadsheets and similar “non-book” publications.

³ Aleksander Sokolyszyn, “Sweipolt Fiol: The First Slavic Printer of Cyrillic Characters,” *American Slavic and East European Review* 18/1 (February 1959): 88-94; Szczepan K. Zimmer, *The Beginning of Cyrillic Printing in Cracow, 1491: from the Orthodox Past in Poland* (Boulder, Colorado: Social Science Monographs, 1983).

⁴ See, for example, Miroslav Pantić, editor, *Pet Vekova Srpskog Štamparstva 1494-1994* (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1994), especially pages 137-139, where there are two separate entries for Makarije, one as *Makarije od Crne Gore* and one as *Makarije rumunski štampar*. Despite the separate entries, it is also noted here that many consider the “Makarije from Montenegro” and the “Romanian printer Macarie” to be one and the same person.

⁵ In lectures, Riccardo Picchio would refer to this as the “Great Hesychast Conspiracy.” By this he meant the increased leadership role of certain hesychasts. Patriarch Philotheos of Constantinople appointed Evtimii/Euthymius, Efrem/Jefrem, and Kiprian/Kiprijan to be the Patriarchs of Bulgaria and Serbia and the Metropolitan of Kiev (later Moscow) respectively, the first two in 1375 and the last in 1379. All were highly educated, leading hesychasts; all were

(almost certainly) Bulgarian. The goal may have been to provide the Orthodox Churches with like-minded leaders, thus creating a type of greater unity in the overall Orthodox Church in the face of encroaching Islam, a unity that was unmatched and never achieved among the various Orthodox political rulers.

⁶ Aleksandar Fotić, *Sveta Gora i Hilandar u Osmanskom Carstvu XV–XVII vek* (Beograd: Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Hilandar Monastery, Holy Synod of the Serbian Orthodox Church): 16; it is also *Posebna izdanja* 74 of the Institute of Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts.

⁷ Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654* (Roma, 1986); in series *Orientalia Christiana analecta* 227. Earlier works, such as Virgil Căndea and Constantin Simionescu, *Mont Athos: Présence Roumaines* (București: Editura Sport-Turism, 1979) published in English in the translation of Remus Rus as *Witnesses to the Romanian Presence in Mount Athos* by the same published and in the same year, are also helpful, although quite limited and overly brief.

V. Rev. Dr. **Mateja Matejić**
Prof. *emeritus*, Department of Slavic
and East European Languages and Literatures
The Ohio State University, Columbus, Ohio

UDC: 821.112.2.09–1
Ленау Н.

Nicolaus Lenau **– The Poet of Death**

There is a considerable number of exceptionally accomplished literary works in which, according to the statement of Henry Lanz, *God is put on trial for the creation of this abominable world in which we are compelled to live.*¹ Nicolaus Lenau (1802–1850), the poet of sorrow and death, appears on that trial less as a prosecutor and more as a witness for prosecution.. His poetry is a part of the indictment of the Creator of this world and life considered by many as a failure. Lenau does not name the defendant; he only presents the evidence that incriminates the defendant and may be utilized by prosecution against the defendant:

The very nature of life, as Lenau comprehends it, makes life unattractive:

In the turmoil of the struggle of this life
.....
sorrow is the deepest feeling
*and the most intrinsic thought is death.*²

Different attitude toward suffering is the basis for different attitudes toward life. For many mystics and ascetics suffering means life. For Lenau life means suffering. Through some of protagonists in his novels, Dostoevsky expressed the idea that suffering is indispensable for spiritual growth of human beings and their redemption from the sin. For some of his characters, suffering is a river in which both the soul and body can be cleansed and they eagerly plunge in it. This attitude is typical for Orthodox, the Russian Orthodox Church in particular which teaches that *the divine could be found only through suffering. The road to the distant, to infinity leads through unspeakable suffering.*³

The example of Christ's suffering inspired martyrs and ascetics of the early Christianity and they considered suffering as the path that leads to God and life eternal. Konrad Onasch noted that the Eastern Orthodox Church is deeply aware of the fact that "*the life of this world is only something passing, translucent, transparency of the absolute Divine Being. The theme of the East is the secondary importance of life. The East finds wisdom in dying.*"⁴

According to such worldview, death is considered to be the end of man's exposure to temptations, beginning of his eternity, and condition for his potential sanctification. Death is actually the end of man's walking the tightrope and the end of his struggle.

The views of Lenau's poetry concerning suffering and death and their secondary importance appear to be similar to the worldview of the Orthodox Christianity. *Secondary importance of life* is his favorable motif and according to him *death is the climactic moment of life.*⁵

However, Lenau's conception of life is very different from the conception of the Orthodox Church. In its eschatology death represents a value and it has a cause and meaning. Life, although meaningful is of secondary importance compared to eternity. For that reason for the martyrs of the East it was relatively easy to *give up a worthless life for the sake of a truly absolutely value.*⁶

As for Lenau, it is not so. In his philosophy of life suffering represents a cruel, undeserved, worthless and meaningless punishment. According to him life as such is an unjust sentence and *misfortune, disconsolation, misplacement, deadly horror and despair are by fate determined content of reality of earthly life.*⁷

Lenau firmly believes that *man is condemned on here and now.*⁸ For him life means suffering and according to his belief suffering, although meaning less, represents the content of life. Lenau, unhappy because of his belief that life is suffering, was, it appears, not only obsessed by suffering but also inebriated with it He declared that *The compass of my soul leads me all the time toward the pain of life.*⁹ Wolfgang Martens asserted that Lenau *lived on pain.*¹⁰

Suffering is if not the only, then one of the central themes in Lenau's poetry. His poetry is like a heavy sighing and an incessant lament. There are neither happy smiles nor bright colors in it. *His poetry consists of his telling how he is suffering; reduced to a simple formula, he has to suffer in order to have something to say.*¹¹ His poems are serious and gloomy and they had to be such, because his poetry is *a search for the meaning*

*Winter sneaked
Into my heart, tears died
And like snow
All the green colors of hope are faded .²¹*

For Lenau the awareness of death was painful and discouraging. Because of that, enjoying life was impossible for him. He could and would not enjoy a life that is limited in duration, saturated with suffering, and ends in death. Futility of life embittered Lenau as much as it did Job, who also complained against the transience of life and happiness.

Transience of life and mortality are frequent themes in Lenau's poetry. He perceives life as a masked death and it is clear to him that all that exists is subject to dying and condemned to death. In his verses in which he proclaims the omnipresence and omnipotence of death, bitterness is quite evident:

*O, nightingale, you call in vain
About the duration of this blissful life!
Soon will redden your last evening sunset,
In its thirst the death will
Swallow your sweet song,
You will fall down from the silent branch.²²*

The fate of the nightingale is the fate of man, nature and universe; nothing can escape death. Because of that, Lenau did not want to nor was he able to enjoy the beauty of nature, for all the time its decay and mortality were on his mind. Even the beauty of flowers could not move him, because he was aware not of their beauty as much as of their mortality:

*O, you dear flowers
The creek that roars louder and louder
Will grab you, will uproot you
From the green lap of your mother.²³*

For Lenau flowers are a symbol of transitoriness and an image of fragility of human beings and the world. It seems that, in this respect, he follows the biblical tradition which points out similarity between the transitory nature of flowers and grass and transitoriness of human beings and the world. In his Psalms David, before Lenau, complained:

*As for man, his days are like grass; as a flower of the
field, so
He flourishes. For the wind passes over it, and it is gone,
and it place
Remembers it no more.*²⁴

Apostle James also reminds of transitoriness and this life:

*Come now, you who say: Today or tomorrow we will go
to such and such a city, spend a year there, buy and sell, and
make a profit; whereas you do not know what will happen
tomorrow. For what is your life? It is even a vapor that appears
for a little time and then vanishes away.*²⁵

Similar reminders can be found in almost every book of the Bible. Yet, Lenau's perception of the world and life appears to be closest to Job's. The latter also perceives life as a passing shadow and complains:

*As the cloud is consumed and vanishes away, so he
that goes down to the grave shall come up no more. He shall
return no more to his house, neither shall his place know him
any more. Therefore I will not refrain my mouth; I will speak
in the anguish of my spirit, I will complain in the bitterness of
my soul.*²⁶

The entire poetry of Lenau is actually and essentially an expression of *the anguish of his spirit and the bitterness of his soul*. His despair is as deep as Job's: because human beings are no masters of their destiny:

*In its furor death tore off
The last traces of my happiness.
Human heart has no vote
In the dark council of nature.*²⁷

Lenau perceives the entire universe as a cemetery that itself is dying and is the subject to death. For Lenau dying is endless and all encompassing. Even time itself is mortal:

*One more day has drowned
In the silence of the death's peace.

Flattering evening clouds hover
In the soft moonlight
And the pallid roses weave
The grave stone for the dead day.*²⁸

For the poet, only the eternal death and the eternity in death exist. Life is only a disturbance of that motionless and lifeless eternity. That for him, apparently, was the reason for rebellion against the Creator of the world as it was for Satan, the leader of rebellious angels in Njegosh's *Ray of Microcosm* who, in his debate with the Archangel Michael, asks:

*Why did your haughty Ruler
Wake me and my noble cohort
From eternal sleep
If he did not intend to put
Autocratic crowns on our heads?
I wish I remained for ever
In the calm power and embrace of sleep.*²⁹

Job voiced a similar complaint. To him also seemed that life is only unrest brought in the eternal peace of death, and he therefore rebels:

*Why did I not die from the womb? Why did I not give up
the ghost when I came out of the belly? ... For now should I have lain
still and been quiet. I should have slept, then had I been at rest.*³⁰

Lenau, too, saw death as *the carrier of peace*,³¹ his *ardent desire*³² and he did not hide that his heart dreamed of death's coming...³³ He did not expect any change and improvement from death, save that he would from one night sink in another.³⁴ Like a dark cloud and a dark shadow death covers Lenau's horizon and he is unable to see anything but death:

*The last life has disappeared,
Here not a single leaf is green,
Not a single bird sings,
Even the path seems to twist
Between a wall and the death's abyss.*³⁵

Awareness of death never left Lenau. It was becoming stronger by his observing dying in nature:

*A dry leaf carried by wind
Flew in through the window:
This light opened letter
Death wrote to me.*³⁶

When he looked at the moon, there, too, he saw the inscription of death that he found everywhere and in everything:

*Look how high it hangs in the air
Pale, without water, without air.
It travels with the extinguished life,
That gravedigger that itself is a cemetery.*³⁷

In that respect the terrestrial landscape was no different from the lunar:

*Forests have died out,
Here and there a deserted nest,
Fields disfigured;
O, brief holiday joy!*³⁸

Nevertheless, apparently, dying and death that surrounded Lenau were only a faithful reflection of death he felt inside himself:

*I carried a deep wound in my heart
And I shall carry it silently to the end.
I feel its endless, ever deeper bite
And the destruction of life from hour to hour.*³⁹

The wound of which Lenau complain was implanted in the essence of the heroes of his poems, too, and they also *complained against a mysterious inner injury they suffer from, a spiritual shortcoming, a trauma, a wound.*⁴⁰

Lenau's wound is caused by universal mortality. In this regard, too, one may notice that Lenau had predecessors in the Bible. Thus, for instance, king David also complained of some wound: *For I am poor and needy, and my heart is wounded within me.*⁴¹ Job complained that his soul is *fed up with life.*⁴²

This saturation with life is, according to Lenau, typical not only for human beings but for nature as well. To him it seemed, as it did for Lermontov, that *life is, when you look carefully around you such an empty and stupid joke.*⁴³ Lenau expressed similar view in the following verses:

*Is it not stupid and futile,
Dear friends, tell me,
Ramble along one path
Through the desert sand of life.*⁴⁴

Embittered by life, the poet yearns for death and pleads

*Frost, enter deep
In the burning and unruly heart,
So that peace finally takes abode in it
As it did here on fields covered by night.*⁴⁵

Yearning for death, felt by human beings, is also present in the nature:

*Moon illumines old fir-trees
That, longingly leaning toward death*⁴⁶

It seems that Lenau accepts biblical view according to which the earth is cursed and suffers because of man. Thorns, which frequently figure in Lenau's poetry are mentioned in the Bible as a part of curse:

*And unto Adam he said, because you have hearkened
unto the voice of the wife, and have eaten of the tree of
which I commanded you, saying: you shall not eat of it, cursed
is the ground for your sake. In sorrow will you eat of it all the
days of your life. Thorns also and thistles shall it bring forth
to you, and you shall eat of the herb of the field.*⁴⁷

In the Bible, as well as in the liturgical poetry of the Orthodox Church, co-suffering rather than accursed nature is more frequently present as a symbol and metaphor. Nature participates in the suffering of Christ:

*The entire world was seized by fear
Looking at you hanging from the cross, O Christ.
Sun darkened
And the foundation of the earth shook;
Everything suffered with you
The One who has created all,
O Lord, you who have voluntarily suffered,*

Besides, it should be mentioned that the co-suffering nature, mentioned in the Bible and, especially in the liturgical poetry of the Orthodox Church, is at the same time the nature that shares joys of human beings. It suffers with man, but it is also saved with him and shares joy and happiness with him. Thus, among the hymns in the first mode, chanted at the vesper service on Saturday, the following hymn invites the nature to rejoice: *Rejoice heavens / sound trumpets foundations of earth / forests, sing joyfully.*⁴⁸

There is a big difference between the nature as depicted in the church liturgical poetry and the nature in Lenau's poems. His nature suffers incessantly and never rejoices. Lenau's nature is not only suffering and accursed, it is also sick and infected by death. Lenau depicts it in such a way that it appears as his double. According to Bruns: *For Lenau the nature is a mirror that reflects his own suffering being.*⁴⁸ (49) His nature is not only suffering and accursed, but it is also sick and infected by death:

*A maple forest has already began to turn reddish with
Autumn colors*

*Like a patient who is at death bed,
Whose face reddens for an instant,
But those are roses from which
The poem will never blossom.*

*The little creek meanders and form waves
Down the meadow and its waves glide hardly audible
The way friends pass past the coffin,
Without hurrying, in order not to disturb the last sleep of life.*

*Here the grieving traveler finds another friend:
That is the nature whose joys are also perishing;
He is, together with his sorrow,
An integral part of its laments.*⁵⁰

Wisenhimer said that Lenau never wrote verses extolling any subject as such and for its sake,⁵¹ but only as a reflection of his wound. Even when he depicted external world, he actually depicted his own being and his mind obsessed by the thought of death. Lenau put his sorrow and despair in everything. *Considering that in his verses nature does not possess an independent existence, that exists along the humanity for itself, but is actively involved in man's reckoning with the meaning and significance of life, consequently, it has to share pain with him, too.*⁵²

However, it seems that, like Job, Lenau believed that the transitoriness of the human being is more absolute than the transitoriness of nature. In the Book of Job this idea is expressed in this manner:

*For there is hope for a tree, if it be cut down, that it will
sprout
again, and that the tender branch thereof will not cease.
Though the root*

*thereof wax old in the earth, and the stock thereof die in
the ground, yet
through the scent of water it will bud, and bring forth
boughs like a plant.
But man dies, and wastes away; yea, man gives up the
ghost, and where
is he? As the waters fall from the sea, and the flood
decays and dries up,
So man lies down, and rises not till the heavens be no
more, they shall
not awake, nor be raised out of their sleep.*⁵³

An echo of this grim view of Job is also present in Lenau's poetry. Here is an example:

*Meadow flower that was dying
is again beginning to blossom.
Night softly cries its condolence,
but not you, my broken flower.*⁵⁴

Broken flower is actually metaphorical image of human being, to whom it is denied even that what is granted to flowers.

Connection between man and nature, that is often the subject of Lenau's verses, and of which Onasch stated that it is a kind of *mystical meta-experience of man and nature*⁵⁵ is also a motif present in world's literature. Konrad Onasch finds a good example of it in the following verses of Pushkin:

*Clouds whirl, clouds chase,
moonlight thrives behind the clouds
above the snow carried by wind,
dark is the sky, dark is the night.
dark spirits fly, haste
high in the sky, row after row;
their shrieks, their sad howl
renders my heart in two.*⁵⁶

As an illustration of this scene, Serov created the following painting:

*...under whirling black clouds glides a slide with
two men who are abandoned entirely to themselves*

*in a boundless steppe wrapped in the whiteness of snow
resembling the shroud.*⁵⁷

This picture could also correspond to individual landscapes in Lenau's poems. Only, instead of two men, as painted by Serov, there should be one man or none. The mood of the scene in Pushkin's poem and Serov's painting is noticeable in the following verses of Lenau:

*Winter silently weaves
threads from slowly flying snowflakes
and soon it will finish the weaving
a shroud from snow and ice.*⁵⁸

Present in Pushkin's poem and absent in Lenau's are dark spirits. Moreover, one could say that nature in Lenau's poetry is not unfriendly toward man, which seems to be the case in Pushkin's verses but, together with man, is and innocent victim of an anonymous but cruel force. that has created them and condemned them to a brief and painful existence and eternal death. Lenau, frightened and confused by an apparent omnipresence and omnipotence of death, believes that in the endless struggle between life and death, the final victory belongs to the latter:

*Life, burdened by the weight of death,
Attempts in vain to become green here,
Because the death, that powerful tyrant
Has finally clenched its fist, grabbed life
That in vain attempts here and there to sprout
From the chests of trunks, the dry fingers of death.*⁵⁹

To Lenau, the entire life looks like a gallop of death in which the birds of prey, messengers of death, fly above the defeated and wounded human beings anticipating their death and *They croak, they divide among themselves: You eat this one, you – that one, and I – this one.*⁶⁰

It is surprising that, except for Faust, Lenau's protagonists do not commit suicide. Despite all their longing for death and scorn for life, they go on living. Many characters in Lenau's poems are brought to the brim of abyss, symbolizing nothingness, but not one of them jumps in it... *Neither the protagonist jumps into abyss, nor will he be rescued from his position. He continues to remain in despair confronted by nothingness.*⁶¹

It is most likely so because death is as horrifying as is life, because although it is omnipresent it remains to be unknown and it frightens by

its mystery. Lenau was unable to solve the most crucial enigma, to find a solution and, like Ivan Ilich in Leo Tolstoy's *The Death of Ivan Ilich*, he is fully aware of his dying, but he is not certain what his final destiny will be. Tolstoy's Ivan Ilich speaks not only for himself, but for Lenau, too, when he says:

*Yes, life was and now is disappearing, and I cannot
Stop it. Light was here, and now there is darkness. I was
Here, and now I am going. Where? I shall be no longer and
What then shall be here? There will be nothing. And where
Shall I be when I shall be no longer? Is this dying? No!
I won't!*⁶²

Most likely this is how Lenau felt and that is what he expressed in his poems. Nevertheless, there is a difference between Tolstoy's novel *The Death of Ivan Ilich* and Lenau's poetry. In the painful story of Ivan's, the death of one person is depicted as a model of dying of all and every man. In Lenau's poetry, on the contrary, the death of nature, the death of everything, is only an image of his individual, personal dying, and a reflection of his personal death. Frightened and disappointed by transitoriness of life, scared by dying and death, Lenau felt terribly lonely and helpless *without love and without God on moorland*.⁶³

Lenau both yearned for and was afraid of death. For him, death was the darkest horror and the greatest hope. Tired of and fed up with anticipation of unknown, Lenau, similarly to his protagonists, saw in death an advantage and reward. To him immortality seemed more horrible than mortality. His Ahasver, who could not die because he was condemned to immortality, envies mortals. On one occasion when he was present, there was a loud lamenting of a deceased young man, Ahasver exclaims: *His sleep is good, O good is this sleep / even though it frightens such imbeciles like you are. / O, sweet sleep! O, sweet sleep of death!*⁶⁴

Once again one cannot help thinking of Job who also expressed an ardent desire for death:

*Wherefore is light given to him that is in misery, and life
unto the bitter in soul, which long for death, but it does not come,
and dig for it more than for hid treasures; which rejoices exceedingly,
and are glad when they can find the grave?*⁶⁵

It remains to see, if possible, what is the cause of Lenau's pessimistic and even nihilistic philosophy of life. It is assumed that the *severed re-*

lationship with God⁶⁶ was the true root of Lenau's problematic of universal pain.⁶⁷ It is quite evident that Lenau grieved like those who have no hope.⁶⁸ The joyful, all-important message of the following hymn of life and immortality, chanted at the Resurrection of Christ, had never reached Lenau:

The Day of Resurrection!
Let the holiday enlighten us with light
So that we embrace one another!
Let us forgive everyone
In honor of the Resurrection,
And let us exclaim:
Christ is risen from the dead,
Trampling death by death,
And to those in the tombs
Bestowing life!

Lenau's **wound**, his **thanatomania** remained incurable. The shadow of death did not allow him to see life. He remained with death that was his permanent shelter, painful thought, inescapable horror, the only reality and the last hope. He never stopped being its prisoner and its poet. Similarly to a monk, an ascetic who vowed never to speak, Lenau, judging by his poems, vowed never to smile, never to forget death, never to be happy. *His life consisted in writing poems, bad, good and immortal. However, he did not write any of them without that for him characteristic melodic mood.*⁶⁹

The gloomy mood that characterizes Lenau's poetry, may affect the mood of the readers of his poetry, yet *the charm of his works consists in the fact that he succeeded in best of them to express in words that what otherwise can be expressed by music alone.*⁷⁰

As the poet of sorrow, despair and death, Lenau has not been surpassed. *For it would be difficult to find in the area of German language such a lively and permanent rebel who, bewitched by death, knew to speak so through literature.*⁷¹

It may sound as a paradox, yet it is indeed true that Lenau, writing his poems about death achieved immortality.

Notes

Verses and quotes originally written in languages other than English translated by the author of this essay, except when noted differently.

¹ Henry Lanz, *Demon-Prometheus, Slavic Studies*, Ithaca: Cornell University Press, 1943: 67

² *In dieses Lebens Kampfgeschichten*

.....
*ist der Schmerz noch tiefsten Gefühlen,
der innerste Gedanke – Tod.*

Nicolaus Lenau, "Savanarola," *Sämtliche Werke und Briefe* in 6 Bänden, Leipzig: Eduard Castle, 1910–1923, II:172

³ *...dass das Goetliche nur durch das Leiden gefunden kann. Der Weg in die Ferne, in die Unendlichkeit fuehrt durch unsagbaren Leiden.*

Konrad Onash, *Geist und Geschichte der Russischen Ostkirche*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1947: 13

⁴ *...dass das Dasein ja nur ein Vergangliches, ein Durchscheinendes, ein Transparent ist für das absolute, göttliche Sein. Das Thema des Ostens ist die Nebensächlichkeit des Lebens. Die Weisheit des Ostens findet sich im Sterben.*

Konrad Onasch, *ibid.*, 1947: 13

⁵ *Der Tod erscheint als der höchste Lebensmoment.*

Wolfgang Martens, *Bild und Motiv im Weltschmerz*. Koeln-Graz; Boehlau Verlag, 1957: 40.

⁶ *...das wertlose Leben wegzuerwerfen zugunsten eines wirklich absoluten Wertes.*

Onasch, *op. cit.*, 13

⁷ *...Unglück, Trostlosigkeit, Verlorenheit, Todesgrauen, und Verzweiflung als der von Verhängnis gebotene Inhalt der Daseins-wirklichkeit ...erscheinen.*

Martens, *op. cit.*, 11

⁸ *Man ist zum Hier und Jetzt verurteilt.*

Martens, *op. cit.*, 20

⁹ *"Der Kompass meiner Seele zittert immer wieder nach dem Schmerze des Lebens."*

N. Lenau, *op. cit.*, tom IV, letter # 260.

¹⁰ *"Lenau lebt aus dem Schmerz"*

Martens, *op. cit.*, 112

¹¹ *"Sein Dichtertum besteht darin, zu sagen, was er leidet, und, – auf eine einfache Formel gebracht – er muss leiden um etwas sagen zu können."*

Martens, *op. cit.*, 115

¹² *...die Frage nach dem Sinn des Lebens in einer Welt die dem Tod ausgeliefert ist.*

Martens, *op. cit.*, 165

¹³ *Am Strand des Lebens irr ich, starre duster/in Todesmeer, umhüllt von Nebelflor/ und immer wird der Strand des Lebens wuester/und hoeher die Flut an ihm empor.*

Lenau, "Der truebe Wanderer", op. cit., 125

¹⁴ *Die Sterne selbst ich sah erbleichen
und zitternd rückwärts weichen
Sie hören, wie die Woge braust, sie ahnen,
dass sie nicht sicher sind in ihren Bahnen;
Sie schauen, wie es wächst, das grause Meer,
und fürchten wohl: – mir sagt ihr zitternde Blicken –
einst wird vom raschen Flug ihr Strahlend Herr,
ein m des Schwalbenvolk, heruntersinken.
Dann brütet auf dem Ozean die Nacht,
dann ist des Todes grossen Werk vollbracht.*

N. Lenau, "Die Zweifler", ibid., I:55-58.

¹⁵ *Wer weiss ob nicht das Leben ein Sterben ist, das Sterben aber Leben?"*

Onasch, op. cit., 15

¹⁶ *Der Tod befreit nicht, indem er verwandelte, - er vernichtet."*

Martens, op. cit., 15

¹⁷ . *"... der ostliche vor-und ausserchristliche Mensch..."*

Onasch, op. cit., 21

¹⁸ *das Auslöschen seiner Existenz"*

Onasch, op. cit., 21

¹⁹ *Schlage den Mantel des Nichts um dich, und trink vom Becher der Vernichtung, bedecke deine Brust mit der Liebe zum Dahinschwinden, und setze den Burnus des Nichtseins aufs Haupt*

Quoted in Onasch, op. cit. 15

²⁰ *"leidet an seinen Existenz."*

Martens, op. cit., 135

²¹ *Winter kam hereingeschlichen
in mein Herz, die Tränen starben.
Und schneeweiss sind verblichen
alle grune Hoffnungsfarben.*

N. Lenau, "Trauer", ibid., I:44

²² *O, Nachtigall, du rufst vergebens
um Dauer dieses Wonnenlebens!
Bald glüht dein Letztes Abendrot.
In seinem Durste wird der Tod
hinweg dein susses Lied auch trinken,
du wirst vom stillen Aste sinken.
Will grab you, will uproot you
From the green lap of your mother.*

N. Lenau, "Die Zweifler", ibid., I:55–58

²³ *Ihr lieben Blumen!*

.....
*Der Bach der immer lauter br illt
er fasst euch an, er resst euch los
aus eurer Mutter gr nem Schoss!*

N. Lenau, "Die Zweifler", *ibid.*, I:55–58

²⁴ Psalm 103:15–16

²⁵ St. James 4:13–14

²⁶ Job 7:9–11

²⁷ *Fort riss der Tod in seinem Grimme
von meinem Glück die letzte Spur;
des Menschenherz hat keine Stimme
in finster Rate der Natur.*

N. Lenau, "Aus", *ibid.*, I:274

²⁸ *Wieder ist ein Tag gesunken
in die stille Todesruh.*

*Leichte Abendwolken schweben
hin in sanften Mondenglanz,
und das bleichen Rosen weben
sie dem toten Tag ein Kern.*

N. Lenau, "Vergangenheit", *ibid.*, I:27

²⁹ Petar Petrović Njegoš, *Pjesme: Luča mikrokozma, Gorski vijenac*, Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Srpska književna zadruga, 1969:112–113, verses 56–63

³⁰ Job 3:11; 3:18

³¹ *Ruhebringer*

N. Lenau, "An meine Rose", *ibid.*, I:4

³² *Sein heiss Begehren*

N. Lenau, "Der Gefangene", *ibid.*, I:39–42

³³ *...dem Tod entgegen traumt*

N. Lenau, "Herbst", *ibid.*, I:53

³⁴ *... aus einer Nacht ihn senkt in die andere".*

N. Lenau, "Der Gefangene", *ibid.*, I:39–42

³⁵ *Verschunden ist das letzte Leben,
hier grünt kein Blatt, kein Vogel ruft,
und selbst der Pfad scheint hier zu beben
so zwischen Wand und Todeskluft.*

N. Lenau, "Einsamkeit", *ibid.*, I:94–95

³⁶ *Durch Fenster komt ein d rres Blatt
vom Wind hereingetrieben;
dies leichte, offene Brieflein hat
der Tod an mich geschrieben.*

N. Lenau, "Das dürre Blatt", *ibid.*, I:356–357

³⁷ *Seht ihr ihn dort herüberschweben
bleich, ohne Wasser, ohne Luft;
er zieht mit ausgestorbenem Leben.
ein Totengräber samt der Gruft*

N. Lenau, "Hypochondres Mondlied", *ibid.*, I:323

³⁸ *Die Wälder sind gestorben,
hier, dort ein leeres Nest;
die Wiesen sind verdorben;
o kurzes Freudenfest!*

N. Lenau, "Herbstlied", *ibid.*, I:323

³⁹ N. Lenau, *ibid.*

⁴⁰ ... *klagen alle ber eine geheime innere Verletzung, an der sie kranken,
einen seelischen Defekt, ein Trauma, eine Wunde.*"

Martens, *op. cit.*, 129

⁴¹ Psalm 109: 22

⁴² Job, 10: 1

⁴³ M. Ljermontov, "I skusno i grustno" *Penguin Book of Russian Verse*,
Dimitri Obeolensky, ed., Baltimore: Penguin Books, 1962: 163–164

⁴⁴ *Ist's nicht eitel und vergebens,
lieben Freunden sagte an,
durch den Wüstensand des Lebens
sich zu wühlen eine Bahn*

N. Lenau, "In der Wüste", *Werke und Briefe*, Wien: Deuticke Klett-Cotta:
1995: I: 87

⁴⁵ *Frost, friere mir ins Herz hinein
tief in das heissbewegte, wilde,
dass einmal Ruh mag drinnen sein,
wie hier in nächtlichen Gefielde.*

N. Lenau, "Winternacht", *Sämtliche Werke und Briefe in 6 Bänden*, I:20

⁴⁷ Genesis 3:17–18

⁴⁸ *Veselite se nebesa vostrubite snovanje zemli vozopite gori veselje*, Živ-
ković i Živanović, *op. cit.*, 19

⁴⁹ For Lenau *natur* is "the mirror that reflects his own suffering self".
Friedrich Bruns, *Die Lese der deutschen Lyrik*, New York: Appleton-Century-
Crofts, p. 38

⁵⁰ *Der Buchenwald ist herbstlich schön gerötet
So wie ein Kranker, der sich neigt zum Sterben,
Wenn flüchtig noch sich seine Wangen färben;
Doch Rosen sind's, wobei kein Lied mehr flötet.*

*Das Bächlein zieht und rieselt, kaum zu hören,
Das Tal hinab, und seine Welle gleiten
Wie durch das Sterbegemach die Freunde schreiten,
Den letzten Traum des Lebens nicht zu stören.*

*Ein trüber Wanderer findet hier Genossen,
Es ist Natur, der auch die Freuden schwanden,
Mit seiner ganzen Schwermut einverstanden,
Er ist in ihre Klagen eingeschlossen.*

N. Lenau, "Herbstgefühl" *ibid.*, I: 281

⁵¹ *Nie besang er einen Gegenstand als solchen*

Johannes Weidenheim, "Nikolaus Lenau", *Lenau Almanach*, Dr. Nikolaus Britz, editor, 1959: 10

⁵² *Da in seinen Versen die Natur nicht über eine selbständige, neben der Menschlichkeit für sich bestehende Existenz verfügt, sondern aktiv in die Auseinandersetzung des Menschen mit dem Sinn und der Deutung des Lebens einbezogen ist, muss sie folgerichtig auch dessen Schmerzen teilen.*

Weidenheim, *op. cit.*, 10

⁵³ Job 14:7–12

⁵⁴ *Aufgeblüht die Heidenblume wieder
die schon dem Tode nickte zu,
weint still die Nacht ihr Mitleid nieder,
doch nicht, gebrochene Blume, du.*

N. Lenau, "An Luise", *ibid.*, I: 313–315

⁵⁵ *Mytische Urerlebnis von Mensch und Landschaft...*

⁵⁶ *Wolken wirbeln, Wolken jagen,
Mondlicht hinter Wolken wacht,
überm Schnee, von Wind getragen,
trüb der Himmel, trüb die Nacht.
Und die Geister jagen, eilen
hoch im Himmel, Reih um Reih,
ihr Gekreisch, ihr kläglich Heulen
reisst die Seele mir entzwei.*

Translated from Russian by Henry von Heisseler. Quoted by: Onasch, *op. cit.*, 43

⁵⁷ *unter jagenden schwarzen Wolken fährt ein Schlitten mit zwei Menschen
völlig verlassen über die endlose Steppe, die vom Schnee, weiss wie mit einem
Lechentuch bedeckt ist.*

Onasch, *op. cit.*, 43

⁵⁸ *Winter spinnet los und leise
an den Fäden leichten Flug,
webt daran aus Schnee und Eis
bald den Leichen überzug.*

N. Lenau, "Sommerfäden", *ibid.*, I: 53

⁵⁹ *Umsonst das Leben hier zu grünen sucht
gedrueckt von des Todes Ueberwicht,
denn endlich hat der Tod der starke Zwinger,*

*die Faust geballt, das Leben eingeschlossen;
es sucht umsonst hier, dort hervorzusprossen
durch Modserstaemme, durre Todesfinger.*

N. Lenau, *Der Urwald*, Werke in einem Band. Hamburg: Hoffman und Campe. 1966: 104

⁶⁰ *Sie teilen kreischend unter sich:
"Den speisest du, den du, den ich."*

N. Lenau, *De Drei*, Werke in einem Band, Hamburg: Hoffman und Campe, 1966: 396–397

⁶¹ *Der Held im Abgrund stürzt weder, noch aber wird er aus seiner Lage gerettet. Er verharret in der Verzweiflung angesicht des Nichts.*

Martens, op. cit. 104

⁶² Leo Tolstoy "The Death of Ivan Illyitsch", *The Works of Tolstoy*, Roslyn, N.Y.: Black's Readers Service Co., 1928: 145

⁶³ *Liebelos und ohne Gott auf einer Heide*

N. Lenau, "Einsamkeit" *Saemtliche Werke und Briefe* in 6 Banden. 194–195

⁶⁴ *Sein Schlaf ist gut, o dieser Schlaf is gut
wenn er auch Toren euergleichen schreckt.
O, süsßer Schlaf! O süsßer Todesschlaf!*

N. Lenau, "Ahasver, der ewige Jude", *ibid*, I:74–78

⁶⁵ Job 3: 20–22

⁶⁶ *...sein zerstörtes Gottesverhältnis...*

Martens, op. cit., 97

⁶⁷ *...das eigentliche Wurzel der Weltschmerzlichen problematik Lenaus*
Martens, *ibid*.

⁶⁸ I Corinthians 4: 13

⁶⁹ *Sein Leben bestand darin, Gedichte zu schreiben - schlechte, gute und unsterbliche. Doch hat er nicht eines geschrieben ohne jene für ihn charakteristische melodische Stimmung.*

Weidenheim, op. cit. 10

⁷⁰ *Der Zauber seiner Werkes besteht darin, dass es ihm in den gelungensten Stücken glückte, das, was man sonst nur durch Musik ausdrücken kann, durch Worte auszudrücken.*

Weidenheim, op. cit. 10

⁷¹ *Denn kaum gibst es in deutschen Sprachbereiche nochmals solch lebendigen und unvergänglichen Feuergeist, der so beredet vom Tode durch die Literaturgeschichte zu kunde wüsste.*

Arthur Trebitsch, *Nikolaus Lenau geistiges Vermöchnis*, Berlin: Untaios Verlag, 1920: 7

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Маја Ћук

Факултет за стране језике
Универзитет „Браћа Карић“
Београд

УДК: 316.723(=163.41)(71)

314.151.3–054.72(=163.41)(71)

821.163.41(71).09–32

Милосављевић Н.

СРПСКА ДИЈАСПОРА КАО КАНАДСКА СУБКУЛТУРА

Апстракт: Овај рад је инспирисан кратким причама *Кад прасићи утихну*, *Говорите ли SerGLISH* и *Београд – Торонто 3:0* из збирке прича *Ух, Канада* Небојше Милосављевића, српског писца у Канади. Књижевност је одувек била један од најбољих начина да српски ствараоци у дијаспори изразе своја осећања и ставове у вези са сусретом с новим друштвеним окружењем и културом. Стога Милосављевићева проза и друге књижевне творевине овог типа представљају важан документ о српском животу у дијаспори и њиховом настојању да очувају свој културни идентитет. Да би појаснио улогу и значај, како споменутих Милосављевићевих прича тако и целокупне српске књижевности у новом културолошком миљеу, аутор рада је разматрао понаособ концепте културе, нације и језика. Водећа идеја овог рада је да се покаже да, иако излагање страној култури може имати негативан утицај на српско културно наслеђе у иностранству, српски имигранти још воде рачуна о својој традицији и језику. Штавише, Небојша Милосављевић их користи као доминантан мотив у својим кратким причама, настојећи да истакне њихову особеност као субкултуру у шароликом мозаику мултикултуралне Канаде.

Кључне речи: култура, субкултура, нација, језик, дијаспора, Канада

„Ћурка неће проћи. *No pasaran*. Не да̄м. То у моју кућу може да уђе само на подварку, и то у случају да дотакнем дно живота па да немам за кремнадле. Граница стварно мора негде да постоји. Пристао сам да живим у земљи у којој липа не мирише. Некако сам и прихватио и то да овде фудбал неће никада заживети. Прогутао сам и чињеницу да више од пола године проведем испод нуле. Помирио сам се свим глупим обичајима, али ћурка представља атак на мој интегритет и национални идентитет“ (Милосављевић, 79).

Овим речима почиње кратка прича *Кад прасићи утихну*, коју је у збирци *Ух, Канада* објавио Небојша Милосављевић, један од истакнутих прозних писаца српског порекла у Канади и уредник часописа „Чиоде“. Наведена прича, заједно са текстовима *Говорите ли Серглиш* и *Београд – Торонто 3 : 0*, не илуструје само однос имигранта према новој средини, већ целокупна друштвена струјања у сфери културе данас.

Почетак овог миленијума означава период нових интеграција у коме одлучујућу улогу игра процес глобализације који не утиче само на економску и политичку сцену, већ на целокупни културолошки садржај. Све присутнији друштвени феномени су учесталије кретање људи, како привремене, тако и трајне миграције, брзе размене информација путем интернета и ширење брендова популарне културе на све континенте. Дакле, глобално друштво тежи да потре регионалне разлике и успостави један уопштен модел идентитета, који је лишен бремена историје.

Постоје, међутим, извесна друштвена струјања која теже да разбију једноличан културолошки пејзаж „глобалног села“. Као реакција на унификацију и апстрактан модел идентитета, долази до ревитализације бројних етничких заједница које настоје да сачувају своју посебност истицањем своје историје, која задобија пресудно место у култури. На тај начин оне пружају могућност за стварање нових субкултура у оквиру владајућег глобалног културног обрасца.

Величање националног идентитета и елемената јединице сопствене културе понекад премаши нормалне оквире, а као последица тог чина јавља се национализам. Међутим, неговање матичне културе далеко од „извора“, то јест у дијаспори, представља потпуно другачији феномен. Штавише, оно представља кључ у очувању јединствене замишљене српске заједнице и културе, јер „култура једног народа је чудна биљка, ако се добро не гаји она брзо пропада“ (Јоковић, 184).

Најтрајнији начин очувања српског културног идентитета у Канади јесте књижевност. У књижевном стваралаштву готово сваке дијаспоричне заједнице, већина писаца, чији пример следи и сам Милосављевић, износили су реакције и искуства својих сународника, који су, баш као и они сами, са великим тешкоћама покушавали да се уклопе у нови културни образац. Служећи се како ведрим тако и црним хумором, Милосављевић је говорио о (не)спремности да се одбаце стари и прихвате нови начини живљења и изражавања. Поменуће приче из збирке *Ух, Канада* отварају питање помирења две различите културе, односно образовања субкултуре дијаспоре, у оквиру доминантне канадске (мулти)културе.

Постоји више од 200 различитих дефиниција појма *култура*. Парафразирајући дефиницију културе наведену у Енциклопедији Британика, могли бисмо културу дефинисати као специфичан образац људског знања, понашања и веровања, који се преноси са генерације на генерацију. Она обухвата језик, идеје, веровања, обичаје, табуе, кодове, институције, алате, технику, уметничка дела, обреде, церемоније и симболе. Свако људско друштво поседује своју особену културу или социокултурни систем. Разлике међу културама зависе од фактора као што су различит физички амбијент или степен друштвене организације, развијеност језика и врсте обреда, као и од контакта са другим културама. Култура утиче на ставове, вредности, идеале и уверења припадника те културе. Социоекономске, политичке, верске или еколошке промене које утичу на друштво такође условљавају и промене у култури (Енциклопедија Британика, 196).

У социологији се разликују три основна типа културе (Пешић, 267–274): традиционална, елитна и масовна култура. У сваком од ових типова културе јављају се субкултуре у виду поткултуре и контракултуре.

Традиционална култура се односи на архаичан образац културе (мит, религија, обичаји, фолклор, морал), где доминантну улогу имају религијски симболи и снажно осећање колективне солидарности. Данас се традиционалном културом сматра народна култура, односно облици народног стваралаштва у којима се испољавају аутентичне вредности, а свакодневни живот се одликује устаљеним обрасцем понашања и обухвата све оно што је издржало промене у вековним искуствима људи, обезбедивши тако место у свести садашњих и

будућих покољења. Навике, обичаји и традиционални морал су најважнији облици традиционалне културе.

Елитна култура се отелотворује у књижевним, уметничким и филозофским делима и резервисана је само за просвећену елиту која има задатак да народу приближи културу, олакшавајући друштвену интеграцију нижих слојева. Овај тип културе је настао под утицајем просветитељске философије.

Масовна култура је производ савременог друштва које тежи уједначавању различитих културних нивоа, односно приближавању културе свим друштвеним слојевима и привлачењу све већег броја људи – масовне публике. Културне вредности и тековине придобијају све већи космополитски карактер и комерцијализују се. Услед тежње да се подилази новим укусима јављају се кич и шунд као израз осредњости.

Постоје два вида субкултуре – поткултура и контракултура. Поткултура се не супротставља основним вредностима владајућег типа културе и јавља се са одређеним друштвеним групама, као што су спортисти, панкери, естрадни уметници. Контракултура, пак, представља одступање од владајуће културе, које може бити испољено у различитим патолошким облицима, као што су алкохолизам, наркоманија, криминал. Она настоји да изрази свој став против одређеног начина живота и да понуди алтернативу због које доминантна култура може запасти у кризу.

Субкултуре се разликују од преосталог дела културе по својим културним обрасцима. Т. С. Елиот сматра да субкултура није инфериорна у односу на владајући културни образац, већ представља његов саставни и неодвојив део (Елиот, 74). Субкултуру могу представљати различите групе, од ширег друштвеног оквира (извесне језичке, етничке, социјалне и професионалне групе) до навијача једног фудбалског клуба, натуралиста или слушалаца хеви-метал музике.

Засебну субкултуру у Канади представљају дијаспоре, између осталих, српска дијаспора. Дејвид Кенли, који дијаспору види као „групу људи одвојену од праве отаџбине или нације...“* (Kenley, 3), сматра да транснационалне дијаспоре обично имају пар заједничких карактеристика: 1) неговање и преношење успомена на матичну нацију са генерације на генерацију и 2) веровање имиграната да никада неће бити у потпуности прихваћени од стране новог окружења. Из тог разлога, многи појединци у

дијаспори остају под снажним утицајем своје земље матице, који се одражава на све животне аспекте, укључујући литерарно стваралаштво уметника.

Такав случај налазимо код Небојше Милосављевића, који је у причи *Кад прасићи утихну* печено прасе идентификовао као „саставни део српског фолклора“ и неизоставни део српског културног идентитета. „Без њега (прасета) кум не долази на свадбу, не може се замислити ни испраћај у војску, а неизоставан је део и сваке мрсне славе“ (Милосављевић, 83). Његови суграђани Канађани не би могли да разумеју носталгију са којом се Милосављевић, аутор и наратор, присећа детињства и деда Крсте који је по комшилуку клао прасиће уочи Божића. Подсећање на ову битну фигуру из пишевог живота и његову делатност би можда изазвало негодовање неког члана Друштва за заштиту животиња. На остале могуће оптужбе аутор се оградио речима: „Не бих желео да ме неко оптужи за ускогрудост и кулинарски национализам, али ћурку никада нећу завоleti оном искреном, топлим љубављу коју осећам према прасету“ (Милосављевић, 84).

Охрабрујућа је чињеница да Милосављевић није једини емигрант српског порекла који држи до традиционалне српске културе. Татјана Пауновић је у раду *Асимилација или интеграција? Језички и културни идентитет у мултикултуралном окружењу* испитивала ставове, мишљења и уверења људи из дијаспоре, у погледу српске културе и матерњег језика, кроз анализу блогова и транскрипта разговора са релевантних интернет форума. Ауторка је дошла до занимљивих података у вези са очувањем српског културног идентитета.

Примарну популацију у истраживању су чинили изворни говорници српског језика који живе у земљама енглеског говорног подручја, првенствено у Канади. Истраживање је обухватило корпус од 2430 интернет страница (432 странице компјутерског текста) доступних у периоду од јануара 2005. до октобра 2007. године, на којима је разговарало и дискутовало 211 „идентитета“ (није било могуће утврдити тачан број учесника због специфичности медија који омогућава представљање кроз више „идентитета“).

На основу анализираниог корпуса, ауторка је закључила да је код већине учесника форума преовлађивао позитиван став, како према сопственом културном пореклу, тако и према новом окружењу. Иако су прихватили тековине новог друштвеног окружења,

они не мисле да је одбацивање свог културног, језичког и националног наслеђа добра одлука, јер би се то негативно одразило на њихов лични идентитет. Из тог разлога, учесници форума су се изјаснили да увек настоје да остваре контакт са сопственом матицом, односно са оним сегментом своје матичне културе који доживљавају као позитивне (Пауновић, 61).

Испитаници су исказивали негативан став према „кварењу“ матерњег језика и показивали интересовање да га очувају у „изворном“, односно, стандардном облику. Доиста, Пауновић је приметила да је језик учесника интернет форума, за разлику од ранијих истраживања сличног типа, показивао „мало карактеристика које би се могле приписати утицају енглеског на матерњи језик“ (Пауновић, 57).

Језик има веома битну улогу у друштву. „Вероватно најважнија од свих функција језика у друштву је да гради спону са прошлошћу и помаже да се одржи и очува друштвена повезаност. Језик се такође користи као средство за примену контроле, као и израз друштвених и личних вредности“ (Томовић, 215).

Ерик Хобсбаум припада критичарима који сматрају да језик представља водећи критеријум приликом одређивања нације, мада у извесним случајевима могу постојати изузеци у погледу ове теорије (Hobsbawm, 256). У сваком случају, Хобсбаумово тврђење подржава и Бенедикт Андерсон који језик види као средство идентификације и зближавања између једне „замишљене заједнице“ људи (Balakrishnan, 207).

По мишљењу Владимира Томовића, колико Срби придају значај матерњем језику може се проценити на основу употребе српског језика код куће (Томовић, 213). Аутор је наведену чињеницу испитивао на узорку Срба који су у Канади живели од почетка досељавања до седамдесетих година двадесетог века.

У књизи *The Changing Size of the Family in Canada* Томовић налази податак да је 1931. године 58 процената припадника југословенских народа употребљавало матерњи језик код куће (Томовић, 216).

Приликом анкетања канадских Срба 1974. године дошло се до закључка да постоји неколико фактора који утичу на употребу матерњег језика код куће: 1. намера да се остане у Канади за стално, 2. статус на послу, 3. професија главе породице, 4. посећивање цркве, 5. врста и величина заједнице у којој живе, 6. међусобна интеракција са људима који не припадају њиховој етничкој групи (Томовић, 217).

Срби који су намеравали да се врате у матицу више су употребљавали матерњи језик код куће (81.2%) од оних који су намеравали да заувек остану у Канади (67.7%) (Томовић, 219). Када је утицај професије у питању, истраживање је показало да 100% самосталних предузетника српског порекла користе матерњи језик у кући, за разлику од наших сународника запослених у фабрици (69.2%) и оних који раде у канцеларији (65.0%) (Томовић, 220).

Доказано је да професија којом се бави глава породице и тип или величина заједнице у којој се живи немају нарочити утицај на употребу српског језика код куће (Томовић, 222–224).

У вези са посећивањем цркве дошло се до изненађујућег податка да је редовније праћење црквене службе обрнуто пропорционално употреби српског језика код куће, што се може објаснити податком да се приликом црквених обичаја подједнако употребљавају и енглески и српски језик. Срби у Канади који су више посећивали цркву интензивније су се служили енглеским језиком код куће (38.9%) у односу на нередовне посетиоце (22.4%) или оне који нису долазили у цркву (33.3%) (Томовић, 223). Досељеници који су у интеракцији са становништвом из наших крајева чешће су употребљавали српски језик код куће (75.0%) у односу на оне који су се дружили са људима са енглеског говорног подручја (Томовић, 225).

Др Радомир Батуран, већ десет година предавач српског језика и уредник канадског листа „Људи говоре“, указао је на другачију тенденцију када је у питању однос према српском, у односу на истраживање Пауновићеве. Наиме, професор Батуран је замолио матицу да помогне дистрибуцији поменутог часописа, чија је мисао да обједини српске духовне просторе. Такође је упозорио на чињеницу да је број деце у зимским и летњим камповима школе српског језика из Торонта опао са 95 на 38 ђака. „Катастрофално је то што деца неће да уче српски језик. У будућности ћемо имати проблем јер ће та деца заборавити свој језик“, речи су овог истакнутог предавача и ствараоца (Пантић, *Наша деца ће да забораве српски*).

На наведену чињеницу и неодговорност родитеља према матичној култури указао је Давид Албахари у збирци есеја *Дијаспора и друге ствари* где описује сусрет са једним дечаком српског порекла у Канади који не уме да говори српски, а његова мајка не увиђа озбиљност те ситуације, већ каже, у разговору, следеће:

„Зашто би он уопште, љутито је рекла, морао да зна српски? Српски ће му само стварати проблеме и подсећати га да је имигрант, и све што ће од њега добити биће комплекс ниже вредности. Што мање зна српски, брже ће постати прави Канађанин, а то је једино што се овде рачуна.

Рекао сам да је то најстрашнија ствар коју можемо урадити детету, јер га тиме лишавамо њихових корена. А човек без корена, додао сам, то је као брод без крме“ (Албахари, 44).

Велику неправду према српској деци и језику у дијаспори представљају кованице српско-енглеског језика којима се наши земљаци у туђини обилато служе. Додуше, као последицу глобализације, сличне примере можемо регистровати и на тлу матице, али у дијаспори они имају много озбиљнији призив. За разлику од наратора у причи *Кад прасићи утихну*, који никако не жели да се одрекне своје љубави према кулинарским специјалитетима из матице, у причи *Говорите ли Серглиш* имамо увид у писмо главног јунака који се изгубио између две културе и не зна више којим језиком говори. „Драги наши, не можемо још да конфрмуемо наш долазак овог лета али, како сад ствари стоје, изгледа да ћемо морати да канцелујемо тикете које смо букирали, јер нас уби моргиц за таун хаус што смо купили. Додуше, за тикете имамо, али не можемо да скупимо за презента свима и осталој фамилији, а без тога не иде да долазимо јер нећемо да нас сматрају за неке бамове, као што су сви причали за Ђолета и његова кад су својима донели по 100 евра, како су чип и како ништа нису урадили у Канади“ (Милосављевић, 72).

Између ових редова може се прочитати вечита тежња једног српског гастарбајтера или имигранта да покаже у старом крају да је успео у иностранству, али такође и српска тенденција да увек буде бољи од комшије. Додуше, види се да је канадски начин живота почео да утиче на његову организацију и размишљање. Даље у писму наратор обавештава родбину о исцрпљујућим пословима које су он и његова супруга преузели, упутивши се у уобичајену трку за новцем. Последице таквог начина живота се осећају у речима: „Као што видите, да је лако – није, али ако је човек хард воркер и ако добро испланира скецуал може све да уради. Ја сам лепо дотерао линију на 130 паунда, па ми се неки наши душмани одавде подсмевају да сам се осушио зато што много радим и спавам само четири сата, али то је само зато што су они целос на мене, а и не знају да ја увек уграбим бар 45 минута да дремнем у сабвеју.

Човеку више и не треба, а и то је само привремено (25–30 година, док не отплатимо моргиц) а после ћемо да уживамо. Све је лако кад имаш свој таргет“ (Милосављевић, 74).

За разлику од пожртвованог главног јунака, његов сународник Ђоле „већ десет година чучи на велферу и још вози пицу за кеш, а жена му отворила бјути салон у стану па све наше гуске навалиле ко нездраве да раде хер кат“ (Милосављевић, 74). Ђоле не плаћа пореске таксе, не штеди новац и увек је „смајли“, што нашег главног јунака тера на размишљање: „Мада, да будем онест, некад ми падне на памет да се запитам ко је рајт – ја или Ђоле? Кад га видим како је смајли сваки дан иако нема ништа, запитам се да ли вреди што ми толико воркинг хард и шта ће да буде за коју годину. Али онда се сетим колики ми је моргиц и да нема рест док се он не исплати, па више о томе и не мислим. А после, кад то финиш, онда ћемо сви да уживамо“ (Милосављевић, 77).

До тада, борба за сваки динар прави од њега шкртицу, који једва понекад купи детету пицу или сладолед. „Зорица се понекад сажали да јој купи хамбургер, а ја јој кажем да ће тако само да је поквари па ћемо муку да имамо кад буде гроу ап. Шта ће после да ми тражи? Бициклу!!!?“ (Милосављевић, 78).

Да би уштедео новац, не жели да ћерки приушти свирање „пијана“, већ је дошао до закључка да би му се више исплатило да је дају у српску школу. „Зато смо ставили све на калкулатор и одлучили да је дамо у српску школу. То је много јусфул, јер она не прича нашки и то је за нас много пејнфул. Јер шта је човек без свог ленгвица? Зеро! Српски мора да се чува јер смо без њега комплитли лост“ (Милосављевић, 78). Такву чињеницу главни јунак илуструје управо на свом примеру.

Све у свему, кад се неке друге чињенице емигрантског искуства „ставе на калкулатор“, могу се добити изненађујући резултати. Наратор је у причи *Београд – Торонто 3:0* почиње своју исповест величањем благодети које Канада пружа. „Има свега што ти душа иште, а све јефтино, све доступно, само потпиши и носи, платићеш касније, да човек не поверује. Све функционише беспрекорно, сви насмејани и задовољни, просто ме некада стид када се појавим на улици без осмеха, ко да сам нешто крив“ (Милосављевић, 121).

За разлику од Торонта, друштвена клима у Београду је другачија. „Намрштени, па необријани, па запуштени, то гледа около закрвављеним очима, душмански гризе за оно мало простора, утоке

вире из сваког цепа, осећа се да се овде бори за голи живот и да нема попуштања“ (Милосављевић, 122).

Али, упркос свему томе, „после краће унутрашње борбе“, аутор долази до закључка да Београд има три ствари које му дају предност над Торонтом и осталим градовима: глумарење, реченица „лако ћемо“ и зграда Београђанка.

„Глумарење је дисциплина која се од памтивека упражњава на улицама града на ушћу двеју река и представља бесциљно лутање у одређеном простору (углавном на потезу између Славије и Калиша) са намером да се убије време, ошацује нека добра риба, протегну ноге, побегне од куће, сретне неко од ортака...“ (Милосављевић, 122). Ова активност није доступна свима, само ономе ко може да се опусти и ужива у животу, без обзира на тешке околности које га окружују. „Глумарење“ или „блејање“ је за Милосављевића тест да се није упало у машинерију Новог светског поретка и глобализације у оквиру које влада стање да: „Све је нешто тешко, за све се треба борити, улагати максимални напор, запети из петних жила, мучити се док се нешто не оствари...“ (Милосављевић, 122).

За разлику од пословне ужурбаности и тежње да се стекне што више материјалних добара, не испустивши ни један минут, у Београду се проблеми решавају магичном формулом „Лако ћемо“. „Причам са људима који једва састављају крај са крајем, муче се да преживе од првог до првог и опет имају снаге да са осмехом кажу ‘Ма, лако ћемо. Нек’ је само здравља‘ “ (Милосављевић, 125).

Симбол Београда који вечито остаје у сећању сваког имигранта када оде из земље је Београђанка. „Она је његов главни адут, кец из рукава који Београд увек извуче када се такмичи са неким другим, „тројка“ у последњој секунди која без грешке одлучи меч...“ (Милосављевић, 125).

Занимљиво је да, поред толико велелепних грађевина у Канади, аутор придаје толику важност једној, за светске критеријуме „маленој“ згради. Београд је, такође, мали град, али Милосављевић за њега каже: „И, зашто волим Београд. А волим га стварно, онако нежно и заштитнички као што се воли заостало дете. Какав је – такав је, али је мој...“ (Милосављевић, 125).

Иако живи далеко од Београда и Србије, Милосављевић и његови јунаци кулинарске и друге навике, као и извесне грађевине, још увек сматрају „својим“. Чак иако нису свесни да је у судару између две културе стари идентитет почео да доживљава промену,

а матерњи језик да се квари, они и даље сматрају „Српски је за мене светиња“ (Милосављевић, 78).

Тако они испољавају особине тзв. етничког модела нације. Овај модел нације, познат као „романтични хердеровски појам нације“ (Тадић, 42), подразумева три одлике: 1) национална припадност се стиче рођењем, тако да припадник нације може мењати друштвену заједницу (државу), али до краја живота носи обележје заједнице свог рођења – нације; 2) могућност народне мобилизације, којом се удружују различите класе и групе у име виших циљева и политички поступци се оправдавају „народном вољом“; 3) у оквиру културе нарочита пажња се придаје језичко-етничким елементима, који се не морају поклапати са државним границама и држављанством, што је случај код словенских националности.

За разлику од етничког модела, грађански модел, који је присутан на западу, нацију посматра као политичку заједницу саздану на либералном принципу једна нација – једна држава, тако да се нација изједначава са државом, а припадност нацији као свест о заједништву или осећању јединства које имају њени припадници поистовећује се са припадношћу одређеној држави. Грађански модел нације поседује три основне компоненте: 1) историјска територија, тј. поседовање компактне, утврђене територије, где су људи и та територија повезани географским, економским, историјским, културолошким и другим везама, што све заједно чини нацију, тј. државу јединственом; 2) јединствена државна заједница, у којој постоји правно-политичка једнакост њених припадника – идеја патрије; 3) заједничка култура и идеологија (Пешић, 189–191).

Све у свему, нација је комплексна друштвена и историјска појава, те приликом објашњавања овог појма треба размотрити шири спектар фактора. Да би се назвала нацијом, група људи мора да има заједничке особине. Међутим, та иста заједница мора да има посебне карактеристике, које је издвајају у односу на неку другу нацију. Такође, некада мале разлике у изговору могу дефинисати појединца као припадника друге нације, док, пак, двоје људи могу имати другачији темперамент, веровање, време и место пребивалишта, па чак и различит језик, али се ипак, како они сами, тако и у очима других, сматрају припадницима исте нације. Оно што њих повезује је национална свест, односно колективно прихватање заједничких националних особина, као и индивидуално осећање припадности сваког појединца тој заједници.

У последњих двадесет година најутицајнији мислилац који се бави проучавањем феномена нације и национализма јесте већ поменути Бенедикт Андерсон, који нацију види као „измишљену заједницу“. Нација се, по њему, не подудара са компактном географском територијом унутар извесних граница, већ представља релативни појам који је створен у мислима групе појединаца који се сви међусобно не познају, али су руковођени истим идејама које се промовишу у неким облицима писаних медија (Kenley, 2).

Иако се сви актери у споменутим причама Милосављевића налазе у држави где преовлађује грађански модел нације, везаност за територију која се истиче у оквиру тог модела нације не може да добије примат над језичко-етничким вредностима.

У прилог етничком моделу нације можемо навести виђење извесних мислилаца, који су пре Андерсона размишљали о концепту нације и закључили да између припадника извесне заједнице постоји нека невидљива спона, која их повезује и дефинише.

Гистав Ле Бон, творац је „теорије народног духа“, по којој покретачку страну друштва чине идеје и веровања. Целокупна цивилизација једне расе или нације почива на „души раса“ из које проистиче национални карактер, саздан од емоционалних, моралних и интелектуалних црта, које делују несвесно, а наслеђене су од предака. Те одлике се не могу мењати лако, већ путем спорих адаптација и незнатних трансформација, које су производ укрштања раса и постепеног инфилтрирања нових идеја у слојеве националног карактера.

Немачки психолог Вилхелм Вунт понудио је своју теорију националног духа, различиту од Ле Боновог метафизичког тумачења нације. Вунт је сматрао да сваки народ одликује специфична психологија, односно „народна душа“, која представља збир индивидуалних психолошких процеса, а не, како Ле Бон сматра, самосталну духовну целину. Народна душа се, као збир психичких процеса појединаца, испољава кроз разнолике духовне творевине, као што су језик, мит, религија, философија и уметност. По Вунту, исте спољашње чињенице или догађаји биће различито опажени у зависности од природе ранијег искуства или тренутног расположења аперцептивне свести, која је део особене „народне душе“.

Своје виђење културе унутар друштвене заједнице, које обједињује и допуњава схватање нације Гистава Ле Бона и Вилхелма Вунта, понудио је познати теоретичар културе Стјуарт Хол.

Овај мислилац, који се посебно занима за културни идентитет у контексту дијаспоре, између осталог, сматра да наш начин размишљања одражава истовремено друштвену климу из које смо потекли и ону у којој живимо. (Loričić, “Aspects of Auto-biography...”)

Такав је случај са стваралаштвом Небојше Милосављевића и осталих српских писаца у Канади у чијим се делима изражава приврженост матичној култури и земљи. „Та приврженост датој земљи и повезаност с њом, а не настањеност на њој или њено поседовање, јесте оно што је важно за етничку идентификацију. Дотична земља је територија где ми спадамо. Она је често и света земља, земља наших праотаца, наших законодаваца, наших краљева и мудраца, песника и свештеника, што је чини нашом домовином. Ми припадамо њој, колико и она нама. Сем тога, света средишта привлаче припаднике етнице домовини, или их надахњује издалека, па и када се њихово изгнанство одужи. Чак и када је дуго одвојена од домовине, дакле, етница може и даље постојати захваљујући јакој насталгији и духовној привржености“ (Смит, 42).

Међутим, такво осећање и тежња за очувањем сопствене особености не искључује спремност за упознавање и сарадњу са другим етничким групама, прихватање и уважавање културних разлика и развијање толерантности. Имигранти се у новој средини могу осећати „код куће“ и при том очувати осећај припадности окружењу из кога су потекли. На тај начин се српска дијаспора у Канади неће сматрати субкултуром са негативном конотацијом, тј. контракултуром, већ ће представљати поткултуру унутар канадског мултикултуралног обрасца, која са другим друштвеним заједницама учествује у заједничким културним вредностима.

Литература

- Albahari, D. *Dijaspora i druge stvari*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2008.
Balakrishnan, G. “The National Imagination”, in Gopal Balakrishnan (edt), *Mapping the Nation*, London, New York: Verso, 1996 (198–213)
Eliot, T. S. *Notes towards definition of culture*. London: Faber and Faber Limited, 1962
Енциклопедија Британика, Ј–Л (одговорни уредник Милан Мишић; превели Лазар Мацура и др.) – Београд: Политика: Народна књига, 2005.

“Diaspora“. Wikipedia. [Internet] Доступно на:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Diaspora> [25. 6. 2008.]

Јоковић, М. *Стрма раван: изабране критике и есеји*. Рашка: Градац; Београд. Рашка школа, 2006.

Kenley, David. “History and Nationalism: The Imagined Community in the Twentieth century“ Keynote address for the 2005 Elizabethtown College History Department Banquet [Internet] Доступно на:

<http://www.etown.edu/docs/History/Historyland%20Nationalism-D.%20Kenley.doc> [27. 6. 2008.]

Лопчић, В. “Immigrant Autobiography: The Challenges of the Genre” in *Aspects of Autobiography: The Book of Revenge*. SVEN, Niš, 2008 (5–31)

Лопчић, В. *Developing Identities: Essays on Canadian Literature*. Niš: Filozofski fakultet, 2007.

Milosavljević, N. *Uh, Kanada: Priče iz obećane zemlje*. Toronto: Print-Man Inc Toronto, 2005

Пантић, Б. „Наша деца ће да забораве српски“. *Глас*, број 3.633, 17. август 2008.

Raunović, T. „Asimilacija ili integracija? Jezički i kulturni identitet u multikulturalnom okruženju“, u: Kovačević, M., ur., *Srpski jezik u (kon)tekstu, Zbornik radova sa naučnog skupa Srpski jezik, književnost, umetnost*. Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Knjiga I. Kragujevac: Skupština grada, Filološko-umetnički fakultet, 2008 (55–64)

Пешић, М., Базић, Ј. *Социологија*. Београд: Цицero-принт, 2006.

Смит, А. Д., *Национални идентитет*. Београд: Чигоја штампа, 1998.

Тадић, Љубомир, *Национално питање и демократија*, „Трећи програм“ бр. 85, II–90, Београд

Tomović, V. A. “The Serbian Language in Canada – the Problem of Retention“, in: Earle H. Waugh and Milan V. Dimić (eds), *Diaspora Serbs: A Cultural Analysis*. Alberta: M. V. Dimic Research Institute, University of Alberta, 2004 (213–229)

Hobsbawm, E. J. “Ethnicity and Nationalism in Europe Today“, in: Gopal Balakrishnan (edt), *Mapping the Nation*. London, New York: Verso, 1996 (255–266)

Напомена

* Цитате с енглеског за потребе овог рада превела М. Ћук

Maja Ćuk

Serbian Diaspora as a Canadian Subculture

SUMMARY

This paper deals with literary work of Nebojša Milosavljević who has opened up dossiers of Serbian immigrants in Canada and has revealed their attitudes and feelings about the encounter with a new cultural pattern and their striving to preserve their original culture in a foreign cultural milieu. Special attention was given to Milosavljević's short stories *The Silence of the Piglets*, *Do You Speak Serghish* and *Belgrade – Toronto 3:0*. The narrator of the first story compares and contrasts eating habits in Canada and Serbia and comes to the conclusion that a turkey can never replace the traditional Serbian treat – the pig. The second story introduces readers to a letter, written by a Serbian immigrant who is lost between two different languages and cultures. The third story is contemplation about Canadian and Serbian ways of life where the narrator cannot hide his nostalgia for his fatherland. In an attempt to interpret Milosavljević's story, the focal attention is paid to the concepts of nation and language, as well as the relation between culture and subculture with special emphasis on T. S. Eliot's idea that a subculture is not inferior to a culture. Although Milosavljević and other writers of Serbian origin in Canada are inspired by their original cultural heritage, such a circumstance does not prevent them from recognizing and appreciating different cultural and subcultural patterns in their new homeland. Each of those subcultures, cooperating together, is a productive part of the Canadian society and (multi)culture.

Milena Tanasijević
Faculty of Information Technology
Belgrade

UDC: 378.147:811.111
811.111'276.6:001.4

ESP Course Outline for Young Learners

Abstract: The work addresses questions of importance regarding course design following the stages borrowed from ESP literature for the purposes and needs of working in private language schools. The conclusions and the material are coming from personal experience of working in the private language school sector for the past 8 years.

Key words: course, course design, ESP, private language schools, personal experience

Introduction

English teacher training is becoming a very exciting and developing field of work globally. In Serbia, the private language school sector has been booming during the last decade. There is an increasing number of schools that are being open, without any strict criteria. That makes the job of teachers more demanding, asking them to put more effort into the course organization, not only in the teaching stage.

Course preparation

The initial stage of the course outline is the course preparation stage. The enrollment process varies between schools, but typically follows an administrative stage in which only some general data about the learning background are collected.

It would prove useful to become more engaged in analyzing the learning styles and strategies of the learners at this stage, if possible. The language school allows teachers to respond to learning diversity

more fully than the state school, merely because of the market forces (strong competition), and because of the working conditions (smaller groups).

Another important stage is the placement test. The aim of the placement test is to make the grouping process easier. Placement tests are usually standardized and objective, as objective as a test can be. They are easy to administer and not very demanding for teachers. However, one of the key issues when talking about placement tests and young learners is the stress that they feel when they are being tested. That may lead to problems in group placement. In order to reduce the level of anxiety, the standardized placement test should be replaced with oral interviews, which put young learners at ease. The first week of the course should allow some group changing, because of the possible unreliability of the test.

The end part of the first stage would be an interview with the parents, analyzing the school-parent cooperation and dynamics of meetings, which serve the purpose of good teacher-parent feedback.

Syllabus design for young learners

The syllabus design stage is also a part of the course preparation stage. In most schools it is usually conducted during the summer break, due to the availability of teachers and their time. The syllabi for young learners are usually more standardized and cannot be as tailor-made as ESP courses, though some objectives that suit young learners' objectives should be met. There would always be room for changes and adaptations because of shifts in schedule or absenteeism problems.

Syllabus design stage is the stage when teachers choose appropriate teaching aids, as well as teaching methods and techniques, drawing from previous experience. All these ideas serve as a basis for successful school year start.

Lesson planning

Lesson planning belongs to the implementation stage of the course project. Many ELT experts have already successfully argued the point of the importance of lesson planning. It is one of the crucial ones. When dealing with young learners, the lesson planning stage is equally important, if

not even more so. There might be interruptions and shifts in concentration span that need to be taken into account. Possible changes in the flow of the lesson plans and the lessons themselves should be given special emphasis in the school curriculum. Parents expect excellent marks, and the school curriculum follows strict guidelines and criteria for marking, which, together with insufficient number of classes, presents a difficulty for potentially weaker learners. Therefore, private schools try to cater for those needs as well.

Feedback

Private language schools pay special attention to feedback sessions with parents. They have official and unofficial forms. There is a constant need to keep in touch with them, due to possible changes in motivation or learning habits of the young learners.

As for the feedback sessions with the learners themselves, private schools try to avoid red pen markings, or scales. There is usually an award system that works well and always helps build learners' motivation. The award are usually stickers or small things that point out the effort that a learner has put into a task.

Assessment

Due to the emphasis on communication skills, the assessment process in private language schools is quite different. There is usually a set of achievement tests, that follow a unit or a module, which serve the needs of measuring the acquired knowledge in percentages.

There is also an on-going assessment through portfolio works or projects, which engage different learning styles and strategies, as well as encourage greater creativity and freedom of expression. Young learners do not usually find projects stressful, which is also very important.

Clients. They might measure the language ability of clients when they use language consciously, so the focus of the assessment would be accuracy over fluency.

Conclusion

It could be concluded that young learner courses are quite challenging and motivating language courses for trainers. They require skills in syllabus design and careful planning, along with frequent feedback and assessment sessions. Typically, they answer the needs to different learning styles and strategies and allow learners freedom to develop their creativity, as well as the language skills.

References

- Cook, V. (1997): *Second Language Learning And Language Teaching*, New York: Arnold Hodder Headline Group
- Harmer, J. (2001): *The Practice of English Language Teaching*, Essex: Pearson Education Limited
- Lightbown, P. M. and Spada N. (2000): *How Languages Are Learnt*, Oxford: Oxford University Press

Милена Танасијевић

Енглески за посебне намене: Оквири курса за младе полазнике

РЕЗИМЕ

Рад обрађује питања важности пројектовања курса уз уважавање корака које нуди литература у вези с енглеским језиком за посебне намене. Курсеви за младе полазнике представљају прави изазов и подстицај за исвођаче наставе. Закључак који се намеће искуством јесте да је неопходно удовољити потребама различитих стилова учења и полазницима допустити слободу у развијању сопствене креативности исто као и у развијању језичких вештина.

Миланка Бабић
Филозофски факултет
Источно Сарајево

УДК: 811.163.41'367.635:81'37
811.163.41'37

ЕКСПРЕСИВНА ЗНАЧЕЊА ПАРТИКУЛА *ДА* И *НЕ* И ЊИХОВИ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Апстракт: Партикуле *да* и *не* функционишу у српском језику као искази за потврђивање и одрицање, који могу бити, али обично нису, експресивно маркирани. У раду се анализирају форме у којима су те партикуле експоненти експресивности, као и форме које као стилски маркиране садрже основну семантичку компоненту потврђивања или одрицања.

Кључне ријечи: партикуле, експресивност, реторичко питање, адин-атон, *да*, *не*, *аја*, како *да* *не*

Ријеч *да*, што у функцији везника, што у функцији партикуле, спада у српском језику у најчешће употребљаване лексеме. Такође је изразито фреквентна у употреби и партикула *не* јер се употребљава и као лексички и као синтаксички негатор, а и као обавезан члан структуре неких често употребљаваних идиоматских конструкција. Као и остале језичке јединице, у својим основним значењима и ове партикуле су експресивно неутралне, а то су значење потврђивања за партикулу *да* и значење негирања за партикулу *не*. У контексту и та значења могу бити модализована експресивним ставом, па је потврђивање партикулом *да* често праћено симпатетички или антипатетички нијансираним емоцијама или ставовима (нестрпљењем, резигнацијом, незаинтересованошћу, усхићењем, одушевљењем и сл.), но одређивање тих додатних значења условљава контекст, а не одређена структурна форма у којој би дата партикула била један од обавезних конституената, па их је фактички немогуће пописати а несврсноходно описивати. Зато полазимо од претпоставке да се

Речи/60

експресивност партикуле *да* актуализује у конструкцијама у којима се реализују њена секундарна значења, док се експресивно потврђивање везује за друге јединице или конструкције које су у том значењу еквивалентне партикули *да*. Партикула *не* у примарној употреби изражавања логичко-смисаоних релација негирања експресивна је када и партикула *да*, такође у контексту који је емоционално модаллизован, с тим што је експресивно маркирана у функцији реченичног еквивалента, тј. као самосталан исказ са значењем директивних говорних чинова, као што је забрана, или директивно-експресивних, као што су несагласност, побуна и сл.. Српски језик располаже мноштвом врло експресивних форми које су у основном значењу одрицања или негирања еквивалентне партикули *не*. Зато се бавимо оним језичким конструкцијама у којима су партикуле *да* и *не* структурни елементи форме којом се постиже неко од експресивних значења, као и конструкцијама којима се постиже експресивно потврђивање или одрицање.

ПАРТИКУЛА *ДА*

Као што је субординативни везник *да* врло чест у употреби, тако је и партикула *да* нашла своју примјену у бројним експресивним говорним чиновима. Међутим, непосредна, блиска и препознатљива веза између везника – субјунктора *да* и истоимене партикуле постоји и да се лако утврдити, нарочито у експресивним формама које су настале редукцијом модалног глагола, а тиме и управне клаузе која је везивала за себе *да*-клаузу као изричну објекатску. Такве су конструкције појачане жеље у исказима оптативне семантике, у којима је редукован неки од глагола семантичке класе *verba desiderativa* (нпр. *жељети* или њему еквивалентни у употреби *вољети*, *хтјети*):

1) *Чуо сам како негдје тече вода из чесме. Да ми је само кап!* (МС, Т,79) // *Да се још једном роди, ох боже, да поново има десет година!* (МК, П, 53) (<Желим...)¹

И партикула *да* у формама честитања, наздрављања и проклињања такође успоставља исходишну везу са везником *да*:

1а) *Да вам је са срећом! // Да ти Бог да срећу! // Да си здраво, дели Страхинь бане, од малене Бањске са Косова!* (БСК,Снп,2, 211) // *Зашто, брате, да од Бога нађеш!* (БСК,Снп,2, 247) (< Желим...)

Елементи као што су моменат неевидентности реализације садржаја који је као предмет обухваћен транзитивним значењем редукованог глагола, његово ситуирање у будућност, односно актуелност жеље у тренутку говорења – заступљени су у датим исказима, а неопходни су да бисмо ове конструкције схватили као оптативне². Њихова експресивност утемељена је на непосредности која је постигнута синтаксичким осамостаљењем зависне клаузе из структуре зависносложене изричне реченице, тј. експлицирањем суштинског – комуникативно рематског дијела. У говору их обиљежава и екскламативна интонација, као пратећа тонско-мелодијска линија интензивних емоција.

Форме које служе при изражавању практичних ситуација којима се означава преузимање иницијативе у неким од (под)типова директивно-комуникативног чина настале су редукцијом истог структурног типа:

1б) *Да платим!* (< Желим да платим / Донесите ми рачун да платим и сл.) // *Да вас питам!* (< Желим да вас питам / Дозволите да вас питам и сл.).

Овом типу припадају и конструкције са партикулом *да* којима се изражава строга заповијест, а које у свом саставу имају перфекат:

1в) *Да се ниси макао!* // *Да си поспремила све док се вратим!* (< Наређујем ти да...)

Релативизацијом и модализацијом прошлог времена, његовим семантичким трансфером у будућност, заповијест се актуализује као „строга“ јер адресант самим изрицањем те форме антиципира и моменат извршења садржаја заповијести.

Такође и искази са партикулом *да* за исказивање препоруке, односно савјета подразумевају редукцију надређене клаузе:

1г) *Да се манеш глупости, да учиш!* (разг.) // *Да се ожениш, да постанеш човјек!* (разг.) // *Намеће му неке беспослице, мамипаре, огледалце, паунова пера и пиштаљке од црвеног шећера: да купиш, па да купиш!* (ИА, 3,193) (< Савјетујем ти да ...).

Сви наведени искази припадају разним типовима конструкција које се у граматичкој и научној литератури сматрају екскламативним.

У основна експресивна значења партикуле *да*, такође са појачаноузвичном интонацијом, убрајамо значење присјећања:

2) *Да, ја и заборавила!* *Јуче кад ниси био код куће, дође ти писмо.* (ФМД, Зик,49)

При том је партикула *да* у говорном обрасцу комбинована са узвиком или неком другом конверзационом партикулом, као маркерима наглости (*А да! // Па да! // Ах да! // О да!*):

2а) *Да ниси заборавио да наручиш оно због чега си дошао овамо? – упита га Маја. – Ах, да! – погледа на сусједну столицу. – Да! – треба да наручим роштиљ за госте!* (МК, БТ,137) // *Да, збиља, шта сам оно хтио? Да, стих!* (ИА, Епнл,46)

За ову конструкцију којом се изражава присјећање карактеристична је катафоричност, тј. исказ се јавља као спонтана говорна реакција којом говорник најављује моменат присјећања – илокуцију, док садржај присјећања – пропозиција – слиједи у наредном контексту. Уколико говорник саопштава и једно и друго – и илокуцију и пропозицију – конструкција никад не може бити анафорично употријебљена. Конструкција *ах, да* неће се у говору јавити као постпонирана у односу на пропозицију: *Заборавио сам да ти кажем... Ах, да, него увијек: Ах, да! Заборавио сам да ти кажем...*

Конструкција може бити и анафорично употријебљена онда када садржај присјећања изговара саговорник, али сада је то пропозиција подсјећања:

3) *–Заборавио си да јој кажеш... / –Ах, да!*

Тако се остварује интеракција на релацији подсјећање – присјећање, чији елементи морају бити размјештени у реплике различитих говорника. На примјер:

3а) *–Где је овде WC? – упита. / –Ко? / –Клозет! / Дечак се смеуљио: –Па иди у море! – рече. / –Ах, да! – извуче се Херцег. –Баи сам глуп!* (МК, П, 19/20)

Свака постпозитивна употреба ове форме подразумијева подсјећање иницирано саговорниковим ријечима:

3б) *–Како те није стид да спаваш док отац говори?! – стала је Станка поред мене и протресла ме за рамена. / –Отац! Ах, да!* (ГО, Гљ, 160) // *–Мислио сам да је то вечита љубав... / –Вечита љубав? А, да! То си сигурно негде прочитао.* (ГО, Гљ, 99)

Подсјећање и присјећање остварују логички однос импликације, па у присјећању говорник најприје антиципира садржај саговорниковог подсјећања (*Отац!*), а затим слиједи исказ који експлицира илокуцију присјећања (*Ах, да!* = Јасно ми је; Како се нисам прије сјетио и сл.).

У рјечницима се наводи и употреба партикуле *да* у интензификаторској функцији када служи за изражавање дивљења. У

једном уџбенику српског језика наводи се с тим у вези примјер: „Да, дивна погледа“³, који, чини нам се, није репрезент маркираног садржаја. Да би дати примјер послужио као један од модела за исказивање дивљења, неопходно је испустити паузу, чиме би се изгубило потврдно-констативно значење партикуле *да* које се реализује у датом исказу сегментацијом иза *да*. Уз то би се и запис исказа морао окончати маркером екскламативности јер се интензивна конструкција мора изговорити појачаном интонацијом: *Да дивна погледа!* Уколико је интонација неутрална, губи се ефекат дивљења. Ова форма за исказивање дивљења у говору је рјеђа, замјењује је њен структурно-семантички еквивалент са ријечцом *ли*: *Дивна ли погледа!* Иначе, обје партикуле ту имају функцију појачавања – градирања основног значења генитивне конструкције, којом се и иначе и изриче дивљење. Дистрибуција и партикуле *ли* и партикула *да* у овом типу интензификаторско-градуативног значења везана је за генитивну конструкцију, док је исказ са номинативом неовјерен: *Да диван поглед!. Осим тога, ова форма исказује дивљење уколико је употријебљена уз заступљеност Серловог принципа искрености⁴. Ако тај принцип изостане, ствара се иронијски обрт са антонимијским значењем:

4) –*Е јеси ми паметна!* - *подругну се Николетина.* – *Да дивна друштва!* (БЋ, ДНБ, 61)

Наравно, и у том случају као апсолутни семантички еквивалент стоји форма са партикулом *ли*: *Дивног ли друштва!*

ФОРМЕ ЕКСПРЕСИВНОГ ПОТВРЂИВАЊА

Као што је већ речено, примарно значење партикуле *да* јесте изражавање потврдног одговора на постављено питање и исказ у коме се то значење реализује не мора бити експресиван нити екскламативан, а обично и није, што опет зависи од услова у којима се одвија комуникација и од ставова комуникатора. Међутим, наш језик располаже бројним синонимним формама за експресивно потврђивање. Синонимија се, свакако, као што је то за ту језичко-стилску појаву и типично, ријетко остварује као апсолутна, а углавном и најчешће као приближна. Будући да се ради о еквивалентима потврђивања, употреба тих језичких јединица и конструкција остварује се углавном у дијалогу. Разговорни стил располаже

мноштвом идиоматских конструкција које функционишу као структурно-семантички блокирани фразеолошки изрази, као готови обрасци којима се може изрећи потврђивање, а чија употреба обавезно укључује емфатичност или стилематичност.

У дијалогу се врло често јавља и колоквијални еквивалент партикули *да*, а то је партикула *ја*. И она може да понесе различито значење и да буде употријебљена у разним говорним чиновима, као што су експресивно потврђивање, чуђење, дивљење, интензивирање и сл.

Потврђивање:

5) –*И баиш хоћеш да поћеш за мене? / –Ја!* (ЈВ, Цд,1, 399) // –*Ама зар Велинка? –Ја!* (ЈВ, Цд,1, 330);

Чуђење:

5а) –*Ја колико књига имаш!* (разг.)

Дивљење:

5б) –*Ја слатка граха!* (Р-Р-Д, Рсс, 103)

Интензивирање:

5в) –*Ја бруке и грдила, жено!* (ЈВ, Цд,1,17);

Присјећање:

5г) –*А ја! Хтела сам још нешто да ти кажем.* (Р-Р-Д, Рсс, 104);

Одржавање контакта:

5д) –*Не треба ти главу лупати - наваљује трговац - видиш писмо и слику, дјетелину. / –Ја, ја! – говори сељак расијано, а у себи добро зна да писмо превари и онога који зна да чита... / –Ја, ја! – свега толико одговара трговцу, али сам у себи он непрестано говори...* (ИА, 3, 205).

Појачана, врло интензивна вриједност тврђења исказује се формом *Како да не!* На њену изражајност утиче и присуство прилошке ријечи *како*, која се иначе јавља врло често као маркер екскламативности који оформљује екскламативну конструкцију, уносећи у њу и значење квантификације⁵. Тако исказ *Како да не!* добија значење „да, без изузетка“, док његову емоционално-експресивну вриједност разоткрива контекст:

6) –*Би ли хтио да јој се потпишеш за успомену? Толико ће се обрадовати!* // –*Како да не, како да не! Реци ми само како се зове.* (МК, П, 220) // –*Ти се изгледа мене не сећаш! Мими! Зар се не сећаш Мимике?* // –*Како да не, како да не! – кажем ја за сваки случај.* (ПМ, НСв, 67) // –*Сјећаш ли се... / –Како да се не сјећам! – лагао сам.* (МК, П, 16)

Осим значења потврђивања, форма је додатно семантички и експресивно ојачана. Говорник исказује и став да је за њега оно што се доводи у питање важно и да то зато не би могао заборавити - на тај начин отклања саговорникову сумњу. Уз то, понављањем конструкције говорник покушава добити на времену како би се призвала свијест о ономе о чему је питан. Форма *Како да не!* јесте редукција тзв. ехо-питања: *–Сјећаш ли се? / –Како да се не сјећам?* - односно понављање пропозиције из које се испушта глагол дат у претходној реплици (*сјећам се*). Спој *Како да не!* добија потврдно значење, као што га има и нередукована форма *Како да се не сјећам?*, у чијој основи је трансфер значења типичан за реторичка питања. У остваривању потврдног значења путем партикуле *не* у конструкцији *Како да не!* лежи семантичка антонимија типична за реторичко питање, синтаксичку фигуру која стилематичност постиже функционалним помаком интерогативне форме у изјавно-екскламативно значење. Уз тај, у конституенте реторичког питања спада и трансфер на релацији форма – значење који се тиче истинитосног модалитета, а остварује се према пропорцији: потврдна форма – одрично значење, и обрнуто: одрична форма – потврдно значење исказа.

Одрични облик реторичког питања тако је, на основу поменутог помјерања, врло експресивна форма за исказивање афирмативног значења:

7) *–Бојиш се, сердар-Авдага? / –Како се не бих бојао!* (МС, Т,134)

Осим основног значења потврђивања које је у подлози, оваква конструкција се исказују с циљем да се изнесе емотивно обојено признање, којим је садржај пропозиције апсолутно обухваћен.

Досљедност трансфера форме реторичког питања у антонимијски поларизовано изјавно значење изражава и форма *Зар не?!*, која се у разговорном стилу врло често користи, као контактна етикета, “у исказима за које говорник од саговорника очекује позитиван одговор, односно потврду изнесеног“⁶. Конструкција је лексичко-граматички сиромашна, а тиме и нужно ослоњена на контекст на основу кога употпуњава значење. За њено укључивање у комуникацију, неопходно је навођење исказа који служи као пропозиција или садржај на који се форма *зар не* односи. Да би употребио конструкцију *зар не*, говорник прије тога мора изрећи неки суд, констатацију у коју је увјерен а за коју придодатим упитно-одрич-

ним исказом *зар не* жели прибавити и сагласност саговорника. Тако конструкција *зар не* у ствари има значење „јесте“ или „увјерен сам да јесте“, али при том не утиче на промјену значења исказа који служи као пропозиција, па се, на примјер, ни значење пропозиције у исказу *Вани је хладно, зар не?!* не помјера из афирмативног у одрично (нпр.: *Вани није хладно*). На то указује и степен осамостаљености те конструкције, који варира од апонираности (*Вани је хладно, зар не?!*) до исказне осамостаљености (*Вани је хладно. Зар не?!*). Тај тип реторичког трансфера обухвата, дакле, само секвенцу *зар не*. Уз контактано-фатичку функцију, ова форма изражава и субјективни став говорника и одређене нијансе апелативности, будући да говорник очекује сагласност саговорника, односно очекује да саговорник потврди његов став у вези са исказом који служи као пропозиција. Тако конструкција *зар не* и има и нема значење реторичког питања – има га на основу семантичког отклона помоћу кога одрична ријечца *не* добија афирмативну вриједност, а нема на основу чињенице да ова форма актуализује учешће саговорника, да умјесто претварања у семантички изјавни еквивалент, што је типично за реторичко питање, задржава интерогативну отвореност интонације, усмјерену на реакцију саговорника. Изрицање исказа *зар не* укључује и моменат провјере, што је типично за питања. Међутим, од „обичног“ питања овај исказ разликује се очекивањем само потврдног одговора. Све то му даје вриједност говорног обрасца, блокиране конструкције или етикете која функционише у датом, непромјенљивом облику. То потврђује и чињеница да се форма овог типа не јавља у афирмативном модусу (*зар да), односно да се комбинација упитне и потврдне ријечце није у говорном изразу уобичајила у одричном значењу, за разлику од конструкције *зар не*, сачињене од упитне и одричне ријечце са збирним афирмативним значењем.

Појачана тврдња, тј. појачана афирмативна семантика исказује се и конструкцијама *Него шта!* и *Него како!* – које се јављају такође као одговори на питања и којима се отклања свака сумња у могућност негативног одговора:

8) –*Јеси ли положио испит?* / –*Него шта!* (разг.)

Постоји и низ конверзационих форми уобичајених у употреби, а које такође представљају експресиван вид потврђивања. Њима се не износи логичко-смисаона интерпретација пропозицијом денотираног одсјечка стварности ни категоричност става у тој мјери као у

претходним примјерима, него се прије исказује сагласност са саговорником, одобравање његових навода. Односно, те форме се јављају као фатички елементи комуникативног тока којима се показује да онај ко их изриче, прати саговорника и саучествује истосмисаоно у грађењу његовог исказа. Тако се ови типови исказивања афирмативног значења могу подвести под исказивање значења говорникове кооперативности са саговорником. Ту спадају форме: *(Па/ма) свакако!*; *(Па/ма) наравно!*; *(Па/ма) нормално!*; *(Па/ма) јакако!* и сл.

ПАРТИКУЛА *НЕ*

Не није само ријечца која служи као средство за негацију и као реченични еквивалент, са основним значењем исказивања логичко-смисаоних односа у контекстуално условљеним репликама – одговарима на постављена питања. Пошто одговор на постављено питање не мора бити експресиван, ни партикула *не* у тој служби не мора бити маркер експресивности и екскламативности уколико смисао одговора није модализиран контекстом који упућује на присуство појачаних емоција.

Издвајамо неколике употребе ријечце *не* са експресивним значењем, при чему она има обавезно појачано-екскламативан тон. Ту се прије свега убрајају значење експресивног става и значење строге забране.

Значење експресивног става испољава се као реакција на иритирајући подстицај, као израз емотивног реаговања говорног лица према одсјечку стварности – одређеној ситуацији коју то лице прима са различито нијансираним неодобравањем: несагласношћу, побуном, бојазни и сл.:

9) *Између себе и њих имао је само дебели застор мрака па није било чудно што им се обраћао као људима. –Не трабуњај – сиктали су гласови у хору – водимо те у команду. Мрак га је спречавао да им види лице. –Не! Не! Ви ме терате од себе јер хоћете да ме убијете! – вапио је престрављени глас. (ВЈ, С, 34) // А онда му је пала на ум мисао да је Младенова жртва учињена за партију. Не! – побунио се силовито. Жртва је учињена за слободу... (МС, К, 87) // А он то не прихвата у себи (не! виче његова престрављеност, то је немогуће, како се може живјети након*

тога?) и зна да ће бити смијешан јер ће јој даље прилазити лако и ведро... (МС, К,174).

Исказивање строге забране само помоћу партикуле *не* функционише такође као екскламативна форма. Та форма подразумијева у свом значењу и садржај редукованог глагола којим се именује активност која се жели прекинути. На основу тога забрана постаје још експресивнија. Партикула повлачи на себе контекстуално значење тога глагола. Употреба парткуле *не* у том значењу укључује и моменат динамичности, као и појачане емфатичности:

10) –*Гуја, гуја! Удри је, удри!* – *викали су сакупљачи камена.* / – *Не!* – *отело се окрвављеном сељаку...* – *Ако је убијете, неко ми из куће мора умрети.* (ВН, Сд, 226)

Партикула *не* фокусно привлачи на себе значење строге забране, односно очајничке (будући да говорник статусно није у позицији да наређује: „окрвављени сељак“) жеље да се акција заустави. Исказ је инициран страхом да ће вршење радње донијети зло говорниковој породици. Страхом је условљена и редукација пунозначне лексеме чије значење контекст усмјерава на партикулу *не*.

Емфатички је оснажен и сљедећи примјер у коме партикула *не* изражава промјену смјера казивања, предомишљање говорника и има функцију експресивне задршке, везивања пажње за тај мисаоно-емоционални лом, док је садржај који она имплицира катафорично попуњен исказом који слиједи:

10а) –*...изабрала си право време да и ти одеш и да се више не довикујемо кроз закључана врата. И реци...* *Не!* *Немој никоме рећи да ноћас у Островцу...* (ВН, Сд,11)

ЕКСПРЕСИВНЕ ФОРМЕ НЕГИРАЊА

Као врло експресивне форме одрицања у језику се употребљавају бројне конструкције које не садрже одричну партикулу *не*, али функционишу као њени семантички еквиваленти у том њеном основном значењу. У ту сврху служе различите партикуле, синтагматски спојеви и реченице. Наравно, треба нагласити да је степен те подударности контекстом условљен, а дистрибуција тих форми је чак и у оквиру разговорног стила условљена социолингвистичким чиниоцима, психолошким профилем комуникатора и регионалном

припадношћу. Другим ријечима, подударност значења тих форми са значењем партикуле *не* подразумијева семантичку изнијансираност којом се износе различити ставови говорног лица. Односно, овакви искази не служе као језички изрази којима се тврди о истинитосном модалитету неког елемента предметне стварности, него као изрази модалног, субјективног односа говорника према денотираном одсјечку стварности, датом у пропозицији.

Као еквивалентна експресивном типу значења несагласности и одрицања, које се исказује помоћу *не*, јавља се партикула *јок*:

11) –*Је ли вам се бар захвалио?* – *упита капетан.* –*Ма, јок!* – *рече Танасије.* (МК, БТ, 42) // –*Да ли је знао шта га чека кад се супротставио царској наредби?* –*Ма јок! Да је знао, не би се мијешао.* (МС, Т, 381) // –*Ти ћеш код нас бити на ручку данас.* –*Јок! Ићи ћу ја кући.* (ЈВ, Цд,1, 241) // –*Шта, ти немаш мајку?* –*Јок! Нисам је ни упамтио.* (ЈВ, Цд,1, 287) // *Да се бар окрену момак или да застаде у ходу.* *Јок! Оде погнут, немарно и не журећи се.* (БТ, П,11)

Значење одрицања партикулом *јок* постиже се на нивоу исказа и тако што се *јок* у синтаксичким релацијама понаша као самосталан исказ. Не може бити лексички негатор. Одређени вид ослобђавања таквог исказа ипак постоји и креће се у релацијама интензивирања конверзационим партикулама, које се дистрибуирају по већ устаљеним говорним навикама. Најчешће је то партикула *ма*, што показују и дати примјери. Тако, на примјер, да бисмо изразили своје неслагање, нећемо рећи: *Е па шта ти пада на памет!; *Па ни случајно!; *Па јок!, него прије: *Ма шта ти пада на памет!*; *Ма ни случајно!*; *Ма јок!*. Чини се да је, и поред значењске неустаљености форми већине конверзационих партикула, у овом и сличним примјерима партикула *ма* самјерљивија са значењем одрицања, додајући му на категоричности, док је *па* ближе експлицирању емоционалних нијанси које говорник додаје своје исказу.

Партикула *аја*, рјеђа је у употреби, и специфичнија у значењу одрицања од партикуле *јок*. Док је *јок* самостална у одрицању, *аја* је више сигнал, слично узвизима, који најављује одрицање или га потврђује и обично је праћена исказом одричне форме, препозитивно или постпозитивно датим:

12) *Аја! Не допада се то мени нимало.* (ЈВ, Цд,1, 337) // *Овако не може остати. Аја!* (ЈЛ,Нб, 24) // *Ајде, болан, Белемезе! Аја! Овај не иде док од Иванке не постане Јованка.* (ПК, Км,115)

У прецизирању одричног значења *аја* може бити удвојено и са *јок*. Управо зато што *јок* то значење експлицитније изражава, а *аја* само сигнализује, у таквом исказу не долази до редуплицирања исте семантичке вриједности, него до појачавања значења одрицања:

12а) *Мерхан, који наслућује добро да се ради о послу, брани се, више тужно него упорно: –Аја, јок! Немојте да ми говорите...* (ИА, НДћ, 61)

И партикула *као* може да послужи за изрицање исказа негативне семантике на основу активирања значењске компоненте „тобож“:

13) *–Што се ти бринеш какви сте у очима других људи и шта се о вама мисли и зна? Као да је то важно!* (ИА, Тх, 297)

На основу те семантичке нијансе оспорава се фактивност предлошка, а говорникове ријечи добијају значење негативне евалуације.

Уз ове форме одрицања функционише и низ синтагматских и реченичних конструкција, углавном у синтаксичко-лексичком смислу афирмативне форме. Негирање се помоћу њих постиже семантичким трансфером афирмативне форме у различите нијансе одричних значења. То се остварује на неколико типичних начина. Као врло честе у употреби, издвајамо иронијско-антонимијски помак, обавезан на релацији форма – значење, афирмативну форму реторичког питања и идиоматски клише.

Иронија:

14) *Баи си ми у форми данас!* (М–В, Гсјс, 426) // *Лијеног ли друштва, нема шта!* (Разг.) // *Лијено ли ова сабља чита!* (ППЊ, Гв, 95)

Иронијом се постиже семантичка негација, јер се она „састоји у том, да говорник бира онаки израз, којим једно каже, а друго, тому противно, мисли и хоће, да му се тако и разумие.“⁷ Да би се на основу иронијског отклона успоставило значење негативне вриједности исказа, форма којом се то постиже мора бити афирмативна и експресивно интонирана. Иначе, сваки иронијски отклон значења не подразумева обавезно и екскламативну интонацију.

Реторичко питање:

15) *–Да се ниси посвађао са женом? –Ма какво свађање!* (МС, Т,3 29) // *–Казуј ко те наговорио? –Ама, ко ће ме наговорити!* (ИА, НДћ, 49) // *Јеси ли ти нормалан!* (разг.)

Трансфер на релацији форма – значење врши се код реторичког питања, као што је већ речено, углавном досљедно, па се негирање

исказа помоћу конструкције реторичког питања постиже само ако је дата конструкција афирмативна. Тако афирмативне исказе из претходних примјера: *Ма какво свађање!*; *Ама, ко ће ме наговорити!* и *Јеси ли ти нормалан!* – схватамо као одричне: *Никакво свађање*, тј. *Нисам се посвађао са женом*; *Нико ме није наговорио*; *Ти ниси нормалан*.

Извјесне специфичности, које афирмативну форму реторичког питања воде до такође афирмативног значења, показују конструкције у којима долази до множења негације⁸. То су, прије свега, прости искази који, уз афирмативни предикат, садрже у свом саставу и „егзистенцијални квантификатор изражен замјеницом или замјеничким прилогом префигираним не- и и- префиксом“⁹, који се у одричном значењском трансформу претвара у одрични универзални квантификатор (нпр.: неко : нико; ико : нико; иједан : ниједан). Те конструкције имају углавном егзистенцијално значење или квалификативно, исказано помоћу именског предиката, али у свом саставу обавезно морају садржавати и неку лексему или конструкцију негираног значења. Множење негације остварује се између те лексеме (или конструкције) и одричног значења глагола у функцији предиката исказа који је семантички еквивалент афирмативне форме реторичког питања. На примјер: *Има ли уопште иједне жене без сујете?*! (Л. здравље, 36) > *Нема ниједне жене без сујете.* > *Свака жена је сујетна.*¹⁰ Множења овог типа нема у реченицама са предикатима, односно глаголима процесуалног (условно речено) значења, нпр.: *Зар овдје неко доживљава туђу несрећу?*! (Ослобођење, б. 1. 1995, 46), тј. семантички еквивалент *Овдје нико не доживљава туђу несрећу!* не можемо поистоветити са значењем *Овдје сви доживљавају туђу срећу*.

Идиоматске конструкције:

16) –*Шта да им кажем? Чуо сам за тебе по злу? Таман посла!* (МС, Т,127) // –*Зар га нећете зауставити? –Таман посла! Ја сам ађутант који увек мора да буде одан своме претпостављеном.*(МВ, ЧкП, 20) // –*Није ти пријатељ? –Боже сачувај!* (МС, Т,116) // –*Шта је било с њом? –Она је врло, врло, врло пристojна... –Ђавола! Она је сноб!* (МК, БТ, 46) // –*Је ли добро, Ваше Величанство? –Ђавола је добро! – скоро увек би одбрусио караљ Петар.*(МВ, ЧкП,143) // –*Е мој брајко, они су побегли кроз прозор! – Јесу, ђаволску матер! Ено нашег пандура под прозором!* (ЛЛ, Н698) // –*Можда би се нешто могло учинити? –Врага! – брзо ме је*

разуверио (ГО, Гљ, 176) // –*Рекох јој како сам био убеђен да ће доћи. – Јеси, врага! – рече.* (ГО, Гљ 95) // –*Дабогда те Мустајбег из Незука невјестом звао! – Хоће, кад Вељи Луг у Незуке сиђе! – одговорила је...* (ИА, НДћ, 126)

Клишеиране конструкције у својој структури садрже врло често неку лексему негативно маркиране семантике (*враг, ђаво* и сл. –*Ђавола!; Врага!; Јесу, ђаволску матер!; Јеси, врага!*). Њихово јединствено значење не проистиче из збира појединачних значења конституентских јединица, него је уобичјено употребом у одређеним социо-културним срединама. Углавном су те форме посљедица низа синтаксичких редукција па је врло тешко парафразирати исходну структуру (нпр. *Таман посла!*). Негирање се путем оваквих исказа постиже без употребе одричне ријечце *не*, „описно“, „помињањем неке природне немогућности“¹¹ која спречава остваривање маркираног садржаја. Тај вид негирања или несагласности типичан је за стилску фигуру која се у античкој реторици назива адинатон, у чијем је значењу „увијек, дакле, садржана негација, иако се он као фигура ријетко твори помоћу негације“¹². У овај вид одрицања спадају и фразеолошки изрази: *мало сутра, мало морген, кад на врби грозђе роди* и сл.

ЗАКЉУЧАК

Када реализују своја примарна значења, партикуле *да* и *не* функционишу као одговори на постављена питања, као искази – еквиваленти реченица, најчешће са основном комуникативном функцијом потврђивања или одрицања неког садржаја. У том значењу те партикуле су експресивно неутралне, а експресивност коју могу да унесу и у такав исказ зависи од контекста и комуникационе интенције говорника – да уз потврђивање или негирање нагласи свој став, изрази сумњу или неку емоционалну нијансу. Експресивно маркирана њихова значења издвајају се у оквиру конструкција које у српском језику функционишу као говорни обрасци, посебно када је у питању партикула *да*, која је структурни елеменат у конструкцијама којима се изриче жеља, честитање, наздрављање, проклињање, захтјев, забрана, савјет или препорука, присјећање, дивљење и сл. Експресивно потврђивање постиже се или другим партикулама/ријечцама (*ја, свакако,*

наравно, нормално) које у том значењу служе као стилске резерве, одричним обликом реторичког питања или клишеираним конструкцијама заснованим на структури одричног облика реторичког питања (*како да не, зар не*).

Партикула *не* функционише као врло експресивна редукована форма строге забране, несагласности и побуне као субјективног става адресанта исказа, а у том значењу експресивног одрицања функционишу у разговорном и књижевноумјетничким стилу и стилски маркиране партикуле *јок, аја* и *као* – у значењу „тобож“, те бројне синтагматско-реченичне конструкције и стилска средства који углавном не садрже негацијску ријечцу, као што су афирмативни облик реторичког питања, иронија и адинатонске идиоматске форме (*ђавола, таман посла, врага* и сл.).

Напомене

¹ Осим из разговорног стила, примјери који се у раду користе за анализу узети су из следећих извора: ВСК,Снп,2 = В. С. Караџић, *Српске народне пјесме*, 2, Нолит, Београд, 1969.; МС,Т = М. Селимовић, *Тврђава*, БИГЗ, Београд, Свјетлост, Сарајево, 1990.; МС,К = М. Селимовић, *Круг*, БИГЗ, Београд, Свјетлост, Сарајево, 1990.; ВН,Сд = В. Николић, *Сенка деспотице*, Народна књига, Алфа, Београд, 1999.; ЈВ,Цд,1 = Ј. Веселиновић, *Целокупна дела*, 1, Народна просвета, Београд; ПМ,НСв = П. Милосављевић, *Нови Сад на ватри*, НИРО Књижевне новине, Београд, 1989.; ППЊ,Гв = П. П. Његош, *Горски вијенац*, Књига-комерц, Београд, 1998.; ЛЛ,Нб = Л. Лазаревић, *На бунару и друге приповијетке*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 1999.; ИА,НДћ = И. Андрић, *На Дрини ћуприја*, сабрана дјела, удружени издавачи, Сарајево, 1984.; ИА,З = И. Андрић, *Знакови*, сабрана дјела, удружени издавачи, Сарајево, 1984.; ИА,Тх = И. Андрић, *Травничка хроника*, Младост, Свјетлост, Загреб, Сарајево, 1977.; ИА,Епнл = И. Андрић, *Ех Ронто, немири, лирика*, сабрана дјела, удружени издавачи, Сарајево, 1984.; ПК,Км = П. Кочић, *Кроз мећаву*, изабране приповетке, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.; МК,П = М. Капор, *Провинцијалац*, Драганић, Београд, 1996.; МК,БТ = М. Капор, *Балада о Табору*, Београд; Р-Р-Д,Рсс = С. Ристић, М. Радић-Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 1999.; ФМД,Зик = Ф. М. Достојевски, *Злочин и казна*, 1, Просвета, Београд, 1968.; *Ослобођење*, јубиларни број, б. 1. 1995, Српско Сарајево; Лздравље = *Лепота и здравље*, бр. 27, Нови Сад; ГО, Гљ = Г. Олујић, *Гласам за*

љубав, Нолит, Београд, 1978.; БТ,ДНБ = Б. Топић, *Делије на Бихаћу*, Просвета, Веселин Маслеша, Београд, Сарајево, 1980.; МВ,ЧкП = М. Витезовић, *Чаране краља Петра*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2002.

² Шире о тим конструкцијама в.: М. Бабић, *Жељне или оптаивне конструкције у српском језику*, *Српски језик*, X/1–2, Београд, 2005, 403–426.

³ П. Мразовић, З. Вукадиновић, *Грамматика српскохрватског језика за странце*, Добра вест, Сремски Карловци, Нови Сад, 1990, 426.

⁴ У конститутивне принципе говорних чинова Серл убраја и „принцип искрености“, тј. говорничково обавезивање на искреност, нпр.: ако поставља питање – он стварно жели информацију, ако обећава – он се обавезује да ће обећање испунити и сл. – Џ. Серл, *Говорни чиновни*, Нолит, Београд, 1991, 126–127.

⁵ Упореди нпр.: *Како је хладно!* = Много/Превише је хладно. В.: М. Бабић, *Структурно-семантичке особености екскламативних исказа са замјеничко-прилошким формантом*, Радови Филозофског факултета у Источном Сарајеву, бр. 6–7, Пале, 2004–2005, 109–137.

⁶ П. Мразовић, З. Вукадиновић, нав. дјело, 441.

⁷ Л. Зима, *Фигуре у нашем народном пјесништву*, Глобус, Загреб, ИГП Дело, Љубљана, 1988, 52.

⁸ Множење негације у једном исказу подразумијева негацију негације, односно логичко-семантичку еквивалентност таквог исказа афирмативном исказу.

⁹ М. Ковачевић, *Огледи о синтаксичкој негацији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2004, 32.

¹⁰ Уз примјере овог типа множења негације у реторичком питању М. Ковачевић наводи и примјере који се односе на ниво сложене речнице, и то типове зависносложене пропратнооколносно и атрибутске рестриктивне реченице. Видјети: М. Ковачевић, *Огледи о синтаксичкој негацији*, 35–36.

¹¹ Д. Живковић, *Речник књижевних термина*, Нолит, Београд, 1992, 2.

¹² М. Ковачевић, *Огледи о синтаксичкој негацији*, 26.

Milanka Babić

Expressive Meanings of Particles *Yes* and *No* and Their Functional Equivalents

SUMMARY

Particles *yes* and *no* are function words that are used for supporting or contradicting statements and suggestions. They can be unmarked, that is to say, they do not need to have affective meaning. However, context and the intention of speaker give them special social and connotative meaning. *Yes* expresses positive feelings and confirms an attitude. On the other hand, *no* is used for expressing disapproval or prohibition. It also appears in rhetorical questions and irony. Particles *yes* and *no* are often used with other types of words and they are considered to be the most frequent lexemes in Serbian language.

Владан Бартула
Филозофски факултет
Источно Сарајево

УДК: 821.14'02.09–21
Есхил

„ЧИСТО МОРЕ“ (Η ΑΜΙΑΝΤΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ) У ЕСХИЛОВИМ ПЕРСИЈАНЦИМА

Апстракт: Коментатори и критичари Есхиловог дела *Персијанци* већ вековима настоје да растумаче карактеристичне стихове хора који говоре о „чистом“ мору. Ако елемент чистоће прати опис мора још од првих песничких описа, од Хомера, значајан је, свакако, и елемент конкретног места у *Персијанцима* који говори о деловању риба, јер се оно доводи у везу са срећом мртвих тела бачених у море.

Кључне речи: Есхил, море, рибе, чисто, Персијанци, Јелини, грчка земља

Ни стари, као ни новији критичари Есхилових *Персијанаца* нису остали равнодушни пред карактеристичним стиховима хора који обухватају епитет којим ћемо се бавити у овом раду. Наиме, ради се о слjedeћим стиховима:

Γναπτόμενοι δ' αλί δεινά φεύ	Грозно их мотају вали-авај
Σκύλλονται πρός αναύδων ηέ	Неме деру их рибе-куку
	576–578
Παίδων τάς αμιάντου οά	Деца чистога мора-леле ¹

Стари коментатори говоре да се епитет *неме* (грч. αναύδων/αντί αφωνων) односи на *рибе*, које су овдје представљене као дјеца мора и да се море одређује епитетом *чисто* (грч. αμιάντων): стих 578.² Mazon уочава да се, одређујући море на овај начин, Есхил циљано сусреће са персијским религијским схватањем које море поима као чисто (као и друга два елемента, земљу и ватру) и забрањује бацање мртвих у морску воду.³ У тумачењу схватања о чистоћи мора посредно учествују и ријечи хора Персијанаца (стихови 87–106)

гдје се пројављује недостатак привикнутости Персијанаца на море (морски елемент) (ἀμαχον κύμα θαλάσσης, стих 90) и то да су Персијанци недавно научили да се крећу по мору. Све ово упућује на Даријево тумачење премошћавања Хелеспонта (Дарданела) као преступ (грч. ύβρης) и увреду коју је учинио Ксеркс према боговима, а нарочито према Посејдону (стихови 744–750)...παις ο εμος ταδ ου κατειδως ηνυσεν νεω θρασει/ οστις Ελλησποντον ιρον δουλον ως δεσμωμασιν/ ηλπισεν σχεσειν ρεοντα, Воспорон роон θεου/ και πορον μετερρυθμιζε, και πεδαις σφυρηλατοις/ περιβαλων πολην κελευθον ηνυσεν πολλω στρατω/ θνυτος ων δε θεων αλαντων ωετ, ουκ ευβουλια/ και Ποσειδωνος κρατησειν.⁴ Употреба и навођење персијског схватања о чистоћи мора (како је било познато Есхилу) не би имало великог смисла ако не би нашло ослонац у свијести Атињана. Овај ослонац би могао да се сматра постојећим ако се помно истражи историјат јелинске ријечи αμίαντος (чист) и њено значење везано за море у односу на које се и употребљава.

Већ у епској традицији морска вода се не показује само са карактеристиком чистоће већ и са снагом очишћења. Први примјер оваквог третирања воде имамо у *Илијади*. Подсјећамо да ријеч μίασμα (прљање) изворно не потиче од Хомера: најближи епитету αμίαντος (чист) јесте глагол μαίνω (упрљати, оскрнавити) (*Илијада* Δ 141, Ψ 732) од кога се и добија ријеч μίασμα (прљање). Глагол μαίνω (упрљати, оскрнавити) често се односи и на ријеч αιματοχυσία (крвопролиће) (нпр. Π 795), а блиски су му још и епитет μιарός (нечист) (такође везан за крв у Ω 420) и епитет μιαιφόνος (упрљан убиством), лексички састављен од ријечи φόνος (убиство), што карактерише Ареја.⁵ Код Хомера, термин који се употребљава са значењем ријечи μίασμα (прљање), у физичком, етичком и религијском смислу, јесте термин λύμα и од њега изведенице (нпр. глагол αλολυμαίνομαι-очистити се). Својство очишћења и искупљења придаје се морској води у многим призорима и у *Илијади* и у *Одисеји*. У *Илијади*, (Α 313–314) очишћење војске после куге, која је однијела на десетине јелинских јединица, догађа се у мору, са заповијешћу Агамемноновом. Ово очишћење је и физичко и етичко у исто вријеме, јер је куга дошла као божија казна за Агамемноново непоштовање Аполона, по природи ствари чистог бога. Исте размјере очишћења, након убиства Долона, очигледно има и Одисејево и Диомедово ноћно купање у мору (Κ 572–576; ово купање у мору, поред очишћења, јесте и опуштање, види стих 575).

Очишћујућу функцију има, шта више, и обично прање руку морском водом које је посвједочено у *Одисеји*: након скупштине на Итаки, а прије него што се помоли Атини, на овај начин се чисти Телемах (види, стихови 257–267). Овдје се средство очишћења и циљ молитве, случајно или не, спајају: циљ молитве јесте Телемахово успјешно путовање по мору.

Ако елеменат чистоће прати слике мора већ од првих пјесничких описа, од Хомера дакле, увјерени смо да и други елеменат конкретног мјеста у *Персијанцима*, дјеловање (присуство) риба има своје мјесто у овом опису. Занимљиво је да се тема риба, као и у *Персијанцима*, доводи у везу са срећом мртвих тијела која се бацају у море. У *Т Илијади*, у тренутку када Агамемнон враћа Брисеиду Ахилеју, заклинјући се да је поштовао њену чистоту, жртвује једног вепра боговима. У наставку, Талтибиј узима заклану животињу и баца је у воде мора како би тијело животиње постало храна рибама (βόσιν ἰχθύσιν) (стих 268). У *Ф Илијади*, љутити Ахилеј, да би ускратио погребну почаст Ликаону, баца његово крваво тијело у воде Скамандра, које ће га однијети до мора. У овом одјељку, који обилује разметљивим ријечима Ахилеја (стихови 122–135), улога риба се предвиђа са јасношћу и до детаља, у облику двостране временске распоређености: рибе из ријеке попиће крв из Ликаонових рана и када тијело стигне у море, морске рибе ће га прогутати и ишчезнуће заувјек. Предодређење једног мртвог тијела јесте или земља или ватра. Море не сахрањује, уништава (у мору се ишчезава, нестаје). У Хомерском епу, несумњиво најкарактеристичније ишчезнуће овог типа јесте оно које море доноси Одисејевим пратиоцима, након клања светих крава у Тринакији и бродолома, који је пратио њихов одлазак (стихови 397–419). Одисејева пратња је платила своју непромишљеност и заувјек нестала у мору. Текст прецизно не каже да ли су и они постали храна рибама. Њихово ишчезнуће у мору одговара њиховој охолости (и наравно потреби нестанка из епске структуре *Одисеје*). Одисејев пут (срећа), пошто је и он упао у море, различит је, јер је и његово понашање према забрани једења светих крава различито у односу на његову пратњу. Море *Одисеје* кажњава и уништава охолост Одисејеве пратње, као што су неке рапсодије раније казнили и унишtile Ајанта због његове охолости (стихови 499–511).

Чистота мора јесте једно схватање које је од Хомера и касније изгледа распрострањено у грчком свијету и има можда своје коријене у искуственом знању и у природном утицају соли и јода.⁶

Етичке и религијске размјере које обухвата ово схватање карактеристично су објављене у познатом Еурипидовом стиху у *Ифигенија на Тауриди* (стих 1193): *θάλασσα κλύζει πάντων ἀνθρώπων κακά.*⁷ Очигледно је, дакле, да постоје и да функционишу, већ од Хомеровог епа, двије паралелне идеје у вези са смислом стихова 576–578 у *Персијанцима*. Једна идеја јесте чистоћа мора и његова својства уништења, а друга улога риба, које су предодређене да поједу свако тијело које се баци у море и униште сваки траг његовог постојања. Ако се, међутим, ово тијело одбацује као нечисто, тада његово погубљење (ишчезнуће) доприноси обнови, враћању у природну или етичку чистоћу, те улога риба тада постаје очишћујућа.

Есхил у првом хорском рециталу у *Персијанцима* спаја ове двије идеје. Враћајући рибама улогу природних наследника (дјеце) мора (стих 578), које назива чистим (*αμίαντον*), он аутоматски и њихову тиху активност разумије као природни наставак очувања својстава њихове „мајке“. Тако, иако је ова активност својеврсни знак опустошења тијела (стих 577, *σκόλλονται*), она служи очувању чистоће мора. Са друге стране, очување једне дистанце (супротности) два свијета, јелинског и азијатског, посредством очувања геоприродног поретка који их раздваја (Хелеспонт и Егеј), битан је елеменат и брига цјелокупне јелинске историје, који тежи да се објелодани у Есхиловим *Персијанцима* као божанска правда остварена са јелинском побједом. Између осталог, ова актвност чистога мора и његове „тихе дјеце“, коју описују стихови 576–578 драме *Персијанци*, треба да се чита и као испуњење Даријевих порука Персијанцима: Грчка земља се заједно бори са својим становницима и одбија да нахрани агресоре и освајаче, исцрпљујући их глађу (*αυτή γάρ ἢ γῆ ξύμμαχος κείνοισ (Ἕλλησιν) πέλει... κτείνουσα λιμῶ τους υπερπόλλους ἄγαν*⁸, стих 792–794). Поред Ксерксовог увредљивог (грешничког) подухвата, који је кажњен због охолости и дрскости, појављује се посредно и један једоставан, утилитаристички подухват предвиђен да функционише спречавајуће, обојен лаганом иронијом: на јелинском простору освајачи мора нестају, а они који иду копном умиру од глади. Поставља се питање, како (куда) освојити ову земљу?

Напомене

¹ Есхил, Софокле, Еурипид, *Грчке трагедије* (превод Милош М. Ђурић), Дерета, Београд 2001, стр. 70.

² Види, G. Dindorf, *Αίσχυλος* (Τόμος 3), Napoli, 1963.

³ Μενέλαος Χριστόπουλος, *Μυθικά θέματα με δραματικό προσώπειο*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 20.

⁴ „Син то не знађаше, скриви све у бесу младићком/ Он Хелеспонт свети-понада се-ланцем везаће/ Као роба, уставити Босфор, струју божију/ Море преобрази, кованим га веза спонама/ Својој неизмерној војсци голем мост он начини/ Мишљаше, не мудро, богове ће све савладати/ Па и самог Посидона,“ Есхил, Софокле, Еурипид, *нав. дјело*, стр. 77.

⁵ Опширније о овој теми види R. Parker, *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Oxford 1983.

⁶ М. Χριστόπουλος, *нав. дјело*, стр. 23.

⁷ „Море сапира сваки људски гријех“, Есхил, Софокле, Еурипид, *нав. дјело*, стр. 622.

⁸ „Та само земљиште уз оне бије бој...уништава ти глађу војску премногу“, Есхил, Софокле, Еурипид, *нав. дјело*, стр. 78.

Vladan Bartula

“Clean Sea“ in Aeschilus’s *Persians*

SUMMARY

For centuries now, theoreticians and commentators of Aeschilus’s *Persians* have been trying to give a proper and thorough interpretation of the famous *chorus* lines depicting the sea as “clean“. To be also stressed is significance of the element of presence and agency of fish, perhaps justifiedly connected with the blessedness of dead bodies thrown into the sea, the waters of which remain close to intact, being constantly purified.

Часлав Николић

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

УДК: 821.09–342
82:167.75

ЈЕДНО ПОДСЕЋАЊЕ: ВЛАДИМИР ПРОП ИЛИ – ОД ФОРМАЛИЗМА КА СТРУКТУРАЛИЗМУ

Апстракт: У раду се предочавају запажања о методолошком статусу *Морфологије бајке* Владимира Пропа, о фундаменталним питањима која ова књига поставља пред науку свога доба (проблем критеријума и класификације народних бајки), о категоријама које третира (чикови, функције ликова, асимилације итд.), о реакцијама које је изазвала, а настојали смо, у вези са том књигом, указати и на искорак самог формалисте Пропа према структурализму.

Кључне речи: бајка, морфологија, структура, форма, Владимир Проп, Клод Леви-Строс, формализам, структурализам.

Жанр бајке је, по Владимиру Пропу,¹ аутору *Морфологије бајке*,² „изузетно разнолик“, па се као такав не може испитати у потпуности, нити брзо, али од разврставања постојеће материје никако не треба одустајати, јер управо правилно изведена класификација, као једна од првих етапа научне дескрипције, постаје залог правилности и успеха целокупног процеса проучавања. Класификација не сме бити унапред задата истраживачу, како је то у прошлости најчешће био случај; она не би требало да призивањем „споља“ добија било колики прескриптивни значај пре саме конкретне материје, већ мора происходити „из њеног суштинског материјала“, као „резултат извесног претходног испитивања“, јер тек тако и тек тада она ће се моћи наћи у „основи сваког проучавања“, а да исто својом неутемељеношћу не подрије већ на самом почетку.

Речи/82

Маркиравши жанр бајке као тежиште своје истраживачке преокупације, Проп ће најпре одредити позицију ове врсте у оквиру домена усменог епског, наративног исказивања. Подсећајући нас како је најобичнија подела народних прича она на фантастичне, реалистичке приче и приче о животињама, Проп ће се запитати да ли је оваква класификација, изведена само по врстама, односно само с обзиром на одговарајуће жанровско начело (фантастично, реалистичко, зооморфно) посве стабилна, будући да се пред нама неспорно збива својеврсна трансжанровска игра, односно одвија међужанровска позајмица – може се, наиме, са великом и оправданом сигурношћу утврдити да приче о животињама садрже елемент чудесног, као што и у фантастичним причама веома значајну улогу играју управо животиње. Упркос чињеници да спроведена жанровска класификација не гарантује и жанровску хомогеност издвојене врсте кроз свеprisustvo жанровским именовањем задатог начела, односно кроз неприсутство елемената друге врсте, те да се стога може само говорити о преминацији једних, као и о мање или више нужном уприсутњавању других, и извођењу на концу једне жанровски полифоне структуре (нарочито је то случај код међуодноса фантастичних прича и прича о животињама), Проп ће казати како је наведена класификација у основи ипак правилна и настојаће да покаже *како* је „дијагностиковао“ ову правилност, не поводећи се искључиво принципом жанровске „чистоте“. Тако, по Пропу, врсту као што је бајка, односно фантастична прича, не одређује као такву искључиво елемент чудесног, јер бајка нема ексклузивно право на тај елемент, већ се као релевантан чинилац препознавања дате врсте као бајке мора увести и структура, будући да је структура бајке „сасвим нарочита“, будући да се та структура „осећа одмах“ и будући да баш она „одређује врсту“. Проп, дакле, задржава традицијом оверену поделу прича на фантастичне, реалистичне и приче о животињама, али оставља по страни старе опозиције фикционално-нефикционално и неантропоморфно-антропоморфно (под антропоморфним се не подразумевају видови персонификованог представљања не-људских домена стварности), и као инстанцу врховног параметра жанровског класификовања поставља појам структуре. А инсистирајући на важности феномена целине и њених саставних делова, Проп ће у *Морфологији бајке* антиципирати управо феномене као што су *функција* и *систем*, будући да су суштински повезани са оним што јесте *целина* и што јесу *делови* једне стваралачке манифестације као што је бајка.

*

Сачинивши кратак историјски преглед проблема проучавања, па у вези с тим и класификовања бајки, Проп је у „Прилогу историји питања“, првом поглављу своје *Морфологије бајке*, напоменуо како осим поделе народних прича по врстама постоји и подела по сижеима, али нагласивши да сижејна класификација остаје могућа искључиво на плану различитих прозних врста, док је на нивоу унутаржанровског разврставања (мислимо на једну врсту као што је бајка) она „апсолутно немогућа“, јер као што постоји „закон преносивости“ у случају искорачења чудесног из фантастичних прича у приче о животињама, и уплива зооморфног у фантастичне приче (када ни статус феномена „реалистично“ није у том смислу канонски неповредив), тако и унутар бајке дати закон потврђује своју валидност чињеницом да „саставни делови једне бајке могу без икакве измене бити пренесени у другу“. Проп се позива и на Веселовског, по коме је сиже комплекс, серија мотива, „акт сједињења“, и за кога сиже такође није примаран, будући да му је, по Веселовском, надређен мотив. У случају бајке сиже се може утврдити додавањем предлога „о“ било ком делу бајке (оном „који боде очи“, додаће Проп) и тако ће се добити једна сижејна одредба.³ Код поделе бајки с обзиром на сиже⁴ не јавља се само проблем допуштеног преношења саставних делова једне бајке у другу, већ пре свега неприхватљиво арбитражан избор критеријума поделе сижеа, који имплицира да се некоме може учинити најважнијим заплет, коме другом карактер јунака, опет, неком трећем број јунака. За Пропа није могућно потпуно објективно један сиже оделити од другог и спровести избор варијаната, будући да су сижеи бајке међусобно испреплетани. Иако је јасно да нема потпуно објективних критеријума за диференцијацију једног сижеа од другог, истраживачи не смеју подлећи сугестији укуса.

Чинећи методолошки заокрет у односу на дотадашња, сижејно-садржајно-доживљајна испитивања бајки, Владимир Проп у *Морфологији бајке* настоји да пронађе један, јединствени, критеријум, параметар жељене поделе којим би се могле обухватити све бајке света. Тај критеријум он проналази испитујући препознатљивост, „нарочитост“ и по жанровској сигнализацији највећи детерминистички потенцијал структуре бајковите творевине и именује га као функцију. Функција је код Пропа она закономерност

која одређује позицију делова унутар целине, међуоднос конституената, природу релација делова према целини, односно структури унутар које су ситуирани и, најважније, природу и тип структуре целине, односно бајке. Проучавање структуре бајке руски научник сматра најнеопходнијим предусловом за дијахронијско испитивање бајке, јер „проучавање формалних законитости предодређује проучавање историјских законитости“, а овакав каузални концепт биће испоштован само истраживањем које „открива законитости структуре, а не такво које представља спољни каталог формалних поступака уметности бајке“. ⁵ Наслућујући могуће примедбе у вези са „непотребним“ занимањем за апстракције, Владимир Проп ће своје потенцијалне опоненте упитати „да ли је могућно говорити о животу језика без икаквог знања о врстама речи, тј. о извесним групама речи сврстаним по законима њихове промене“. ⁶ У заблуди су они који не признају да је живи језик „конкретна датост“, а граматика „његов апстрактни супстрат“, те да се и једна конкретна датост може објаснити без испитивања тог апстрактног супстрата, док би пажња науке и научника управо морала бити усмерена на апстракције које су у основи готово свих животних појава.

Иако у *Морфологији бајке* моделује консеквентно синхронијски приступ, Владимир Проп неће прећутати постојање потребе да се реше и одређени дијахронијски проблеми, као што су питања недокончаног одгонетања порекла, настајања и развоја бајке, али ће победоносно на крају поглавља о „историји питања“ поновити да је правилна морфолошка обрада предуслов правилне историјске обраде: „Ако не умемо да рашчланимо бајку на њене саставне делове, нећемо умети на да извршимо правилно поређење. [...] Ако не будемо умели да упоредимо бајку са бајком, како ћемо, онда проучавати везу бајке с религијом, како ћемо упоређивати бајку и митове.“ ⁷ Сва истраживања требало би да буду финализована својеврсним компаративним подвигом који би своје испуњење имао у решењу феномена сличности међу бајкама уопште, а нарочито међу бајкама оних културних заједница и оних цивилизацијских ентитета где се истраживачи не би могли поштапати гео-етнографским и историјским додирима и везама тих заједница и ентитета.

Верујући да традиционална подела народних прича јесте коректна, али и да није суштински извршена према начелима чудесног/зооморфног/реалистичног, Проп ће одлучно устврдити

како је баш и та подела, као и многе друге, у ствари заснована на *структури* бајке, која своју надмоћ потврђује чак и тамо где истраживачи одлучно тврде како класификују по неком другом моделу, а заправо поделу „несвесно“ заснивају на *структури*. Међутим, није довољно макар и овако недвосмислено упутити на структуру бајке, ако на другој страни стоји признање да је речена структура „непроучена“ и „недифинисана“⁸. Требало би иницирати постављање целокупне класификације народних бајки на „нов колосек“: „Треба је превести на формалне, структурне ознаке, као што се чини у другим наукама. А да би се то учинило, те ознаке треба најпре проучити.“⁹

Пажњу проучавалаца Владимир Пропп усмерава према ликовима бајке, напомињући како није све што је у вези са ликовима подједнако важно. Наиме, корпус чинилаца који конституишу лик у бајци дели се на домен важног, неизоставног и на домен допунског. Тако се важним указује оно што чине ликови, док се допунским сматрају информације о томе ко чини и како чини. Питање шта чине ликови у бајци показује се фундаменталним, јер је радња коју они врше стална величина жанра, коју Пропп именује као функцију. Отуда бајку треба проучавати по функцијама, односно по радњама које врше, док су питања номинације вршиоца радње и модуса њеног реализовања секундарна. Ма колико били међусобно различити, и ма колико у начину наступања остваривали извести степен оригиналности (начин остваривања функција је променљива величина), ликови у бајци најчешће чине једно исто, па иако самих носилаца радње може бити веома много, самих функција има „необично мало“.

Формулишући на почетку поглавља „Метод и грађа“ као свој основни задатак испитивање народних бајки, Пропп ће неизоставном радном хипотезом прогласити подразумевање бајке као засебне врсте народних прича, што ће емпиријски поткрепити позивањем на Арне-Томсонов регистар, у коме бројке заузимају део скале од броја 300 до броја 749. Пропп предузима упоредно проучавање сужеа различитих бајки, а у сврху замишљеног компарирања издвојиће саставне делове бајки, према којима ће покушати да изведе поређење. Резултат компарације јесте морфологија, односно „опис бајке по њеним саставним деловима и односу делова једних према другима и према целини“.¹⁰ Како би показао да у свим бајкама постоје сталне и променљиве величине, односно да се могу

мењати имена и атрибути ликова, али њихове радње/функције стабилно опстају, Проп ће понудити неколико случајева, преко којих илуструје могућност тачног описа бајке, уз помоћ функција.¹¹ Речени „случајеви“, показује Проп, сведоче да се у бајци једнаке радње приписују разним ликовима, те је оправдано настојање да се бајка проучава по функцијама ликова. Видимо, дакле, како се ликови и њихови атрибути мењају, дак радње/функције остају исте, што је својствено управо народним бајкама (истоветне радње приписују се различитим ликовима). Будући да „функције једних ликова из бајки прелазе на друге ликове у бајци“, те да се „унапред“ може рећи „да функција има необично мало, а ликова необично много“, бајка разоткрива и своје најважније двојство: своју „зачуђујућу разноликост“, своје „шаренило и богатство боје“, на једној страни, и своју „једнообразност“ и „поновљивост“, на другој. Предуслов издвајања функције налази се у одређењу истих. У поступку одређења неће се водити рачун о лику који обавља радњу, већ ће одредба бити најчешће именица која радњу изражава (нпр. забрана, испитивање, бекство итд.).

Пошто би, дакле, под функцијом требало подразумевати „поступак лика одређен с обзиром на његов значај за ток радње“, Проп ће сумирати своја разматрања значаја функција у бајци, издвајајући неколико теза у вези са конститутивним потенцијалом функције, бројем и редоследом функција и њиховим структурним значајем: функције ликова су стални, непроменљиви елементи бајке, па као такви чине основне саставне делове бајке; број функција у бајци је ограничен (31), али ни у једној бајци се не појављују све функције, већ само неке од њих; редослед функција истоветан је у свим бајкама (Проп изузима „вештачки створене бајке“), без обзира на број функција; непроменљивост, број и редослед функције резултира, по Пропу, неспорном чињеницом да „све бајке имају структуру истог типа“.

Бајка може имати почетну ситуацију, коју Проп не сматра једном од функција, али јој додељује ознаку *i*, будући да је почетна ситуација важан, али не и неизоставан, морфолошки елемент, који, попут својеврсне експозиције, претпоставља увођење (будућег) главног јунака (најчешће навођењем имена или положаја) или набрајањем чланова породице чији ће чланови бити главни протагонисти бајке. Након почетне ситуације, ређају се функције, којих Проп издваја тридесет једну, њихове одредбе представља

глаголском именицом и обележава их неким словним (латиничним или ћириличним) знаком или симболом и утврђује линеарни низ у коме је сваки саставни елемент бајке одређен једном функцијом.¹²

У поглављима „IV: Асимилације. Случајеви двоструког морфолошког значења исте функције“ и „V: Неки други елементи бајке“ Владимир Проп се суочава са проблемима привидне асимилације функција, могућег преостајања одређене материје у бајци која се не може подвести ни под једну од функција. У вези са појавом привидне асимилације функција, Проп ће сугерисати да се тај привид може прозрети и избећи контекстуалним тумачењем функције, а заобилажењем идентификације која би полазила од двосмислености садржине функције. Могуће је, илуструје Проп проблемску ситуацију, „проверавање јунака од стране његовог добротинитеља“ тако исприповедати да се то проверавање не може разликовати од „постављања тешког задатка“. У вези са функцијским сувишком, Проп ће предложити поделу преостале материје на категорију „веза“ и категорију „мотивација“, наводећи како би у прву категорију требало убројати све оне „нефункционалне“ епизоде које омогућавају успостављање конекције између неузастопних функција, а преко успостављања непосредног односа између два лика, или између лика и предмета. Теорија „везе“ требало би да обухвати пре свега случајеве кад сазнање једног лика о актуелностима другог покреће првог да и сам почне деловати. С друге стране, под мотивацијом би се подразумевао читав корпус каузалних референци и циљева у складу са којима јунаци делају, али проблем настаје када се суочимо са поступцима ликова који наизглед нису мотивисани. Проп напомиње да мотивације покаткад могу происходити из неке „секундарне формације“, односно да се својеврсном интратекстуалном мултипликацијом (бајка која се развија унутар саме бајке и може да постоји готово независно) мотивишу извесна стања и извесне радње.

Осим што је о њима говорио у трећем поглављу („Функције ликова“), Проп ће се ликовима позабавити и у поглављима „6: Подела функција по ликовима“, „7: Начини укључивања нових ликова у радњу“ и „8: О атрибутима ликова и њиховом значењу“. Проп ће најпре, у поглављу 6, показати да број функција и број ликова није једнак, већ да један (или сваки) лик „носи“ више функција (а тај укрштај одређених функција и његовог лика сачињава том лику својствен делокруг). Тако би се, на пример,

делокругу издајника могле приписати три функције: „издајство“, „борба“ и „прогањање“. У јединици под насловом „Бајка као целина“ Проп ће покушати да дефинише услове под којима бајка постоји као јединствена целина. Наиме, о једној бајци говоримо уколико између токова радње постоји функционална веза, а ако су ти токови логички раздвојени, наравију би требало интерпретирати као најмање две различите бајке. Под током Проп разуме целину коју карактерише „развој чија је полазна тачка нека издаја, а исход – свадба, награда ослобођење или олакшање, а прелаз обезбеђен низом међуфункција“.¹³ Такав развој, односно ток најапстрактнија је формула бајке. Однос токова у једној бајци може бити веома различит. Ако је бајка оформљена приповедањем које почива на ограниченом броју и утврђеном редоследу функција, онда би се формална разлика коју бисмо хтели уочити међу појединачним бајкама заснивала „на избору који свака од њих врши између оне тридесет и једне могуће функције и евентуалног понављања извесних функција“.¹⁴ Функције и ликови чине један стабилан, у себи уређен, систем, који као такав омогућава спровођење класификације бајки.

*

Клод Леви-Строс, један од пионира структуралне анализе усмене књижевности, признаје 1960. године у раду „Структура и форма“ да су он и њему методолошки сродни проучаваоци тек око 1950. године почели радити онако како је 1928. године Владимир Проп у *Морфологији бајке* већ, бар у основама, пророчки био учинио. Компарирањем предратних Пропових и послератних структуралних испитивања и изведених закључака изненадиће уочавањем „формула“ и „читавих реченица“ које се налазе и код Пропа и код структуралиста, а које ови други нису преписали, преузели од првог. Најзначајнијом сличношћу и константом следбеништва „у незнању“ Строс сматра кључну Пропову хипотезу о томе да „постоји само једна бајка“, те „да све познате бајке треба узети као ‘низ варијанти’ у односу на један јединствени тип“, што ће омогућити (а у тој могућности Строс види перспективу настављања и продубљивања Пропових и својих истраживања) „да једног дана, уз помоћ рачуна, откријемо нестале и непознате варијанте“.¹⁵

Не хотећи да умањи Пропове заслуге, нити да његовим открићима оспори првенство, Клод Леви-Строс је у тексту „Структура и форма“ предочио извесне резерве и изрекао неколико примедби, које ће упркос недвосмислено непревреднујућем карактеру текста и упркос одмерености у тону, испровоцирати Владимира Пропа да на исте оштро одговори 1966. године у италијанском издању своје *Морфологије бајке*. Основна разлика између ове двојице научника јесте у томе што Леви-Строс формално проучавање види као потпуно друкчије од историјско-етнографског и књижевнокритичког.¹⁶

Клод Леви-Строс најпре проблематизује исправност Проповог одабира народних приповедака и категорије бајки за испробавање формалног метода. Леви-Строс прихвата Пропове сугестије о условима и приликама под којима се бајка мора дистинговати од мита, али не преводи ту разлику на ниво обавезне и свеобухватне, већ сматра да иако постоје извесне „домородачке разлике“ које би етнографе мотивисале да бајку одвајају од мита, у природи ствари заправо је чињеница да „немамо ниједног озбиљног разлога да бајку одвајамо од мита“.¹⁷ Упркос терминолошкој разлици и постојању одређених извођачких правила која бајку и мит диференцирају (бајке се могу приповедати увек, а митови само у одређено доба дана и године, у одређеним околностима), Строс наглашава да се „приче које у једном друштву имају карактер бајки, у другом појављују као мит, и обрнуто“, као што се „исте приче, исти ликови, исти мотиви“ могу наћи и у митовима и у бајкама једног народа, те да се треба клонити произвољних класификација. И у бајкама и у митовима постоје опозиције, а једина разлика која се може прихватити између у традицији оверена (као) два жанра јесте разлика у степену, јер док су оне, разлике, у бајкама друштвене, етичке, локалне, у митовима су превасходно природне, метафизичке, космолошке. Бајка је отворенија за различите унутартекстовне игре и померања, док у миту, услед нужности строгог поштовања „логичке кохерентности, верског правоверја и колективног притиска“, такве трансформације нису дозвољене. Будући да је подложна променама под утицајем спољних узрока (услови живота, литература, вера и празноверје), јасном се указује чињеница да бајка није сасвим погодна за структуралну анализу, па се Строс пита зашто је Проп, ако је и њему то било јасно, одабрао баш бајку да на њој испроба свој метод, скоро игноришући

„повлашћену вредност“ митова, а одговор налази у очитом Проповом непрепознавању „правих веза између мита и бајке“. Иако је и бајку и мит сматрао врстама истог рода, Проп је ипак, по Стросу, остао веран историјском првенству мита над бајком, али се проучавању мита није посветио, јер би ту требало морфолошкој анализи прикључити и историјску интерпретацију, за коју у датом тренутку Проп није био спреман. Проп засигурно не занемарује историјска тумачења (и спроводи их нешто касније, на другом месту, у књизи *Историјски корени бајке*), али не успева да превлада јаз између „опседнутости историјским објашњењима“ и своје формалистичке визије. То превладавање и није било могуће Проповим избором бајке, јер је услед недовољног познавања предисторијских околности њиховог настанка историја у корпусу примерака овог жанра „готово неухватљива“.

Пропу формалистичка дихотомија форме и садржаја није била наметнута „самом природом ствари, већ случајним избором области у којој је једино форма остала док је садржина нестала“.¹⁸ Строс наглашава да Проп важнијом сматра форму, јер ова омогућава испитивање морфологије усмене књижевности, док је садржина споредна, чиме руски научник потврђује своје формалистичко методолошко опредељење. Формализам управо инсистира на потпуној одвојености форме и садржине („јер је једино форма интелигибилна, док је садржина само остатак лишен означавајуће вредности“), док структурализам речену дихотомију, као формалистичку тековину, игнорише пласирајући став да не постоји подела на форму и садржину, на апстрактно и конкретно, будући да су речени полови заправо исте природе те их морамо подвргавати истом интерпретативном захвату. „Садржина црпе своју стварност из своје структуре, а оно што називамо формом је ‘структурирање’ локалних структура које чине садржину“.¹⁹

Доминантно формалистичко утемељење методологије Владимира Пропа и књиге *Морфологија бајке* Строс препознаје као скоро манифестно изражено у поглављу посвећеном функцијама ликова, где аутор исте разврстава на родове и врсте. Ако родове издваја према несумњиво морфолошким критеријумима, то се никако није могло са врстама. Врсте су, Строс то тако види, за Пропа нека врста „нужне невоље“, која се мора поднети да би се у „родну“ схему увели видови који припадају садржини. Пропова анализа се све време колеба између настојања да се утврди формула која се може

уочити у свим бајкама и применити на све бајке (род) и покушаја да се у речене формалне исказе укључи и целокупна садржина (отуда и издвајање врста), иако је, Строс ту победоносно наглашава Пропову недоследност, за „сирову материју“ казао „да једино њена формална својства имају експликативну вредност“.²⁰ Тако у случају издаје Проп није могао остати само код констатовања родне функције, већ исту дели на двадесет две врсте/варијанте („пљачка или уништава усеве“, „издајник неког отима“ итд.), потврђујући тиме потребу да на тај начин интегрише целокупну садржину и учини је приступачнијом аналитичкој опсервацији. Проп, заправо, у свом чину уопштавања не иде до краја, нити систематски испитује „врсте“, већ издваја само неке врсте, као што „без реда“ сврстава „у једну једину ‘специфичну’ категорију“ оне врсте које се не појављују често, оправдавајући тај компромис техничким (не)могућностима („корисније је издвајати неке од најважнијих форми, а уопштавати када је реч о осталима“). Клод Леви-Строс критикује Пропову методолошку неистрајност, оспоравајући и неке његове категоријалне поставке: „Међутим: или је реч о специфичним формама, и ми не можемо да формулишемо кохерентан систем, а да их не набројимо и класификујемо; или је све то само садржина, а њу, на основу правила које је сам Проп поставио, морамо избацити из морфолошке анализе. У сваком случају, фиока у коју трпамо неклассификоване форме не може да представља ‘врсту’.“²¹ Формализам тако није донео никакав помак у разумевању жанра бајке, не могавши да истраје у сопственој фиксираности на форму и у игнорисању садржине, па ако је пре формализма у одређењу бајке постојала несигурност, након формализма та несигурност прелази у потпуно одсуство сваке могућности да схватимо у чему се то појединачне бајке заиста разликују, јер се конкретно напустило зарад апстрактног а при том се изгубила прилика за повратак конкретном, материји, садржини. Пропова погрешка је у томе што је садржину бајки означио као заменљиву, варијантну, а, даље, и као произвољну, док су чак и замене, сматра Клод Леви-Строс, подређене некаквим законима. Пропово несналажење у процењивању карактера и значаја садржине симплификовано показује оно што се десило на једном општијем нивоу, тј. на плану методологије формализма, који је, не могавши да репродукује емпиријску садржину од које је пошао, исту уз пут изгубио.

Леви-Строс је става да је у усменој књижевности говор о свакој морфологији потпуно излишан, ако се не начини и етнографска опсервација материје,²² јер тек резултати морфолошке анализе које узимају у обзир и социолошки релевантне чињенице (обреди, знања и веровања народа) постају и сами научно валидни. Формализам тако не може испитивати најпре реченицу и правила њеног конструисања а потом настојати изводити из синтаксе моделотворачке принципе речи и лексике, јер „веровати да је могуће раздвојити ова два задатка, латити се најпре граматике а лексику оставити за касније, исто је што и осудити себе на састављање неке бескрвне граматике и лексике у којој би уместо дефиниција стајале анегдоте“.²³

Иако је неколике своје подстицаје добио од својеврсне лингвистичке револуције Фердинанда де Сосира, формализам као да није антиципирао суштински важну комплементарност ознаке и означеног. Строс се не слаже са Пропом да усмену традицију можемо узимати као „било који језички израз“ („али као неједнако погодну за структуралну анализу“), јер су бајке и митови заправо „модуси језика“ и да тај језик они употребљавају „хиперструктурално“, као некакав „метајезик“ у којем структура делује на свим нивоима, а метајезичке референце најбољи су маркери жанра јер сигнализирају да ли је нешто бајка и мит или историјска и романескна прича.

Ако је у језику најнижа јединица фонема, која нема свога значења али има дистинктивно својство учешћем у комбинацији других фонема које све заједно творе јединице што имају семантичку реализацију (морфеме и речи), у усменој традицији речи слично место заузима митема, која и сама, попут скупа фонема, почива на низу бинарних или тринарних опозиција. Али разлика је најмање онолико колико и сличности, јер ако је акустички домен речи у односу на семантику произвољно, случајно, арбитрарно одабран, и то отуда што су и конституенти речи (фонеме) и сами семантички неодређени, у бајкама и митовима ствар стоји сасвим друкчије, јер су елементи који конституишу митеме већ испуњени значењем. Двострукост митеме онда је неспорна: „То су, без сумње, опет речи, али са двоструким значењем: речи од речи, које делују истовремено на два плана, на плану језика, где свака има своје посебно значење, и на плану метајезика, где се појављују као елементи једног надзнака, које се рађа само из њиховог споја.“²⁴ Речена двострукост сведочи да

у бајци и миту „ништа не измиче нити се опире структури“, ништа није непредвидљиво и случајно. Једину слободу унутар митске визије света Клод Леви-Строс препознаје у „тражењу кохерентних распореда за делове мозаика чији су број, смисао и форма унапред одређени“.²⁵

Језик и усмена традиција веома су слични на нивоу фундаменталних принципа конституције система кроз које два феномена стварности постоје – у језику није могућно испитивати „граматику“ а посве занемарити „лексику“, а и у бајкама и митовима „граматика“ и „лексика“ јесу компатибилне категорије (иако делују на различитим плановима), па чак и „срастају једна с другом читавом својом површином и потпуно се узајамно покривају“.²⁶ Строс, дакле, спрам формалистичког (или спрам онога што он сматра формалистичким) раздвајања форме и садржине, морфологије и историје, синтаксе и лексике поставља структуралну иницијативу за признавањем суштинске кохеренције, јединства ових категорија.

Владимир Проп у тексту „Структурално и историјско проучавање бајке“, својеврсном одговору Клоду Левију-Стросу из 1966. године, реченог структуралисту у полемичком афекту проглашава противником књиге *Морфологија бајке*, налазећи да је већ Стросова полазишна теза погрешна, будући да је на примеру *Морфологије бајке* Строс хтео да оцрта дистинктивну линију између формализма и структурализма, те је олако квалификовао *Морфологију* као формалистичку књигу, што она није строго узев, или то бар није с обзиром на Стросово схватање формализма. Опет, није безначајна ни разлика између самих аутора, јер Строс је, како то види Проп, филозоф и као такав има преимућство над Пропом као емпиричарем, „који се у првом реду пажљиво удубљује у чињенице, скрупулозно и методично их проучава, проверавајући своје претпоставке и осврћући се на сваки корак резоновања“.²⁷

Проп се у реченом тексту најпре осврће на Стросове примедбе да аутор *Морфологије бајке* бира бајку за предмет свог испитивања зато што, како Проп сумира примедбе свог колеге, не располаже митолошким материјалом, не познаје довољно добро односе између мита и бајке и има исувише узак сцијентистички хоризонт. А у ствари, Владимир Проп дубоко верује да не би требало стварати априорну методологију, која претпоставља развијање методолошког апарата пре него се пронађе и одабере материјал који би требало интерпретирати.

Владимир Пропп прозива преводиоца своје књиге на енглески да је из првобитног наслова на руском језику *Морфологија волшебних сказки* избацио реч *волшебной*, а тако и читаоце и Клода Левија Строса мотивисао да помисле како се у Пропповој књизи говори уопште о жанру приче. Подсећајући на основну Стросову оптужбу, да је Проппов рад формалистички, дакле и аисторијски, као и на неочекивано Проппово напуштање формализма и морфологије, како би се након *Морфологије бајке* посветио компаративно-историјским истраживањима усмене књижевности и тако изневерио своје првобитно методолошка „убеђења“, Пропп ће покушати да одговори полазећи управо од расветљавања природе своје методологије. Он се слаже са Стросом да је свака морфологија неплодна „уколико се, непосредно или посредно, не оплоди достигнућима етнографије“, али наглашава како баш због те чињенице он није напустио морфолошку анализу, већ је само почео да трага за историјским коренима система који је морфолошком анализом на самом почетку свога рада најавио и осветлио. Отуда се књига *Историјски корени бајке* из 1946. године, на коју је Строс мислио када је говорио о Пропповом напуштању формализма, најдиректније наслања на *Морфологију бајке*, тако рећи, проистиче из ње. Прва књига је претпоставка друге, са којом чини један велики рад, негирајући тако Леви-Стросову тврдњу да је Пропп разапет између „формалистичког привиђења“ и „опседнутости историјским објашњењима“ и промовишући један експлицитно интегралистички теоријски концепт: „Ја, по могућности строго методично и поступно, прелазим са научног описивања појава и чињеница на објашњавање њихових историјски узрока“.²⁸

Формалисти, по Проппу, сижее изучавају независно једне од других, не тражећи никакве везе између њих, па је целина за њих само „механички конгломерат различитих делова“, док структуралисти управо инсистирају на феномену целине, система, па делове посматрају у релацији према другим деловима који чине целину и у релацији према целини. Тако би, Проппова је интенција, и *Морфологија бајке* требало да омогући међусижејно проучавање жанра као својеврсне целине, као својеврсног система, а управо интерсижејна истраживања стварају могућност и за историјска испитивања, будући да „историјском објашњењу не подлежу поједини сижеи, већ у првом реду она композициона схема којој они припадају“.²⁹ Откривањем историјских веза међу сижеима, олакшаће се и проучавање појединачних сижеа.

Ако се под формалистичким проучавањем одиста, како то мисли Строс, подразумева проучавање форме независно од садржине и ако формалистичко виђење књижевности подразумева збир поступака, „механички конгломерат“, онда, изричит је Проп, *Морфологија бајке* никако није формалистичка књига. Иако се у *Морфологији* превасходно бавио испитивањем форме, Проп је сигуран у то да нити је свако проучавање форме нужно и формалистичко, као што је подједнако неопрезно сваког проучаваоца форме прозвати формалистом. Признаје како термин „морфологија“, њему некада толико драг, и није најсрећније решење, будући да је уз сва његова настојања да том појму, преузетом од Гетеа, прида научни, а донекле и филозофско-поетски смисао, очигледно да он није онолико прецизан колико је то сам Проп целим својим радом желео да буде. Требало је, мисли Проп 1966. године, књигу назвати „Композиција народне бајке“, будући да је појам композиција знатно ужи, а и директније би упутио на оно што је било средиште Проповог интересовања – на феномен правилности која се читује у редоследу функција што га диктира сам жанр бајке и који је термилошки маркиран као *композиција*. Проп тврди да композициона схема бајке није, како то мисли Леви-Строс, никаква архетипска формула (иако формула јесте), односно реконструкција „некакве прабајке која није постојала“, већ је то „јединствена композициона схема“ која не постоји реално.³⁰

Упркос могућој термилошкој забуни, Проп каже како би структуру бајке чинило јединство сижеа и композиције, јединство константног и варијабилног фактора, апстрактног (композиција не постоји реално, већ, попут свих општих појмова, искључиво у човековој свести) и конкретног. Кад је однос између композиције и сижеа у питању, Проп напомиње како иста композиција може бити у основи многих сижеа, али и многи сижеи имају у основи исту композицију.

Проп сматра да је немогуће извршити историјска (генеричка) и књижевнокритичка истраживања пре него се обаве формална, јер је прелиминарно формално проучавање „први услов не само историјског већ и књижевнокритичког проучавања“.³¹ Замера Стросу како је превидео чињеницу да је Проп историјска испитивања дао у књизи *Историјски корени*, која би након *Морфологије бајке* као првог, чинила својеврсни други том „једне велике студије“, којој би требало додати и трећи, књижевно-критички. Редослед ових „томова“ јасно је одређен:

„Тек пошто се проучи формални систем бајке и одреде њени историјски корени, биће могуће објективно и научно откривање оног веома занимљивог и значајног света народне филозофије и народног морала који је у бајци садржан у свом историјском развоју.“³² Да би се, дакле, проучили варијабилни, варијантни елементи бајке или манифестације веза између прастарог и савременог, треба најпре испитати инваријантну основу, а имати у виду да варијантност народним бајкама обезбеђује разноликост.

У вези са односом бајке и мита, Пропп ће се успротивити Леви-Стросовој теорији о „заједничкој супстанцији“ бајке и мита, и о већој старини бајке, инсистирајући да је у случају ова два жанра од морфолошког/формалног важније фолклористичко становиште, по коме је сасвим јасно да бајка припада домену „фикције стварности“ и „уметничког измишљања“, док се у миту не доводи у питање „најсветија вера“ у реалност мита. Могућност експлоатисања „заједничке супстанције“ од стране два жанра Пропп дозвољава само уколико се супстанцијом упућује на ток приповедања или сиже (тада мит и бајка могу имати исти морфолошки или композициони систем, а баш тамо где се мит и бајка граде по истоветном систему, мит потврђује своју старосну преминацију над бајком, што се, по Проппу, може доказати проучавањем историје сижеа Софокловог *Едипа*).

Завршавајући одговор Клоду Левију Стросу, Владимир Пропп ће се осврнути и на Стросове замерке Пропповом методу констатовања истих радњи а различитих вршилаца (Леви-Строс сматра да је преношење радње с једних лица на друга могуће и изван бајке, што Пропп види као прилог ваљаности свог метода који се може применити и у проучавању бајке), верујући да је његов метод проучавања бајки по функцијама ликова примењив и у другим морфолошким системима, али и признајући постојање извесне аграматичности истих. Управо по основној тежњи и по ограничењима Пропп свој метод доводи у везу са методима структуралиста јер сви теже „објективним и егзактним проучавањима уметничке литературе“, а услов њихове примене је постојање поновљивости „у великим размерама“. У непоновљивости одређених феномена стварности и уметности Пропп препознаје разлику између егзактних и хуманистичких наука, јер док први наступају само под условом поновљивости (како у језику, тако и у фолклору), докле хуманистичке науке интересује оно јединствено, оригинално, непоновљиво, несхватљиво чудесно (као пример спомиње Дантеов и Шекспиров геније и њихова дела).

Док ће једни главном Проповом заслугом сматрати то што је показао да је могуће дати строги опис структуре једног жанра на основу издвајања њених основних јединица, чиме је промовисана и узоритост на плану тзв. структуре сижеа и наративне синтагматике, други су најчешће прозивали Пропа не због погрешности, већ због једностраности његових анализа, тј. због занемаривања семиотичности текста, односно неразматрања односа између значења функција и појавног облика.³³ У вези са полемиком Владимира Пропа и Клода Левија Строса, Никола Милошевић је Пропа означио као формалисту, али то није учинио без извесне резерве. Милошевић, наиме, није сигуран да Пропа смемо „без икаквих ограда сврстати међу формалисте“, јер се од ових разликује по томе што је „између крајности сцијентистичког и антисцијентистичког становишта изабрао ‘одмерен и опрезан, и ако се тако може рећи, мудар став’“.³⁴ По нашем научнику, структурализам, за разлику од формализма, верује да се чак и саме садржине могу формализовати, а Пропов метод формализације препознатљив је по свесном ограничењу на једну уску област, чиме је потврдио одсуство већих спекулативних претензија. Основна разлика између Пропа и Строса јесте у заступању омеђености и Стросовом заступању интегралности у „откривању сталности и истоветности испод разноликости и променљивости појава“. Својим структуралистичким приступом Леви-Строс хтео је надићи емпиријски материјал у митовима и бајкама, који је Проп најчешће подводио под случајност и неред.

Не можемо се у потпуности сложити са Јованом Јанићијевићем, који тврди да је, будући пионир структуралне фолклористике Владимир Проп „супротставио синхроно проучавање устројствених чинилаца бајке генетском проучавању те приповедне врсте“,³⁵ јер сам Проп инсистира на међузависности морфолошког описивања и историјске анализе која ће га следити. У бити они, наравно, нису и не могу бити иста техника, али се ни о супротстављању не може говорити, већ о узајамном подразумевању и настављању. Да је Проп у *Морфологији бајке*, између осталих, применио и поступак структуралног испитивања, данас се чини неспорним, јер је најпре сам показао да се бајке не диференцирају с обзиром на обележја чудесности, већ јасно уочљивом композицијом – не (само) својом лексиком, већ и синтаксом, односно према својим структуралним обележјима.

Напомене

¹ Владимир Јаковљевич Проп (1895–1970) похађао је студије на Историјско-филолошком факултету Петроградског универзитета, а када је 1918. године завршио студије, почео је радити као наставник немачког језика. Двадесетих година 20. века био је активни члан неколиких уважених петроградских научних установа, као што су Институт за историју уметности, Институт за културу говора, Комисија за народне приповетке Руског географског друштва и друге. Радећи у тим институцијама, Проп је припремао и прилагао реферате и публиковао своје прве радове. *Морфологија бајке* штампана је на руском језику 1928. године, да би о бајци другу књигу објавио тек после рата – *Историјски корени бајке* 1946. године. У међувремену, Проп ће 1932. године почети да ради на Лењинградском универзитету, где ће 1938. бити биран и у звање професора. Осим речене две, Пропу су за живота изашле и књиге *Руски јуначки еп* (1955) и *Руски аграрни празници* (1963), док су после Пропове смрти штампане једна збирка радова *Фолклор и стварност* (1976) и недовршена књига *Проблем комичног и смеха* (1976).

² Увид у историју термина *морфологија* изискује излазак из оквира које задаје строго лингвистичка усмереност на језичку материју, на шта нас заправо упућује сам Проп, када четрдесетак година касније, у тексту „Структурално и историјско проучавање бајке“ 1966. године појашњава откуда је у његову књигу дошао овај провокативан термин: „Сам термин ‘морфологија’ нисам позајмио из оних ботаничких приручника чији је основни циљ систематика, нити из граматичких радова; позајмио сам га од Гетеа, који је под тим насловом објединио своје радове из ботанике и остеологије [део анатомије који проучава и описује кости – Ч. Н.]. Тај Гетеов термин имплицира перспективу сазнавања законитости којима је прожета цела природа.“ (Владимир Проп, „Структурално и историјско проучавање бајке“, у: *Морфологија бајке*, 1982, стр. 242.; сви цитати према овом издању). Примењена на бајку, одредница морфологија значиће „опис бајке по њеним саставним деловима и односу делова једних према другима и према целини“.

³ Владимир Проп подсећа на Волковљеву тврдњу да фантастична прича има петнаест сижеа, нпр. о три брата, о невини прогоњенима, о борцима против змаја, о јунаку глупаку, о трагању за заручницом, о мудрој девојци, о неверној жени итд.

⁴ Спомиње Проп и Антија Арнеа, оснивача финске школе, чији представници проналазе и упоређују варијанте појединих сижеа на основу њихове распрострањености у свету, а сакупљени материјал групишу геоетнографски, изводећи закључке о основној структури, распрострањености и пореклу сижеа. Назвавши сиже типом, Арне је као основне врсте

народних прича издвојио приче о животињама, приче у ужем смислу речи и анегдоте. Пропово полазиште, као што ћемо видети, није (у овој књизи) гео-етнографско, па иако Арнеа и следбенике интересује и структура (али у констелацији са неколико других, примарно гео-етнографских, дакле неструктурних критеријума груписања, односно класификације грађе), нису могли бити добијени исти типови фантастичне приче.

⁵ Владимир Проп, *Морфологија бајке*, стр. 23.

⁶ Исто, стр. 24.

⁷ Исто, стр. 24-25.

⁸ Проп ће кориговати себе кад је питању минимизирање значаја дотадашњих изучавања структуре, обазриво признавши како сувише „истрчава напред“ и да, ма колико „даљи покушаји у суштини не уносе побољшања“, једино што је сигурно јесте да ситуација коју излаже остаје „неразјашњена до данас“.

⁹ Исто, стр. 13.

¹⁰ Исто, стр. 26.

¹¹ 1. Цар даје јунаку орла који га преноси у друго царство, 2. Старац даје Сученку коња га преноси у друго царство, 3. Чаробњак даје Ивану чамац који га преноси у друго царство, 4. Царева кћи даје Ивану чаробни прстен из кога излазе момци који преносе Ивана у друго царство.

¹² Тако је прва функција представљена овако: одредба УДАЉАВАЊЕ, знак *e* – Један од чланова породице удаљава се из куће:

*e*1 – обични облици удаљавања у виду одласка на посао, у шуму, у трговину, у рат, „послом“,

*e*2 – појачан вид удаљавања јесте смрт родитеља,

*e*3 – удаљавање младих, њиховим одласком у госте, у риболов, шетњу, јагоде итд.

¹³ Клод Леви-Строс, „Структура и форма“, у *Морфологија бајке*, стр. 214.

¹⁴ Исто, стр. 215.

¹⁵ Клод Леви-Строс, „Структура и форма“, у: Владимир Проп, *Морфологија бајке*, стр. 217–218.

¹⁶ Леви-Строс замера Пропу искључивост, једностраност у опредељењу за формална испитивања, изискујући историјска и књижевност-критичка, док Проп речена три типа испитивања сматра природно повезаним, чак толико да каузална веза међу њима не дозвољава могућност да се неки од та три типа изостави.

¹⁷ Исто, стр. 218.

¹⁸ Исто, стр. 222.

¹⁹ Исто, стр. 223.

²⁰ Исто, стр. 223.

²¹ Исто, стр. 224.

²² Строс ће примером из корпуса америчких народних прича илустровати да род и врста, односно форма и садржина, јесу подједнако важне вредности: „Америчке приче помињу каткад воћке, означавајући их, на пример, као ‘шљиву’ или ‘јабуку’. Међутим, било би исто толико погрешно веровати да је једино појам ‘воћке’ важан а да су његова конкретна остварења произвољна, као и мислити да постоји функција чији је обавезни ‘носилац’ воћка. Преглед контекста открива, наиме, да је предмет филозофског интересовања домородаца за шљиву плодност те воћке, док их у јабуци привлачи снага и дубина њених корена. Прва уводи, дакле, позитивну функцију ‘плодности’, друга негативну функцију ‘прелаз земља – небо’, а обе су виђене у заједничком својству вегетације. Са своје стране, јабука се супротставља дивљој репи (покретни чеп између два света) која представља остварење позитивне функције: ‘прелаз небо – земља’.“ (Исто, стр. 228.)

²³ Исто, стр. 234.

²⁴ Исто, стр. 237.

²⁵ Исто, стр. 237.

²⁶ Исто, стр. 237.

²⁷ Владимир Проп, „Структурално и историјско проучавање бајке“, у: *Морфологија бајке*, стр. 241.

²⁸ Исто, стр. 247.

²⁹ Исто, стр. 249.

³⁰ Да би показао шта је композиција и по чему се она разликује од сижеа, Проп ће навести један упечатљив пример: „Претпоставимо да змај отме цареву кћер. Цар зове у помоћ. Сељачки син прихвати се да је пронађе. Он крене на пут. Путем сретне бабу која му понуди да причува стадо дивљих коња. Он то изврши, а она му поклони једног коња, који га пренесе на острво на коме се налази отета царева кћи. Јунак убије змаја, врати се, цар га награди – да му своју кћер за жену. Такав је сиже бајке. Композиција се, пак, може одредити на следећи начин: догоди се нека невоља. Јунака позову у помоћ. Он крене у потрагу. Путем сретне неког ко га подвргне провери и награди чаробним средством. Помоћу тог чаробног средства он нађе тражени предмет. Јунак се врати и буде награђен. Таква је композиција бајке. Лако је уочити да иста композиција може бити у основи многих сижеа и обрнуто: да многи сижеи имају у основи исту композицију.“ (исто, стр. 253–254.)

³¹ Исто, стр. 259.

³² Исто, стр. 259-260.

³³ Исто, стр. 326-328.

³⁴ Никола Милошевић, *Филозофија структурализма*, Београд, 1980, стр. 203; према: Јован Јанићијевић, Наведено дело, стр. 329.

³⁵ Јован Јанићијевић, „Проп, око њега и после њега“, у: *Морфологија бајке*, стр. 320.

Časlav Nikolić

**A reminiscence: Vladimir Propp, or
– formalism towards structuralism**

SUMMARY

The paper entitled “A reminiscence: Vladimir Propp, or: formalism towards structuralism” examines the methodological aspects of *Morphology of the Folk Tale* by Vladimir Propp, the fundamental issues raised by the book (the issue of criteria and classification of folk tales: characters, functions, assimilation, etc.), the public response the book provoked, as well as the step forward the formalist Propp made towards structuralism.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Mirjana Radosavljević

Fakultet za strane jezike
Univerzitet „Braća Karić“
Beograd

UDK: 811.111'276:336
811.111'373

ODLUČUJUĆA ULOGA KONTEKSTA U REŠAVANJU PROBLEMA POLISEMIJE U FINANSIJSKOM ŽARGONU ENGLSKOG JEZIKA

Apstrakt: Polisemija je leksički mehanizam od središnjeg značaja u organizaciji vokabulara odnosno leksičkog sistema. Zasniva se na sposobnosti lekseme da ima više značenja, više semantičkih ekstenzija. Što se tiče tehničke i svake druge specijalizovane terminologije, nastoji se da to budu standardizovane skupine organizovane s ciljem da se izbegne svaki moguć nesporazum u bilo kojoj određenoj sferi nauke, struke, poslovanja, ali praksa ipak pokazuje da jedan isti termin iz domena finansija može da ima različita značenja u zavisnosti od konteksta.

Ključne reči: polisemija, finansijski žargon, kontekst, svest o kontekstu kao celini, predznanje, opšte znanje

Ovaj rad razmatra problem polisemije u stručnim terminologijama, pri čemu se analiza i zaključci prevashodno baziraju an finansijskom vokabularu engleskog jezika.

Polisemija (grč. *poly*, *semeion* znak) koja se, za potrebe ovog uvodnog dela, definiše kao (lingv.) više značenja u jedne reči, kod kojih postoji semantička veza, javlja se paralelno u jeziku svakodnevne komunikacije, kao i u stručnim terminologijama. U ovom radu, razmatraju se terminologije koje se odnose na finansije i međunarodne ekonomske odnose.

Pojam **finansije** (lat. *finis*, nlat. *financia*) je, sui generis, složenog karaktera. Pod finansijama se, u širem smislu reči, podrazumevaju novčana kretanja i novčane transakcije u vezi sa prometom roba i usluga

na makro i mikro planu. Na novčana kretanja utiču svi držaoci novčanih sredstava: država, banke i druge finansijske institucije, privredni subjekti i stanovništvo.

Ako podjemo od metodologije lingvistički zasnovane teorije o terminologiji, pojam **termin** određuje se kao reč (ili skup reči) čiji jezički znak odgovara određenom pojmu u sistemu pojmova date oblasti nauke i tehnike. Ovakva definicija pretpostavlja jedinstvo jezičkog znaka i pojma kao jedno od bitnih svojstava termina. Opšte upotrebna reč, suprotno terminu, može imati više značenja, zavisno od konteksta u kome se nalazi. Nasuprot tome, jednoznačnost termina i njegova nezavisnost od konteksta nastale su kao rezultat systemske podudarnosti između njegovog jezičkog znaka i pojma. Pri uspostavljenim predmetno-logičkim odnosima u znakovnom terminološkom sistemu nastaje jednosmernost između jezičkog znaka i odgovarajućeg pojma. „Ta jednosmernost i simetričnost odnosa između 'oznake' i 'označenog' isključuje pojave polisemije, sinonimije i homonimije. Odatle proističe zahtev po kome u terminološkom sistemu jednom jezičkom znaku treba da odgovara samo jedan pojam i obrnuto, jedan pojam izražava se samo jednim jezičkim znakom. Svaki pojam treba da ima određeno mesto i granice unutar date klasifikacije.“¹

Činjenica je da pojmovi predstavljaju živ organizam koji se neprestano razvija prateći razvoj nauke, ili oblasti znanja kojoj pripada. Taj razvojni put i nova saznanja često brišu postojeće pojmove ili ih stavljaju u nove odnose, narušavajući tako uspostavljene odnose u terminosistemu. Praksa pokazuje da pojmovni i terminološki sistemi ostaju otvoreni, „neprekidno se razvijaju pa se u toku razvoja javljaju razne mogućnosti sužavanja ili širenja terminološkog polja, njihovog ukrštanja, doticanja ili prožimanja. Prema tome, polisemija i homonimija se ne mogu jednom zauvek otkloniti u nekoj terminologiji, nego ostaje stalna potreba preciziranja i sredjivanja terminoloških i pojmovnih sistema.“²

Iskustvo pokazuje da se sve pojave do kojih dolazi u jeziku svakodnevnice komunikacije paralelno javljaju i u stručnim terminologijama.

Polazeći od stava, koji podržavaju mnogi lingvisti, da polisemija u opšteupotrebnoj leksici doprinosi bogatstvu vokabulara tog jezika, dok u stručnim terminologijama predstavlja defekt jer krši zlatno pravilo nauke o terminologiji o jednoznačnosti termina, postavimo i jedan od osnovnih ciljeva ovog rada. Kako rešiti problem koji može da nastane postojanjem terminološke polisemije?

S obzirom na dominantnu ulogu engleskog jezika u svetu danas i njegovu jaku integrativnu funkciju, leksičko-semantički problemi koje može prouzrokovati polisemija u finansijskom vokabularu engleskog jezika mogu imati nesagledive implikacije u ovoj oblasti. Pogrešno tumačenje polisemnih termina, omaške u konsektivnom/simultanom prevodjenju, mogu predstavljati izvor nesporazuma i sukoba u poslovnom svetu, te dovesti do obraćanja sudovima, uz sav gubitak vremena i novca koje to povlači. Stoga, istraživanja u ovoj oblasti kao i praktična rešenja koja nudi ovaj rad, svakako idu u prilog njegovom značaju i aktuelnosti.

Bankarstvo i finansije spadaju u područja sa najdinamičnijim razvojem. Revolucionarne promene (ubrzani razvoj ekonomije u globalnim razmerama, kao i razvoj finansijskog sektora podstaknuti razvojem informatičkih sistema i digitalne revolucije, diversifikacija rizika i obezbedjenje od rizika, promene na tržištima hartija od vrednosti i derivata, vanberzanska trgovina, pojava kreditnih derivata) neminovno se odražavaju i na jezik pratećih oblasti. Stoga je jezik ovih oblasti slikovit, podložan brzim promenama, nastaje iz potrebe za preciznom, brzom i pouzdanom informacijom koja će dovesti do uspešnog ostvarenja postavljenih ciljeva. Priliv novih termina je nezadrživ, postojeći termini menjaju značenja i dobijaju nova, a zbog ograničenih mogućnosti leksičkog fonda, jedan te isti termin u različitim kontekstima dobija različita značenja.

Osnovna hipoteza u ovom radu je da pojava polisemije, u finansijskom žargonu engleskog jezika, može prouzrokovati nesporazume u poslovnom svetu, te dovesti do brojnih negativnih implikacija, ukoliko se ovom pitanju ne prisupi na adekvatan način. Naime, u svetu finansija i poslovnom svetu, generalno posmatrano, specifično značenje termina i njihovo pravilno tumačenje, u okviru datog konteksta, od presudnog su značaja za uspešno zaključivanje poslova. Preciznost u formulacijama, koja to obezbedjuje, postiže se pravilnom upotrebom stručnih termina a njihova pravilna primena doprinosi eliminisanju nesporazuma koji bi post festum mogli da nastanu između ugovornih strana.

Intrigantna priroda polisemije već duže privlači pažnju mnogih istraživača u domenu opšte leksike. Na žalost, deficitarnost literature iz oblasti engleskog jezika za posebne namene (ESP), a posebno u oblasti ekonomije i finansija, svedoče o nedovoljnim naporima koji se ulažu u ovu značajnu oblast istraživanja. Stoga sagledavanje karakteristika, osobnosti i izazova koje nameće polisemija u jeziku struke generalno, a s posebnim osvrtom na svet finansija svakako predstavlja vodeći cilj ovog rada.

Polazna osnova u ovom tekstu je poznavanje i analiza stručne terminologije engleskog jezika u domenu finansija u širem smislu.

Već u početnoj fazi izučavanja finansijskog vokabulara engleskog jezika nailazimo na svojevrsni paradoks.

Termin po svojoj genezi na semantičkom nivou gradi se veštačkim putem, u cilju olakšavanja komunikacije u oblasti struke, kako na nacionalnom tako i na internacionalnom planu. Ovo podrazumeva sakupljanje, definisanje, normiranje i standardizaciju termina, čime se ispunjava lingvistički ideal o njihovoj sistemnosti, preciznosti i jednoznačnosti.

U praksi, međutim, kretanja na planu jezika često demantuju ove tekovine nauke o terminologiji. Jezik kao živi organizam u stalnoj je dinamici. Terminosistemi, prateći razvoj naučne oblasti kojoj pripadaju, neprestano se razvijaju, nestaju iz upotrebe, ili se pak ponovo javljaju u nekom drugom terminosistemu. Iz ovoga proističe da su osnovni zahtevi koji se postavljaju pred svaku terminologiju u smislu jednoznačnosti i potpune preciznosti u praksi često neodrživi.

Leksikolozi pokazuju određen stepen tolerantnosti prema polisemiji koja nastaje kada se reči iste forme upotrebljavaju u okviru različitih terminologija. Polisemija u okviru istog terminosistema smatra se njegovom negativnom osobinom, odnosno izrazitim nedostatkom. Postojanje polisemije u jeziku svakodnevne komunikacije prenosi se i na terminološku leksiku, kao deo opšteg leksičkog fonda, što govori u prilog činjenici da je ova pojava u praksi nemoguće u potpunosti izbeći. Stoga bi najrealnije stanovište bilo ono sa kojeg se može govoriti o relativnoj jednoznačnosti termina.

Kao centralno i najvažnije pitanje u krugu lingvističkih zahteva, koji se postavljaju pri normiranju terminologije je pitanje polisemije. Možemo dodati da ukoliko je terminološki sistem bogatiji, a termin unutar njega frekventniji, taj problem dobija na složenosti i značaju.

Ovo pitanje posebno zavređuje pažnju kada je reč o moćnoj industriji kao što su finansije čijem terminosistemu pripadaju pojmovi visoke frekvencije.

Stoga problem polisemije u finansijskom vokabularu engleskog jezika, koji je glavni predmet istraživanja u ovom radu, dolazi u žižu interesovanja.

U stručnim krugovima veoma je prisutna svest o činjenici kakve nesagledive implikacije može imati nedovoljno poznavanje terminologije iz oblasti čiji tokovi utiču kako na nacionalne tako i na međunarodne ekonomske odnose. Mnogi nesporazumi između poslovnih partnera i

gubljenje dragocenog vremena mogu se izbeći, ako se u preliminarnim i finalnim fazama zaključenja poslova, postignu jezička preciznost i terminološka jasnoća.

Iz ovoga proizilazi da rešavanju problema polisemije u finansijskom vokabularu treba ozbiljno i organizovano pristupiti. To je i učinjeno u dobroj meri nastojanjem da se terminologija u ovom mikro terminosistemu standardizuje.

Kako se jednoznačnost termina, postignuta na sinhronijskom planu, nikada u potpunosti ne realizuje, delom zbog činjenice da je jezik dinamična kategorija, kao i po osnovu burnih promena u nauci i društvu koje verno prate i promene u jeziku, u domenu finansija izučavanje stručne terminologije engleskog jezika predstavlja složen i izazovan zadatak.

S obzirom na specifičnost i složenost fenomena polisemije, koji je značajno zastupljen u terminosistemima finansijskog vokabulara, naša namera je da pored teorijskog bavljenja polisemijom razmotrimo i ponudimo neka od mogućih rešenja za prevazilaženje ovog problema.

Izučavanje finansijske terminologije engleskog jezika predstavlja, neosporno, složen i izazovan zadatak.

Naš stav je da je razmatranje pitanja terminološke polisemije u finansijskom žargonu u velikoj zavisnosti od konteksta u kome se odnosi termin nalazi. Naime, sagledavanje konteksta u kome se termin javlja, i svest o kontekstu kao celini (context awareness) od ključnog su značaja za rešavanje problema polisemije. U svetu finansija i poslovnom okruženju generalno gledano, specifičnost značenja termina i njihovo pravilno tumačenje u okviru datog konteksta, od presudnog su značaja za uspešno odvijanje poslova.

Termin **kontekst** (lat. *contextus* od *contestere* međusobno povezivati pri tkanju), za potrebe ovog rada, definiše se kao: „delovi pisanog ili usmenog iskaza koji prethode ili slede nekoj reči ili odlomku, a utiču na značenje te reči ili odlomka.“³

Postavlja se centralno pitanje: „Kako prevazići ovaj problem?“ Naš stav je da je neophodno da nastavnik kod svojih studenata razvije svest o kontekstu kao nosiocu značenja, kako bi se izbegla zamka polisemije u finansijskoj terminologiji.

Nastavnik treba da podstiče svoje studente da razvijaju svest o kontekstu kao celini. Stoga fokus interesovanja u radu treba staviti na terminološku polisemiju i ispitivanje razumevanja konteksta kao osnovnih parametara za ovladavanje finansijskim vokabularom. Bilo da se radi o razumevanju pročitanoog teksta, ili prevodu sa engleskog jezika na srpski

(ili obrnuto) naš stav će biti: Ako se suočite sa bilo kakvom nejasnoćom u pogledu smisla određene rečenice ili nađete na stručni termin ili frazu koju ne razumete u potpunosti, vratite se na prethodnu rečenicu ili nastavite sa čitanjem teksta; možda će vam na taj način smisao postati jasniji. Kontekst daje značenje.

Postavlja se takođe jedno drugo pitanje od suštinskog značaja: „Da li su prethodno stečena znanja iz oblasti finansijske problematike preduslov da bi studenti ovladali stručnom terminologijom iz te oblasti?“ Odgovor je svakako pozitivan, jer bez prethodno stečenih teorijskih znanja iz ove veoma složene materije ovladavanje pripadajućom terminologijom bilo bi praktično nemoguće.

Naivno je shvatanje, koje se još sporadično održava, da je poznavanje opšte leksike stranog jezika, uz poznavanje određene struke, samo po sebi dovoljno za razumevanje i komunikaciju na stručnom planu u međunarodnim okvirima, posebno kada se uzmu u obzir različita usmerenja ljudskih delatnosti koja su neminovno pratili razvoja savremenog društva.

Želimo da ukažemo i na sledeće: složenost i značaj finansija i ekonomske nauke u širem smislu, kao i povratni uticaj koji termini iz ovih oblasti mogu imati na jezik svakodnevne komunikacije, stvaraju opasnu iluziju da je moguće upotrebljavati ove termine i bez dubljeg poznavanja oblasti iz koje dolaze. Ova iluzija predstavlja danas, a biće to verovatno i u budućnosti, dodatni izvor nesporazuma i zabuna u domenu finansijske terminologije engleskog jezika.

Naš stav je da poznavanje određene struke mora biti u tesnoj sprezi sa poznavanjem stručne terminologije vezane za tu oblast, a ta sprega može se ostvariti samo putem konteksta.

Navešćemo neke primere iz finansijskog žargona engleskog jezika:

Termin-sintagma **outstanding amount** pojavljuje se u istom obliku, u okviru istog terminosistema, u dve različite semantičke realizacije. Ova dva termina nalaze se u polisemantičkom odnosu u okviru istog mikro sistema – kreditni poslovi sa inostranstvom, oblast finansija:

outstanding amount – nenaplaćen / neizmiren iznos;

outstanding amount – nepovučen / neangažovan iznos.

U prvom slučaju, termin-sintagma **outstanding amount** označava iznos koji još nije vraćen, ili isplaćen korisniku. Ovaj termin se u dobroj meri približio jeziku svakodnevne komunikacije.

Kada je reč o drugoj semantičkoj realizaciji termina – sintagme **outstanding amount**, radi se odnosu poverilac – zajmoprimalac. Po ugovoru o zajmu, kreditor odobrava iznos zajma i sredstva se transferišu na račun zajmoprimaoca. Može se desiti da ova sredstva ne budu odmah angažovana ili uposlena, shodno odredbama ugovora o zajmu, već mogu ostati neko vreme na računu zajmoprimaoca kao „mrtav kapital“, iz više razloga:

- projekat još nije završen, te povlačenje sredstava ne može otpočeti;
- korišćenje sredstava zajma je počelo, ali sredstva ne mogu da se troše predviđenom dinamikom;
- nepovoljnost korišćenja valute zajma u datom trenutku.

U skladu sa odredbom ugovora o zajmu, na sredstva koja iz jednog od ovih razloga, stoje neangažovana na računu zajma, zajmoprimalac će biti u obavezi da plaća kreditoru **commitment fee – a fee payable on the outstanding amount of the loan** – proviziju koja se plaća na neangažovani / nepovučeni iznos zajma.

Smatramo da primer ovog termina – sintagme, sa dve semantičke realizacije, u okviru istog mikrosistema – kreditni odnosi sa inostranstvom, ilustruje naš stav u kojoj meri polisemija u domenu finansijskog vokabulara engleskog jezika može biti osetljivo pitanje. Osim određenog nivoa poznavanja struke, potrebno je često dubinsko sagledavanje konteksta kao celine da bi se otkrilo pravo značenje termina. Osim toga, nedvosmislena semantička preciznost u tumačenju finansijskih termina od suštinskog je značaja za bolje razumevanje poslovnih partnera i nesmetano odvijanje finansijskih transakcija na međunarodnom planu.

Ukazaćemo na još neke primere iz istog mikroterminosistema: Termin – sintagma **issuing-bank** pojavljuje se u finansijskom žargonu engleskog jezika, u nepromenjenom obliku, u više polisemantičkih realizacija:

- issuing bank – banka izdavalac**
- issuing bank – centralna banka**
- issuing bank – akreditivna banka**
- issuing bank – banka garant**

U primarnoj realizaciji, van konteksta kada je lišen ekspresivnosti, ovaj termin – sintagma znači **banka izdavalac**.

U različitim kontekstima on menja značenje. Kada kontekst ukazuje na centralnu banku jedne zemlje, jedinu instituciju koja je zakonski ovlašćena za izdavanje novca, termin – sintagma **issuing bank** dobija značenje **emisiona banka**.

Ukoliko je reč o banci koja je otvorila / izdala akreditiv, adekvatan prevod na srpski jezik glasiće **akreditivna banka**.

U kontekstu s terminima koji označavaju različite hartije od vrednosti, ili načine plaćanja **issuing bank** može da označava banku koja je izdala ček (platnu karticu, garanciju, obveznicu, itd.).

Termin – leksema **credit**, koji je polisemnog karaktera, takođe dobija različita značenja promenom konteksta:

credit – odobrenje računa /označava iznos koji se uplaćuje na bankarski račun/.

credit – zajam klijentu /pod uslovima ugovora/.

credit – akreditiv /u punom nazivu **letter of credit**; u širem kontekstu, kada se ponavlja, termin se može navoditi samo u skraćenom obliku **credit**/.

Analiza uzorka polisemnih termina navodi nas na zaključak da je pri sakupljanju, definisanju i normiranju polisemnih termina neophodna tesna saradnja stručnjaka iz sveta finansija, lingvisti i terminologa koji bi kroz sagledavanje značenja u kontekstu mogli da prevazilaze problem polisemije i nalaze najbolja rešenja.

Shvatanje konteksta kao nosioca značenja, razvijanje svesti o kontekstu kao celini, osnovno je rešenje za sagledavanje i prevazilaženje problema polisemije. Van konteksta termin je lišen ekspresivnosti, tek stavljanjem u kontekst termin dobija precizan smisao. Analiza istovremeno implicira i nepobitno dokazuje drugu tezu koja se naslanja na već stvoren aksiom o nepobitnoj vrednosti konteksta u formiranju značenja. A ta teza je da je poznavanje određene oblasti struke *conditio sine qua non* za razumevanje terminologije i ta sprega može se ostvariti samo putem konteksta.

Napomene

¹ Karadža-Garić, M., Principi i metode rada u terminološkoj leksikografiji, *Terminologija-načela, normiranje, usaglašavanje rada*, (Zbornik radova). Prevodilac, Beograd, 1988, s. 27.

² Karadža-Garić, M., *ibid.*, s. 27.

³ Vujaklija, M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 2002.

Mirjana Radosavljević

The Decisive Role of Context in Overcoming the Problem of Polysemy in Financial Jargon of the English Language

SUMMARY

The aim of this paper is to address the issue of terminological polysemy in financial jargon and explain the importance of context awareness as fundamental to enabling learners to acquire vocabulary skills.

Polysemy is the central lexical mechanism in the organization of the lexical system. It is based on the ability of the lexeme to have more meanings, more semantic extensions.

Although technical terms are standards set to avoid misunderstandings in any particular line of business, practice shows that one and the same financial term can get different meanings depending on the context.

After explaining the importance of background knowledge of financial matters, which is a precondition for students to acquire financial vocabulary skills, the author focused on a few carefully chosen polysemous terms and phrases that are widely used in financial jargon, endeavouring to explain a variety of meanings that financial terms can get in different contexts hoping that learners may find it useful and motivating.

Mirjana Lončar-Vujnović
Filozofski fakulte
Univerzitet u Prištini

UDC: 821.111.09
Грин Г.

The peculiar application of the experiment in Greene's "The Quiet American" as the exception in modern fiction

Abstract: The Greene's *The Quiet American* could be accepted as the very specific and unique example for an experimental modern and post modern fiction during the twentieth century. The author has introduced some innovative and usual modern elements together with unusual experimented aspects into thematic, structural, narrative and the level of characters, observed and shown all at the same time.

Key words: peculiarity, experimentation, faith, honour, consciousness

The novel was the most memorable literary form which told the stories of the Second World War during the second half of the twentieth century. Of course many of the writers who wrote about the war had already begun their careers before the war.

Greene manages to contain a lot of observations and meaning. After the war, Greene went on to write several novels, which are almost entirely written in dialogue form. Graham Greene wrote some of his most important novels in the 1940s. *The Power and the Glory* has a Catholic theme, about a "whisky priest" in Mexico, and his faults as a man and a priest. *The Heart of the Matter* is set in West Africa, and again the hero has problems of faith and honor or the ordinary man. This sense of unhappiness and uncertainty is typical not only of Greene but of many other novelists of the second half of the twentieth century. *The Quiet American* is the peculiar example of modern experimental novel of 1950s, because the author expresses very unusual innovative presenting of modern experimentation in prose from the very beginning of the century to his period and after that. These innovations relate on all levels, a lot of elements could be observed

from the aspects of theme, style, structure, characters and the first person narrative technique as the consciousness of the age.

The plot of *The Quiet American* is relatively straightforward, but the narrative art and detail are almost as complex as the situation in Vietnam itself at the time. The main struggle is between the French and the Vietminh but the various minority movements are simultaneously staging their own wars against the major forces and each other.

Alden Pyle arrives in Saigon, an earnest and idealistic young American influenced by the writings of a supposed authority on the Far East York Harding. Pyle is seen through the eyes of the narrator, Thomas Fowler, who records events from the personal viewpoint of having as his mistress the girl with whom Pyle falls in love.

Pyle believes in a Third Force, which will act as a counter balance to the extremes of Communism on the one hand and French colonialism on the other. He introduces plastic moulds capable of containing explosives and thus of being converted into bombs; Pyle makes contact with the leader of a minority group, General The, whom the reader never meets.

Fowler introduces Pyle to Phuong and to her sister, Miss Hei, who shrewdly recognizes Pyle as a man who may offer Phuong the security of marriage. This Fowler cannot do, since his wife steadfastly refuses to divorce him. Through a series of flashbacks (given here very briefly), the reader is given a resume of the period leading up to Pyle's murder. Fowler recalls Pyle's confession of his love for Phuong; his own ghastly experiences of war with a French patrol and later in a French aircraft; the first intimations of the bomb with the bicycle explosions; Phuong's desertion after Pyle has saved his life; his (Fowler's, discoveries from Mr Heng of Pyle's activities; and the second terrible explosion (Pyle having failed to realize that a parade had been cancelled) in Saigon at the height of the shopping period.

The horrifying sights Fowler has witnessed in the square send him again to Mr Heng (who works for the Vietminh and is an important contact of Fowler's assistant Dominguez); he agrees to 'talk' to Pyle. In effect, for reasons of personal jealousy and because a pulse of commitment to humanity now beats in him, Fowler has betrayed Pyle. The latter comes to talk to him about Phuong and about the explosion, saying that he has remonstrated with General The. Pyle departs, having arranged to meet Fowler later for a meal at the Vieux Moulin: he does not, however, keep the appointment. The reader is now back at the beginning of the

story having travelled full circle: it is the night of Pyle's murder and Fowler has returned home to find Phuong waiting in a doorway. Fowler and Phuong are taken to the Surete where they are interrogated by Vigot and eventually allowed to return home. A fortnight or so afterwards, Fowler is effectively cleared of suspicion of the murder of Pyle.

On the surface, all ends happily. Fowler's wife writes to say that she has thought things over and will agree to a divorce. Phuong, realizing her sister will be delighted, at this unexpected opportunity of marriage for Phuong, hurries off to see her. Fowler, however, has no one to whom he can make amends for the betrayal: he is aware that in a strange way he cared for Pyle, despite the younger man's dangerous activities and the conventional attitudes which concealed them.

The themes of the novel are obvious: a hatred of war, of intrigue, an acknowledgement of temptation and jealousy, and the analysis of the battle in a man's consciousness between mere reportage of what is horrible and identification with the human suffering buried beneath the horror. Here the Catholic Greene is in low-key, though Fowler's talks to the priest in Tanyin and his discussions with Pyle and with Vigot all have Catholic elements.

The dilemma of right and wrong is evident: play God, like Pyle, and one must be stopped whatever the cost to the betrayer. Intrigue and deception, whether at press conferences or at higher levels, give place to the overwhelming sense of the degradation of war, with the bodies in the canal and the dying and mutilated in the square living in our memories long after the book is closed.

Thomas Fowler, "...a man of middle age, with eyes a little blood-shot, beginning to put on weight, ungraceful in love, less noisy than Granger perhaps but more cynical, less innocent

'I'm not involved', I repeated. It had been an article of my creed. The human condition being what it was, let them fight, let them love, let them murder, I would not be involved ... I wrote what I saw: I took no action – even an opinion is a kind of action."¹

The two quotations given above outline the appearance of Fowler and what he believes to be his character. The first-person narrator is conscious of his age (he stresses always that Pyle is younger and stronger) and conscious too that his job is to report objectively the events he sees and the situations in which he finds himself. But just as in life he has separated from his wife and left a previous mistress called Anne, so Fowler departs in himself from his own conception of what he is. Yet throughout

he plays dangerously for the visit to Phat Diem signals the beginning of his involvement and the later explosion in the square at Saigon confirms it. It causes him to betray Pyle to Mr Heng, though he nearly has second thoughts on this. Fowler is a wanderer on the face of the earth, dreading the ties of home though experiencing considerable nostalgia for them.

The fear of being emotionally involved dogs him, yet the thought of losing Phuong to Pyle brings out a savage side to his character, seen in the violence of his love-making and his determined devaluation of everything American. Ironically, Phuong has really made few demands on him, and the imagery Fowler uses of her is light and ephemeral, like the passage of a bird or butterfly. This confirms to the reader that her role of an opium-mixer and personless yielder to the 'formula' of love-making – is a role undertaken on his terms, for Phuong has given up the respectability her sister so wants for her in order to live with Fowler. The latter is, however, vulnerable, as the arrival of Pyle shows; he is moved to jealousy and to cynicism when Pyle declares his love for Phuong, but he behaves – initially at least reasonably in Phat Diem when Pyle comes to tell him of that love.

And here we note an important facet of Fowler's character, for he reacts to the horrific aspects of war as we should expect any humanitarian to react: far from Phuong in Phat Diem, he can talk rationally with Pyle to cover the inward wound made by his experiences in the body-tilled canal. The action of Fowler's consciousness as narrator is to move backwards into the past. Thus his reportage to us the readers is the record of Fowler in interaction with Phuong, with Pyle, with Granger, or talking Pascal and manoeuvring with Vigot, weighing the significance of what Heng shows him, and reasoning with Trouin about the seemingly casual shooting up of the sampan. Fowler has moments of acute failure and humiliation, for example his inability to make love to the metisse, and his dependence on Pyle after the bazooka attack on the watch tower. Fowler is a lonely man, driven in upon himself by his past and the fear of being hurt attendant on commitment. But he is nothing less than human, even lying to Pyle about his wife's intention to divorce him.

In any novel, the difficulty in analysing the first-person narrator is that one runs the risk of identifying the author with his creation, and there are clearly times when Greene is using his reporter/observer Fowler as a mouthpiece. In narration of this kind, however, we must look closely at what Fowler says in the context of his relationship with Phuong and his attitudes towards the war he is reporting. He is nostalgic

and cynical at the same time, as we have seen, but he sees through Pyle, or perhaps more correctly through the pretentiousness of York Harding. He speaks his mind after Pyle's death, knowing in his heart that he is at least partly responsible for that death. But Fowler blames it on the way the Americans handle their aid programmes, where a false ideology has been allowed to overcome rational appraisal:

“He had no more of a notion than any of you what the whole affair's about, and you gave him money and York Harding's books on the East and said ‘Go ahead. Win the East for democracy.’”²

Indeed, when we are considering Fowler, we should perhaps remember Greene's cautionary remark in the dedication of the novel to Rene and Phuong – ‘This is a story and not a piece of history.’ In the context of the story Fowler is central and crucial, for everything is seen through his eyes, felt through his senses, subjected to his judgement. From the very beginning of the novel, we sense Fowler's guilt over Pyle. ‘I couldn't stay quiet any longer’, but even here he recalls how much he has suffered from Pyle's opinionated behaviour. We see his weakness, his need to get away from a situation in part of his own making, when he inhales the pipe that Phuong has prepared.

Fowler is quite strong-willed though, refusing to let Vigot interrogate Phuong unless he too is present. He is also something of an actor, for although he half-suspects what has happened to Pyle, he sustains the idea in Vigot's mind that Pyle is going to marry Phuong. Fowler also knows himself, aware that when he leaves Saigon he will feel nostalgia for the sight of the girls walking through the streets. He realizes too the effect that the opium has on him: it makes him feel less guilty, and helps him to the reasonable assertion that Pyle always went his own way. When he learns of Pyle's death, Fowler is quick to explain that he got mixed up, but in effect he shows his own clear-sightedness of what Pyle should have done ‘He belonged to the skyscraper and the express-elevator.’

Even before he gets to know Pyle, Fowler is strongly anti-American; he at first admires Pyle's loyalty to York Harding and willingly explains the situation in Indo-China to him. Fowler first realizes how potentially dangerous Pyle is when the ‘Third Force’ is mentioned: he immediately equates it with other similarly fanatic groups such as the Fifth Column and Seventh Day Adventists. When Vigot is searching through Pyle's belongings, Fowler is astute enough to take with him York Harding's *The Role of The West*, almost as if he is protecting the dead man from the discovery of his own motives. Perhaps it is his way of showing that

he cares for him. Fowler's conversation with the Economic Attache indicates that he has no time for hypocrisy and dissembling, for he despises the words 'died a soldier's death in cause of Democracy'.

Yet Fowler's reactions towards Pyle when he was alive were curiously mixed. Remember the way he protected him, for instance with Granger, getting him away from the latter in the House of the Five Hundred Girls. Fowler is a cynic with a razor edged sense of humour, see his wry definition of American aid as 'electrical sewing machines for starving seamstresses' to the literal Miss Hei. He enjoys teasing Pyle and, of course, shocking him too, but Fowler is a good reporter, who goes north to the really unpleasant action because that is what his duty demands. He is observant, courageous (though perhaps not in his own mind) and impartial insofar as he can be; however, the canal experience and the sight of the dead child erode his determination about his own distance from it all. Fowler is committed now because of his feelings 'I hate war', though at this stage he does not realize the movement within himself.

Fowler is strangely tolerant when Pyle arrives unexpectedly to announce his love for Phuong, and obviously the recent experiences in Phat Diem have helped to make him so. He realizes, only too clearly, the advantages of youth, respectability and marriageability which Pyle possesses in the coming battle for Phuong. He is irritated enough to be crudely honest – 'You can have her interests. I only want her body. I want her in bed with me.' Fowler's reaction to the news of his promotion is equally predictable; it elevates his feelings for the rue Catinat, creates a nostalgia for the present, so that he cannot think of England as 'Home'. Just as he has given himself up to a kind of inverted nostalgia for the London of far away, so now he feels only contempt for the night-editor and 'his semi-detached villa at Streatham'.

This mood is succeeded by one of Pyle-baiting; this he pushes to the utmost in Phuong's presence, so that Pyle asks her to go away with him. Her 'No' brings an 'enormous relief to Fowler, and sets him off on the quest for freedom from his wife back at 'home'. The visit to Tanyin finds Fowler reflective, enigmatically so, pondering on religion and the force of his memories. It is this mood which perhaps makes him only half-aware of Pyle and the commandant and the fact that nothing has apparently been done to Pyle's car. It also makes him forget to check his own car. When they arrive at the watch tower Fowler experiences a moment of fear; this is followed by a further discussion with Pyle, where Fowler's intuition that Pyle is misguided, causes him to engage in some cynical repartee de-

spite the seriousness of the issues at stake 'A lot of energy with your people seems to go into whistling' and 'It's not in the Kinsey report.' This flippancy conceals his concern over Pyle's possible success with Phuong, and there is a distinct pathos as he considers his own coming 'old age and death. I wake up with these in mind and not a woman's body. I just don't want to be alone in my last decade.' Even when he is wounded Fowler thinks of one of the guards in the watch tower as 'like a child who is frightened of the dark and yet afraid to scream'. This image haunts him through his pain until he is given an injection of morphium, for 'I was responsible for that voice crying in the dark.'

When Fowler's wife sends her first reply to his letter he learns 'how open the sexual wounds remain over the years'. We sense that Fowler has gone, over a period of time, from woman to woman, but he is deeply moved and hurt by his wife's pain and, one supposes, by his own sense of guilt. This does not prevent him, insecure and vulnerable as he is, from writing the lie to Pyle. Fowler is persistent, following through Dominguez's hints about Pyle until he finds what he wants – the implication that Pyle is not merely a passive idealist but a wrongly committed one as well. This presents something of a dilemma for Fowler; Pyle has saved his life yet Fowler knows that Pyle is wrongly committed and that he is capable of inflicting suffering on others. Fowler's reference to Pyle as 'my savior' is therefore tinged with irony, the wry recognition of the dual attitude he has towards the quiet American.

Fowler is also something of an intellectual, able to quote Pascal in a kind of mental *Quatre Cent Vingt-et-un* with Vigot 'But he who chooses heads and he who chooses tails are equally at fault.' However, perhaps the most poignant moments in Fowler's life are when he is alone, and uncertain about Phuong's intentions; these moments are crystallized when he wakes and finds the pillow indented and Phuong gone. Later, after the visit to Pyle, Fowler breaks down, capable, as we see, of emotion in his private life yet able to resist emotional involvement vis-a-vis his fellow beings in the theatre of war. His conscience, however, pushes him on into these wider affairs, and he is made bitterer by the shooting of the sampan. It strengthens his feelings of compassion and he is later kinder to Pyle than he thought was possible. But reaction to the explosion forces his hand. Fowler sees Pyle as 'impregably armoured by his good intentions' and concludes that 'Innocence is a kind of insanity.' He betrays him, almost reneges on the betrayal, and escapes again with Phuong, knowing he to be guilty yet having no one to whom he can confess his remorse.

Fowler, in essence, is each and all of us, capable of error but capable too of a compassion for the mass of humanity which tells him that the demagogue who uses the materials of war is culpable and evil. He conceals from Vigot the fact that he did see Pyle the night he died, but perhaps more important than this is his response to Granger, whom he initially disliked. Fowler is sympathetic about his son, and even offers to do his story for him. Perhaps this private manifestation of his capacity for love is pathetic too, for even with Phuong back he is a lonely man, an 'isolationist too' as he once confessed to Pyle. Alden Pyle is "an unmistakably young and unused face flung at us like a dart. With his gangly legs and his crew-cut and his wide campus gaze he seemed incapable of harm."³

There is an element of surprise when the reader learns that Alden Pyle is thirty two years old. Despite his reading, the knowledge he has gained through York Harding and his earnestness, Pyle seems younger, perhaps one of life's permanent innocents. The extract above however contains the innuendo of his deception: 'Look like the innocent flower/But be the serpent under it' counsels Lady Macbeth of her husband – and this is Pyle's stance, though without the self-awareness of wrong-doing which Lord and Lady Macbeth possess and which brings them both to death through murder and madness. The last two words have been chosen deliberately because this is what the ignorance (and innocence) of Pyle brings about. Pyle is a dangerous man, imbued with the idea of the Third Force, acting in the name of democracy against his twin hates of colonialism (here the French) and Communism. As a result, Pyle intrigues with General The, and imports moulds (for bicycle pumps) into the country as these make effective containers for explosives. But the name of the game is war and suffering, and Pyle does not face up to these harsh realities until he stands in the square with the blood soaking his shoes. Even here he lays the blame elsewhere (while thinking of having his shoes cleaned) 'they shouldn't have cancelled the parade, it must have been the Communists.' The contempt the reader feels for him far exceeds the anger expressed by Fowler. Later Pyle tells how he has reprimanded General The, but we know, as does Fowler, that he has no conception of war or of the corruption it brings in its wake.

Pyle is the all-American boy from the right kind of hat background; he is a university graduate whose study and appreciation of the complexities of politics in the East are based on the misguided opinions of a third-rate journalistic hack. Though he has spent but a few months in the East (compared to Fowler's years of experience), Pyle thinks he has

all the answers. In effect he has none, and is totally ignorant of the chaos he creates. The implication here is that decency and respectability are skin-deep and for this reason Greene makes a penetrating study of the character of Pyle.

Easily shocked and embarrassed, dancing at arm's length with somebody else's mistress, buying a boat to get to Phat Diem to confess to Fowler his love for Phuong, Pyle is intent on doing the right thing, and relieved when Fowler's response is more reasonable than he had been led to expect. Admittedly he does respond to Fowler's baiting and asks Phuong to go away with him, but prior to this he has held forth on Phuong's need for children and a settled life. Again his immaturity is apparent, and one wonders if his love for Phuong is a part of his determined democracy; whether he sees in their union the meeting of East and West which his ideology and practical action covet.

But Pyle is a minnow among tritons, a quiet American whose errors of ideology are mirrored in his errors of execution. He is easily found out by Mr Heng, easily traced by Fowler in his search for clues, easily misled and betrayed by Fowler to his death. However, Pyle is responsible for a frightful escalation in human suffering from the joke of the bicycle bomb to the explosion in the square, and just as his appearance has belied the power he innocently wields, so the cover-up after his death is equally superficial, misleading and dishonest. Pyle has not died a hero's death, though his parents will think he has, and that the secret operations were important. They were, but not, as Pyle perhaps believed, to the cause of peace – they were symptomatic of and subservient to the cause of war-mindless, with common sense offered as an excuse for a degraded and inexcusable assertion of power.

Fowler says: "I couldn't see her face, only the white silk trousers and the long flowered robe, but I knew her for all that. She had so often waited for me to come home at just this place and hour."⁴

Phuong, Fowler's mistress, is from a good mandarin family and has a possessive and influential older sister Miss Hei, who is intent on respectability for Phuong; by this Miss Hei means a good marriage, preferably with a European or an American or a settlement. She therefore disapproves of Fowler who can neither marry nor afford a settlement. The imagery used to describe Phuong is bird imagery: lightness, the ease of coming and going, marking a certain impersonality; for the core of Phuong, should she have one, remains a mystery. She is the typical Eastern girl, subservient to the male, making his opium pipe with great care

and deliberation, responding obediently to Fowler's sexual needs and being shunted between the two men with no apparent display of emotion. Phuong accepts Pyle's death quietly, never speaks of him or advances an opinion; she moves back in with Fowler just as unassertively as she moved out.

In fact we know little of Phuong; we know that Fowler met her when she was a dancer, and we also know that it took him some four months to persuade her to live with him. She speaks in French, having acquired no or very little English since she has lived with Fowler. Only twice in the novel does Phuong display any positive response to the intimate events which surround her. The first occasion is when she says that she will not go to live with Pyle, and the second is at the very end of the novel when she races off to tell her sister that she is going to be the second 'Mrs Fowler'. Her one passion in life is for films, which provide a temporary refuge from the commonplace of living.

Fowler of course understands what Phuong's exterior conceals or at least he thinks he does; here she is after Pyle's death: 'There was no scene, no tears, just thought – the long private thought of somebody who has to alter a whole course of life.'⁵ Yet no one would know. Phuong is obviously very attractive, for Granger admires her even in his inebriated state; she clearly has an air of innocence, despite her life with Fowler, which endears her to Pyle. There is every suggestion that she is under her sister's thumb or rather hand, for Miss Hei clamps it down on Phuong's knee on one occasion to register her authority. Moreover Phuong is proud of this sister who, according to her, was once in business in Singapore.

But for all this – her beauty, her beautiful dancing, Phuong is nebulous in terms of personality; as Fowler puts it, 'Sometimes she seemed invisible, like peace.' And of course for Fowler she is peace, the peace of the pipe, the peace of undemanding sexuality, the peace of the third person he often feels her to be – the shield against the past and the comfort of the present.

Vigot is described like this: "...he appeared incongruously in love with his wife, who ignored him, a flashy and false blonde ... and he had a volume of Pascal open on his desk to while away the time..."⁶

Vigot is the French officer at the Surete, quiet, intellectual, tired and depressed. He is apologetic to Fowler for having to interrogate him and establishes with Fowler a kind of understanding. He affects to suspect him, but is sharp enough to notice details, though he is rather caught off balance when Fowler asks if Pyle is in the mortuary. He is honest enough

to admit that he is not altogether sorry that Pyle is dead, and realistic, as he demonstrates by the quick and efficient examination of Pyle and the finding of mud in his lungs.

The day after Pyle's death finds Vigot going through his things, pondering on whether or not this is a simple case of jealousy. He allows Fowler to take Phuong's things from Pyle's apartment, and he also lets him take York Harding's *The Role of the West*. Vigot is anxious to find out as much as he can, but admits 'My report's all tied up. He was murdered by the Communists, perhaps the beginning of a campaign against American aid.'⁷⁷ There is a kind of sadness about Vigot, for he is a thinker and perhaps a philosopher who finds himself doing a particular job. Perhaps too his wife's infidelities bulk large in his mind.

Later Vigot comes to see Fowler to tell him that he now knows that Fowler has lied – that in fact he did see Pyle on the night he died. The thoroughness of his investigations can be seen in this checking of the smallest details. He is scrupulously fair though, and tells Fowler that he doesn't intend to bother him anymore.

"Bill Granger – you can't keep him out of a scrap..."⁷⁸

At first Granger is an unattractive character, drunk, brash, evincing what Fowler calls 'Rough soldierly manners'. He is after 'a piece of tail', obviously enjoys a trishaw race, speaks in colloquialisms and petty obscenities and has a coarse sense of humour. Granger also has a shrewd sense of humour, however, as can be seen in his parody of a French press statement; he gives an accurate account of what happens and of how press conferences are really a form of farce. Fowler is closer to him than he realizes, for it is Granger who penetrates the French press conference and establishes that, in terms of military aid, the American commitment is feeble and non-productive.

Granger distributes his money and manhood in the House of the Five Hundred Girls, but the final meeting with him reveals that under this vulgar exterior there is more to him; he also has a capacity for suffering. He speaks his mind bluntly to Fowler and tells him that his (Granger's) son has got polio. There is a terrible pathos in the fact that Granger does not believe in God, and he appreciates the sympathy Pyle gives him, while acknowledging that they are 'cat and dog'. We are particularly touched by the fact that although he is suffering himself, by the thoughts about his wife, who 'can't drink, can she?'. In all, Granger is a much more sympathetic character than we are led to believe at first.

We have already mentioned Miss Hei, the older sister who determines that Phuong will achieve a respectable marriage. She has no sense of humour, but knows that her sister's beauty is a commercial asset. Miss Hei encourages Phuong in her conquest of Pyle, and interrogates Fowler about Pyle's parents and prospects. The Economic Attache is a bore and a dishonest one at that, who covers up for Pyle and asserts that he has died a hero's death. He is of course annoyed with Fowler, who informs him in no uncertain terms that he, his kind and York Harding are responsible for the death of Pyle. The Economic Attache's shallowness is shown however when Phuong is mentioned; he is even grateful to Fowler for having tried to prevent the match between Phuong and Pyle, which would have been something of an embarrassment to this pretentious arch-democrat. Trouin is typical, a realist in terms of the war and in terms of life, who shoots up the sampan because it might be acting for the enemy. He offers Fowler the metisse, whom he and another airman have already had.

All the characters contribute to the realism of *The Quiet American*, from the first entrance of the man from the Surete to pick up Fowler, through Fowler's experience with the French patrol in Phat Diem to individuals seen silently in time of stress, like the fat little priest scurrying past with something under a napkin. Greene has the authentic touch, and character exists for him, and hence for us, in verbal and visual clarity of presence.

The structure of *The Quiet American* is the web of interconnected events which links the past with the present. The first part opens on the night of Pyle's death; the narrator, Thomas Fowler, then defines his relationship with Phuong, before going back in time to his first meeting with Pyle. We learn of the latter's views and of his meeting with Phuong; of the visit by Fowler to Phat Diem and the horrors he witnesses; and of Pyle's visit to him there to confess his love for Phuong.

The second part continues on this personal note, with Pyle asking Phuong to go away with him. The issue is complicated following a visit to Tanyin: Pyle contacts one of General The's supporters and later saves Fowler's life after an attack on the watch tower in which they are sheltering. Fowler recovers, returns to Saigon only to hear from his wife that she will not divorce him. He meets Heng via Dominguez and quarrels with Pyle about Phuong.

The plot moves forward in time in the third part. Two weeks after the death of Pyle, Phuong is back living with Fowler, while Vigot continues

the murder investigations into the death. Fowler relates the bicycle bomb incident and Phuong's subsequent desertion of him for Pyle. He had gone north, but returned disenchanted and lonely to Saigon. Fowler had previously been offered promotion and a return home, but had rejected it; now he finds the letter awaiting him confirming that he will be staying in Vietnam for at least a year. There follows the terrible explosion in the square.

The final part again returns to the present, with Vigot continuing his investigations. Inevitably this leads Fowler to reflect on the past and his investigations of Pyle. Effectively Fowler betrays him to Heng, who arranges the killing. Fowler keeps the exact details to himself, but Vigot knows the truth. Fowler ends up back with Phuong, freed at last by his wife, but at the same time experiencing the loneliness of regret and conscience.

The *Quiet American* has twin pivots on which the action turns, and these are facets of style in the broadest sense; they are the use of retrospect, which will be referred to frequently in this Study Aid, and the creation of a convincing atmosphere against which the personal and wider action is played out. The use of a flashback technique is sufficiently covered elsewhere through plot and structure, but atmosphere is endemic in Greene and the locale, whether in Saigon, Phat Diem, Tanyin or a watch tower, is always at the forefront of his presentation. Thus on the very first page of the novel there is the mention of a trishaw, the white silk trousers, the long flowered robe and the first of a number of conversations in a mixture of English and French, the inheritance of the Indo-Chinese just as English is the inheritance of the Chinese in Hong Kong and Singapore.

Note the directness of this atmosphere, which establishes time, place, custom with ease, and with that deft reportage which is so much a mark of Greene's casual yet consummate style. On the memorable night of Pyle's death the atmosphere of snatched love in war 'To take an Annamite to bed with you is like taking a bird: they twitter and sing on your pillow'⁹ is balanced by an equally effective escape from the pressures on those who are close to war through their jobs. This kind of escape is epitomized by Phuong's action in 'beating the small paste of opium, twirling her needle', for drugs provide a refuge from the atrocities of war and from the pressures under which civilians suffer in a time of war: witness Monsieur Chou and the number of pipes he smokes in a day. The tightness of the controls exercised is underlined by references

to exit permits and orders of circulation, while the heat from which there is no escape is underlined in descriptions like 'A mosquito droned to the attack.'

There is a considered stress on the American nature of the quiet American, with his crew cut (very much the style of the period), his choice of books and his 'unmistakably young and unused face flung at us like a dart'. This brief quotation in fact summarizes the Greene method, for *The Quiet American* is a figurative novel in the sense that the language is speckled with images of surprising and sudden truth. There are first those redolent of nostalgia: these vary from the relatively innocent 'like a school treat' to the positively ominous 'like the dark passages on upper floors one avoided in childhood': for though the nightmares of childhood are past, the nightmares of the present - senseless and mindless slaughter will not go away. Thus Fowler's experience in Phat Diem is nowhere more frighteningly endorsed than in the image he chooses to describe the carnage in the canal 'I am reminded now of an Irish stew containing too much meat.' The very homeliness of the association gives the moment a sickening perspective that remains with us. Each body is a human being, or rather was, and Fowler's involvement has begun.

Sometimes the comparisons reflect the quiet order and organization away from it all, for Miss Hei is 'like a chairman with his gavel' or 'He looked like a face on television.' The interested readers will find many examples of the range of Greene's figurative style in this novel; perhaps even more impressive are the moments of casual wisdom, phrases and sentences which remain in the mind because of the essential truth they reflect. Take, for example, statements like 'You cannot love without intuition', 'Sometimes she seemed invisible, like peace' or 'He had in his hand the infinite riches of respectability'. Frequently of course these statements are reinforced by imagery, by apt comparisons and associations which extend their own validity 'Silence like a plant put out tendrils' and 'carrying Fate in the lines of their faces as others on the palm'.

But if Greene writes with imagination and figurative force, he also has a wealth of wisdom on which to base his assertions. He and Vigot quote Pascal, an Indo-Chinese official is interested in Wordsworth, and Fowler's threatened recall to England causes him to remark inwardly 'Dante never thought up that turn of the screw for his condemned lovers. Paolo was never promoted to Purgatory.' At another time Fowler quotes Baudelaire, and there are many other quotations which indicate a wealth

of reading on Greene's part. There is too an insistent commentary of wider reference the political heads of state from Eisenhower through Ho Chi Minh to Sun Yat Sen to de Gaulle to de Lattre, so that a broad atmosphere of realism is created. Because Fowler is the narrator, this is often given an ironic tone; Fowler is not only jealous of Pyle, he is also extremely satirical about the American way of life 'We used to speak of sterling qualities. Have we got to talk now about a dollar love?' This satire sometimes takes the form of parody, as when Granger gives a mock account of a telegram:

"Great victory north-west of Hanoi. French recapture two villages they never told us they'd lost. Heavy Vietminh casualties. Haven't been able to count their own yet but will let us know in a week or two."¹⁰

This moves from the formal to the laconic, the style exactly reflecting the hopelessness of ever discovering the truth.

Part of Greene's style is deliberately colloquial, as in the conversations between Vigot and Fowler, and for him dialogue is character, from the sometimes cynical irony of Fowler to the cliché-ridden conventionalities of Pyle 'You have to fight for liberty'. No word is wasted, and again one is forced to admire the exactness of description which can bring a scene alive. Greene, as we have said, is a strongly visual writer:

"Across the way a metisse with long and lovely legs lay coiled after her smoke reading a glossy woman's paper, and in the cubicle next to her two middle-aged Chinese transacted business, sipping tea, their pipes laid aside."¹¹

This is the eye for detail, but the eye for realism and the spiritual associations of death and destruction is even more sure, even more graphic both in terms of the scene and the observer's comment inlaid in an uncompromising directness of language:

"A woman sat on the ground with what was left of her baby in her lap; with a kind of modesty she had covered it with her straw peasant hat. She was still and silent and what struck me most in the square was the silence. It was like a church I had once visited during Mass ... The legless torso at the edge of the garden still twitched, like a chicken which has lost its head."¹²

We have given these extracts in some fullness because they indicate the variety of Greene's powers. It is not enough to claim that he is a camera – as Fowler claims he is merely a reporter – for cameras cannot have feelings, and Greene's writing is imbued with feeling for suffering, frail, vulnerable humanity. The narrative tension is maintained by switches of focus until all the pieces in what is a kind of moving jigsaw are fitted to-

gether. The adhesive is irony (but with compassion), figurative vividness (nearly always appropriate and moving), a mastery of the colloquial and the realistic, and a kind of in-built moral commentary which gives perspective to events.

The use of the first-person narrator is also a triumph, for the revelations of Fowler's consciousness constitute the mainstream of the action. The ironic mode of his own expression is qualified even at the end – with marriage before him he has to live with betrayal and regret, with a past which has removed him from the *degage* to the *engage* but which may still leave him a wanderer, unwilling to return to the desk being kept warm for him. But the horror of man's bestiality to man is very strong upon him, and that which corrupted Kurtz in *Heart of Darkness* has corrupted Pyle in *The Quiet American*. And just as the river in Conrad's remarkable story is symbolic of the twistings and turnings of corruption and justification, so the Christian/Unitarian Pyle has learned in the words that typify Greene's style in this novel, and which Fowler uses to Dominguez – 'from Nero how to make human bodies into candles'.

G. Greene's *The Quiet American* could be accepted as the very specific and unique example for the modern fiction in the second half of the twentieth century. The author has introduced innovative and usual modern elements into all levels, into theme, style, structure, the characters and the first person narrative technique as the conscious of age, what is the main and unique experiment in Anglo-American literature at that time.

In *The Quiet American* we see the journalistic elevated to the literary and the literary containing that sense of the particular and the general in humanitarian concern and compassion which is the hallmark of a great writer.¹³

References

- Richard Michael Kelly, *Graham Greene*, Ungar, 1984.
Richard Michael Kelly, *Graham Greene: A Study of the short fiction*, Twayne, 1992.
Paul O' Prey, *A Reader's Guide to Graham Greene*, Thames and Hudson, London&New York, 1988.
Diemert Brian, *Graham Greene's Thrillers and the 1930.*, McGill – Queen's University Press, 1996.
Cedric Watts, *A Preface to Greene*, Longman, 1996.

W. J. West, *The Quest for Graham Greene*, Weindenfeld & Nicolson, London, New York, 1997.

Graham Greene, *The Quiet American*, William Heinemann, London, 1955.

Graham Greene, *The Quiet American*, Viking Press, New York, 1956.

Notes

¹ G. Greene, *The Quiet American*, Viking Press, New York, 1956, p. 20.

² Ibid, Part 1, Chapter 2, p. 32

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid, Chapter 12

¹⁰ Ibid

¹¹ Ibid, Part 3, Chapter 1, p. 151.

¹² Part 3, Chapter 2, p. 162

¹³ This book was quoted by President Bush in a speech before the Veterans of Foreign Wars. Bush's quiet Americans, although after its publication in US, the novel was wildly condemned as anti-American.

Мирјана Лончар-Вујновић

**Необична примена експеримента у Гриновом „Тихом
Американцу“ као јединствен пример у савременој прози**

РЕЗИМЕ

Роман постаје најпопуларнија књижевна форма у другој половини двадесетог века, форма која приповеда приче са тематиком из другог светског рата. Могуће је да ратна тематика није била најпопуларнија, али је свакако била најчешћа. Када говоримо о савременом роману, тачније о роману двадесетог века, свакако најчешће мислимо на експериментални роман, с мноштвом иновативних елемената, који препознајемо с почетка века – на пример роман Џејмса Џојса, Вирџиније Вулф, Виљема Фокнера и многих других – и након другог светског рата, с још богатијим дијапазоном нових експерименталних елемената, као на пример код Селинцера, Сингера, Мајлера, Вонегата и код мноштва других. Неки аутори комбинују традиционално и експериментално, неки потпуно одбацују традиционално, а експериментално најчешће траже и посматрају само с једног аспекта: синхроније, дијахроније, технике писања или експерименталног метода наративе и наратора, и тако даље.

Роман Грахама Грина слободно можемо сматрати јединственим примером постмодерне прозе овог типа. Оно што Грин уводи у дело као иноваторске и врло специфичне модерне елементе експерименталног романа, можемо сагледавати са свих аспеката истовремено, како тематике, стила, структуре, ликова, тако и с аспекта наративне технике у првом лицу једнине, лика који представља свест савременог доба. Од педесетих година двадесетог века сви се ови постојећи елементи уводе у прозу, али појединачно, а у прози Г. Грина јавља се експеримент на свим нивоима истовремено.

Zorica Antić
Medicinski fakultet
Niš

UDC: 378.147:811.111
811.111'276.6:61

Tandem Teaching in EMP

Abstract: This paper addresses some of the key notions about ESP with special regard to English for medical purposes. The content was determined by observations and based on author's professional experience as an EMP teacher at the Faculty of Medicine, University of Niš. ESP involves an in-depth analysis of target situations with a view to the establishment of relevant and attainable learning goals and translation of these goals into a coherent language course. The growing concern with learner involvement means that the ESP teacher needs to realize this process in collaboration with students, so that needs analysis and the set goals become a process which combines the teacher's professional knowledge and the students' own insights into their learning goal and their expectations with respect to the broader process of language learning.

Key words: learner-centered approach, problem-based learning, course design, student autonomy, teacher's role, tandem teaching

Introduction

The emergence of ESP after the Second World War was due to the enormous expansion in scientific, technical and economic activity on an international scale. The effect was to create a whole new mass of people wanting to learn English, not for the pleasure of prestige or knowing the language, but because English became the accepted international language of technology and commerce. Today's global economy requires career-specific language. Consequently, the language teaching profession has seen the emergence of language teaching for specific purposes, which is based on specific methodology. Due to its influence and widespread usage, English has become the common language of international experts in a

wide range of subjects, such as medicine, the natural sciences and the social sciences. The overall situation created a new generation of learners who knew specifically why they were learning a language. Many people needed English. Moreover, they knew why they needed it.

Students are used to authoritative teaching styles: discussing, consulting or reacting critically are unfamiliar approaches to learning. Teachers are seen as the fountain of knowledge and are expected to initiate them into the domain of medical sciences. Whether in an ESP course, where content area plays an important part, students will be able to replace the vessel-to-be-filled attitude with active and interactive participation will depend mostly on the teacher. The teacher thus has to learn to listen to learners and be willing to respond to their subjective learning needs. This calls for considerable personal sensitivity from the teacher, flexibility in terms of teaching style and mastery of a wide range of methodological alternatives (Prabhu, 1990).

A Learner-Centered Approach

The nature of learners is central to modern LSP teaching. In its most extreme form, a learner-centered approach is based upon the principle that learning is totally determined by the nature and will of the students (Hutchinson and Waters, 1987). When developing a learner-centered curriculum and course design, it is essential to examine the issues of learner prior knowledge, language processing and conceptions of tasks that influence classroom practices. In learner-centered approaches, course design and teaching often become negotiated, dynamic processes, since needs, expectations and student resources vary within each group and within a single course sequence. This does not mean that students are in total control. It suggests that teachers must take into account student learning styles, strategies and language processing approaches. Students benefit from expanding their learning strategies, so ESP teachers should assist students in becoming more flexible and more aware of their own learning styles and approaches.

The student-centered approach to teaching ESP brings to the fore the importance of needs analysis. In a word, the student, and his/her needs, is placed at the centre of the course design (Little, 1989).

English for specific purposes focuses on the learner and refers to the whole range of language resources. An ESP course is directly con-

cerned with the purposes for which learners need English (Brumfit, 1979). It is based on a rigorous analysis of students' needs and should be 'tailor-made'.

Problem-Based Learning

Problem-based learning is an approach in language teaching which consists of carefully selected and designed problems that demand from the learner the acquisition of critical knowledge, problem solving proficiency, self-directed learning strategies and team participation skills. The process replicates the commonly used systematic approach to resolving problems or meeting challenges that are encountered in life and career.

In problem-based learning, the traditional teacher and student roles change. The students assume increasing responsibility for their own learning, giving them more motivation and more feelings of accomplishment, setting the pattern for them to become successful life-long learners.

Students involved in problem-based learning acquire knowledge and become proficient in problem solving, self-directed learning and team participation. Students are offered opportunities to own their own learning experiences and develop independence in inquiry.

Needs Analysis

It is very important to start the course-designing process with an analysis of the target group of students. Many problems in EFL classes are the result of teachers not paying attention to learners' interests and ignoring students as a source of essential information.

Students' analysis can give two kinds of information. The first reflects what the learners 'possess' – their current level in English, motivation, methods of learning they have experienced. The second information will shed light on what the students want to achieve. This information is very helpful for the teacher to fulfill his/her role as the ESP/EMP teacher.

There are many methods of performing a needs analysis. Some of them are entry tests on arrival, pre-course or diagnostic tests, self-placement tests, observation of classes, questionnaires, interviews, final eval-

uation and feedback, previous researches. For a complete and accurate picture, several methods should be used, whenever possible. Allen (1974) states that 'a program should aim to give effect to a communicative view of language.' This view is supported by Widdowson who states that 'a concern with ESP necessarily entails a concern with communicative competence.' It is important that students feel that they are involved in a communicative ability and not just learning usage (Widdowson, 1977).

Identifying the learner's needs is a tricky business and we must beware of imposing on him the needs which we think he should have but of which he is unaware (Perren, 1974). It is also important to have in mind that needs may change. While both learners and teachers may have a full and clear picture of needs at the start of the course, it is inevitable that priorities will change as current needs are satisfied or modified, and new needs emerge. Needs analysis is an ongoing process and it is not confined to the beginning of the course. It is also important to have in mind that needs may change. In our case, most students are at the intermediate level and they are motivated by the desire to learn English for professional and academic purposes. The syllabus attempts to meet students' expressed needs and interests, which are determined through a pre-course needs analysis questionnaire and progressive observation. Understanding of student needs changes as the teaching tasks are carried out, e.g. marking papers, observing student classroom presentations.

The students at the Faculty of Medicine, University of Nis have specific demands concerning the English language. They want to communicate in English with certain groups of people about fairly specific topics. They have a desire to publish medical articles in respected journals; they want to participate in international conferences. But first of all, when they graduate, they want to be able to speak medical language.

Needs analysis also includes the opinion of medical subjects teachers. Conversations and interviews revealed that medical teachers expected the course to improve mainly the speaking skills. Communication in English (presentations, conferences) presented a problem especially in the discussion phase of presentations because discussions can be highly unpredictable, they imply active communication and answering and asking questions. Reading and understanding specialist texts, e.g. articles, medical literature, case studies, medical reports, was also considered very important. Writing skills, such articles for medical journals, was ranked next. Translation was placed at the bottom of the priority list.

Medical students are adult learners who are highly conscious of themselves and their purpose. For this reason, it is important to make use of what they bring to the class and nourish their interests and motivations. In our case, medical English is taught from the perspective of medicine and health care first and foremost while reinforcing vocabulary acquisition, grammar and structure secondly. Students' interests are maintained because he/she can readily appreciate the relationship which is established between the English class and what goes on at the workplace, such as medical laboratory. In this way the authentic world is brought to the students and they learn to interact with the language as it is spoken and written in target situation. In order to make this possible, the ESP/EMP teachers must be willing to interact with both experts in the target situation and with the students.

Course Objectives

After taking into consideration the needs that the course should meet, the next step is specifying the objectives. Objectives are 'a particular way of formulating or stating content and activities' (Nunan, 1993). They define what behaviour the learners are supposed to be able to perform after accomplishing the course. Stating the objectives plays a double role, on the one hand they assist with the selection of materials and tasks, on the other hand they serve as signposts indicating where students are heading, which might make learning faster. This is why it is extremely important to state realistic objectives that are feasible to achieve.

Materials Development – Authenticity

The teacher relies on his/her own knowledge when assessing the appropriateness of the material to be used for developing students' skills. The material which is used at English for Medical Purposes course includes authentic texts, parts of General English and ESP textbooks, materials prepared by the teacher and topics and tasks related to the field of medicine. Good material contains interesting texts, thought-provoking activities, enables students to use knowledge and skills they possess. A clear and coherent material structure will help the teacher in designing the appropriate course which will, in turn, help the students achieve the

sense of progress and accomplishment. The course designed in accordance with the modern ESP methodology will enhance peer work and team work and it will enable shared learning.

Authentic Occupational Situations

In order to integrate the language and the 'specific purposes' various authors have suggested conducting ESP courses as close to the workplace as possible. Crandall (1984) suggested making the classroom into a simulated workplace whereas other authors believe that the best place for an ESP course is in the actual workplace rather than a classroom (Holliday, 1995; MacDonald et al., 2000; Svendsen and Krebs, 1984).

Occupational context also helps keep the focus more on the specific purposes and less on the language. Several researchers have emphasized that content of ESP courses should be relevant to the field of interest to avoid a mismatch between what is learned in class and its usefulness in the workplace (DeBeaugrande, 2000; Fincham, 1982; Mavor and Trayner, 2001). Students in ESP courses should be prepared 'for the realities, rather than merely the theories, of the workplace' (Mavor and Trayner, 2001). ESP courses should concentrate on issues of communication through use of a process-oriented approach in which learning how to learn is more important than learning how to produce specific linguistic forms. With the process-oriented approach 'learning will continue beyond the completion of instruction since the aim of such instruction precisely is to develop the capacity to learn' (Widdowson, 1981).

Autonomy / A Good Language Learner

In a traditional classroom, both learners and teachers were accustomed to a high degree of teacher control. Students may have deeply rooted beliefs about the roles of teachers and students, which may slow down the process of achieving independent learning. It is crucial to show students the range of autonomous options and raise their awareness of the different learning strategies that are open to them. Students need to take responsibility for their own language development, which would in turn prove useful when they have to use English in their professional lives.

The most successful language learning is connected with assuming responsibility for learning (Naiman et al, 1978). Taking responsibility for

learning is the first step towards autonomy. A 'good language learner' (Rubin & Thompson, 1982) is one that finds his/her way, asks a lot of questions, makes guesses, organizes his/her information, takes every chance to use the language. Learners are individuals with very different learning styles and needs. Learner strategies aim to help learners acquire the knowledge and skills they need to plan and implement effective language learning, help them discover how they learn and apply the most effective method for them. Learner strategies can also help teachers maximize their input and increase the chance of long-term learning. Students' autonomy presents a necessity in society which puts great emphasis on lifelong learning. Since teachers cannot provide the students with all the skills and knowledge they would like to have, the best way to help students is by providing them with strategies on how to learn by themselves. The first step towards autonomy is encouraging the students to take responsibility for their own learning. The concept of student autonomy and successful learning are closely connected.

Some of the strategies for promoting student autonomy include constructive dialogue between the teacher and students, preparation of adequate teaching materials, cooperation with specialized subject teachers, continuous evaluation. Autonomy comes into play when students are allowed to choose what topics to deal with in details and what activities to engage in, when setting problem-solving tasks or when familiarizing students with appropriate learning strategies that enable them to learn independently after accomplishing the course.

In a modern society, which is ever-changing, education is perceived as a continuing process. Rogers (1969) claims that the goal of education is the facilitation of learning. 'The only man who is educated is the man who has learned how to learn; the man who has learned how to adapt and change; the man who has realized that no knowledge is secure, that only the process of *seeking* knowledge gives a basis for security' (Rogers, 1969).

It can be expected that language teaching responds to the demands of the new world and hence shifts the authority away from the teacher and hands it to the learner (Britten, 1988). Teachers cannot learn for students and in order to increase learner independence and responsibility for learning, the traditional roles need to change (Stevick, 1981).

The New Role of the Teacher

The shifting of authority from teacher to student is the most important thing that ESP teachers must learn and accept. Such a situation inevitably imposes a change of the role of language teachers. In this context the teacher is to take on the role of an organizer, a facilitator whose task is to create conditions and opportunities for learning, who is responsible for giving the students help with acquiring the knowledge and skills necessary to reach their goals. The teacher is an organizer and a coordinator rather than a director of learners' activities. She/he is an advisor and a consultant who understands and supports students. S/he has to create the most favorable conditions under which learning may take place. The teacher shows great patience, makes all the students participate and has the same interest in all students. The teacher listens to the students and respects them, inspires confidence and emphasizes with students' problems.

Probably the most important issue is developing in teachers the understanding and techniques for delivering effective learner strategy instructions to students (O'Malley and Chamot, 1990). Learning how to learn a language is a complex skill to acquire. It involves focusing on the process of learning as well as on the content of the learning. It is concerned with being informed about the language itself, about oneself as a learner – through self-assessment, reflection and experimentation – and therefore involves training in independence.

Teachers should teach communicative function of language and insist on fluency rather than accuracy. In the modern ESP, in our case EMP classroom, grammar is not taught traditionally with explanations of grammatical rules – students should be allowed to discover the rules by themselves. Only authentic materials are used and students take an active part in designing the syllabus. As we have said, the modern English language course is student-centered which helps develop student autonomy and learning continues even after the end of the course. Language teaching should be based on the process itself, not on the final product. If the teaching process is in accordance with the students' needs, the final product, communication in English, will be successful.

The teacher should make the lectures interesting. Only interesting lectures attract students' attention and raise their motivation for participating and learning. Even though the teacher is no longer the center of the classroom, he/she should maintain integrity and authority without

being distant from the students. Students have more confidence in teachers who are open and honest, who do not hide their feelings and personality.

A teacher who assumes the role of the source of knowledge and who is accustomed to be the center point of the lesson can not work efficiently neither can he/she make students develop the attitude that enables them to learn successfully. ESP courses present a challenge for teachers because they have to learn how to share their power with the students, to cooperate in decision-making and constantly adjust to changes.

ESP teachers are in a special position among language teachers as they do not only teach language but also content to a certain extent. However, content, in our case medicine, is taught secondarily as a means to an end which is to train our students for acting in medical context in English. The relationship between the ESP teacher and the students is different than in General English classroom: the student is an expert in the field in which the teacher has very little knowledge. This special relationship influences on methodology. For instance, in ESP, communication is more often initiated by the student. Contrary to the General English teacher, the ESP teacher holds a background position and this is one of the most difficult lessons he/she has to learn.

Teacher Education and Tandem Teaching

The question that inevitably arises, concerns the level of knowledge that language teachers should have about their students' specialized subjects. It is believed that an EMP teacher should have some general knowledge of the students' specialist subjects, take advantage of his/her linguistic knowledge and use it in the context of medicine with the aim of constant development. ESP teachers have greater responsibility than general language teachers. They should be more flexible and willing to cooperate with both experts in the field and students. Interdisciplinary team teaching is another characteristic of ESP methodology and it is crucial for a successful ESP course. Tandem teaching introduces the necessary contents and promotes the relationship between subject teacher, ESP teacher and students. Such coordination, which can be represented in the form of a functional triangle, or a three-way dialogue, promotes the status of a foreign language as university subject. The language teacher acts as an intermediary between the students and the subject

teacher. In team teaching, the language teacher acts as a person who is knowledgeable about communication, about the way that the language works and he/she does not have to deal with the actual subject content. This approach integrates medical knowledge and English language teaching, students learn language in context and they are motivated to apply the medical knowledge they possess during language classes. The teacher does not have to be an expert in the field of medicine but should show interest and positive inquisitive attitude towards the medical content. The EMP teachers need to be flexible in teaching and prepared to take risks.

The analysis of the role of EMP teacher has led us to the conclusion that the characteristics the effective EMP teacher should have are similar to those of a good doctor. Just like teachers, doctors should inspire confidence in their patients who put their lives in doctor's hands. In order to justify this confidence, doctors are obliged to maintain high standard of work and respect for the human life.

Patient care must come first and each patient should be treated with prudence and caution, utterly respecting their dignity and privacy. A doctor should respect patients' rights, participate in decision-making concerning healthcare and provide clear and understandable information. Doctors must constantly develop their professional knowledge and skills but always be aware of the limitations of their professional competence. There is no place for bias, all patients should be treated equally.

Even though the areas of work are different, both the doctor and the EMP teacher must be aware of the enormous responsibility and influence their profession has on the human life. Continuous development and improvement should be the primary goals of their professional careers.

Compared with being a teacher of General English, 'becoming an effective teacher of ESP requires *more* experience, *additional* training, *extra* effort, a *fresh* commitment' (Stevens, 1988).

Conclusion

English is popularly acknowledged to be the international language of a wide range of occupations. It has also emerged as an intranational and international language of medical communications; it is a prime vehicle for the transmission of information. The general effect of all this development was to exert pressure on the language teaching profession

to deliver the required goods. Whereas English had previously decided its own destiny, it now became subject to the wishes, needs and demands of people other than language teachers (Hutchinson & Waters, 1987).

Despite good knowledge of General English, students are not well prepared for linguistic tasks awaiting them in their professional future. They want to learn the material which will be useful and relevant to their professional lives (Pratt, et al., 2002). The teaching of medical English can most certainly include this perspective when the teacher encourages, supports and mentors the students into the acquisition and use of English. Focus on the learners' needs and designing specific courses to better meet these individual needs became paramount. ESP classes are content-based. Content, in our case medicine, is integrated in language teaching. Content-based syllabus implies cooperation between language teacher and specialized subject teachers. Also, students learning medical English are more motivated to learn, acquire and use language when the entire context of the learning is within the field of their interest, medicine and healthcare.

EMP teachers should increase their knowledge of the content area, find materials and resources that generate student interest and involvement and build intrinsic motivation and knowledge. Methodology of ESP/EMP puts great emphasis on student autonomy and on providing students, the future doctors, with strategies for lifelong learning.

References

Allen, J. B. & Widdowson, H. G. 1974. *English in physical science* (English in Focus Series). Oxford: Oxford University Press.

Britten, D. (1988) Three stages in teacher training. *ELT Journal* 42 (1), 3–8.

Brumfit, C. 1979. *Common sense about ESP: Problems and principles in English teaching*. Oxford: Pergamon Press.

Crandall, J. (1984). Adult ESL: The other ESP. *English for Specific Purposes*, 3, 91–96.

De Beaugrande, R. (2000). User-friendly communication skills in the teaching and learning of business English. *English for Specific Purposes*, 19, 331–349.

Fincham, M. (1982). Hospital communication. In A. Waters (Ed.), *Issues in ESP* (Vol. 5, pp. 63–98). Oxford, UK: Pergamon Press.

Holliday, A. (1995). Assessing language needs within an institutional context: An ethnographic approach. *English for Specific Purposes*, 14(2), 115–126.

Hutchison, T., and Waters, A. 1987. *English for Specific Purposes*. Cambridge. Cambridge University Press.

Little, D. (ed.) (1989) *Self-Asses Systems for Language Learning: A Practical Guide*. Dublin: Authentik Language Learning Resources Ltd. in association with CILT.

MacDonald, M., Badger, R., & White, G. (2000). The real thing?: Authenticity and academic listening. *English for Specific Purposes*, 19, 253–267.

Mavor, S., & Trayner, B. (2001). Aligning genre and practice with learning in higher education: An interdisciplinary perspective for course design and teaching. *English for Specific Purposes*, 20, 345–366.

Naiman, N., Frohlich, M., Stern, H.H and Todesco, A. (1978) *The Good Language Learner* (Research in Education Series 7). Ontario: Ontario Institute for studies in Education.

Nunan, D. (1993). *Task-based syllabus design: selecting, grading and sequencing tasks*. In G. Crookes & S.M. Gass (Eds.). *Tasks in a Pedagogical Context*. Cleveland, UK: Multilingual Matters.

O'Malley, J. M. and Chamot, A. (1990) *Language Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Perren, G. 1974. Forward in teaching languages to adults for special purposes. *CILT Reports and Papers*, (11).

Prabhu. N. S. (1990). There is no best method – why? *TESOL Quarterly* 24(2), 161–76.

Pratt, D. and Associates, S. Brookfield (2002): *Five perspectives on teaching in adult and higher education*, Krieger Publishing Company, USA.

Rogers, C. (1969) *Freedom to Learn for the 80's*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.

Rubin, J. and Thompson, I. (1982) *How To Be a More Successful Language Learner*. Boston: Heinle&Heinle.

Stevick, E. W. (1981) *Teaching Languages: A Way and Ways*. New York: Newbury House.

Stevens, P. (1988) The learner and teacher of ESP. In D. Chamberlain and R. Baumgardner (eds) *ESP in the Classroom: Practice and Evaluation*. London: Modern English Publications in association with the British Council.

Svendsen, C., & Krebs, K. (1984). Identifying English for the job: Examples from health care occupations. *English for Specific Purposes*, 3, 153–164.

Widdowson, H.G. 1977. An approach to the teaching of scientific English discourse. *RELC Journal*, (5).

Widdowson, H. G. (1981). English for specific purposes: Criteria for course design. In L. Selinker, E. Tarone, & V. Hanzeli (Eds.), *English for academic and technical purpose: Studies in honor of Louis Trimble* (pp. 1–11). Rowley, MA: Nebury House Publishers.

Zorica Antić

Tandemska nastava u oblasti engleskog za potrebe medicine

REZIME

Današnja globalna ekonomija zahteva stručni jezik koji uključuje znanje o kulturi radnog mesta i specifični žargon koji obezbeđuje sigurnu, efikasnu razmenu profesionalnih usluga i sposobnost da se koordiniše istraživanje i lečenje van granica jedne zemlje.

Engleski za potrebe medicine se predaje i uči pre svega iz perspektive realne situacije. Studenti su mnogo više motivisani za učenje kada materijal koji im se prezentuje smatraju korisnim. Ovakav pristup kombinuje osnovni predmet, u ovom slučaju medicinu, i nastavu engleskog jezika. Ova kombinacija je izvor velike motivacije za studente jer im omogućava da primene svoje stručno znanje na časovima jezika, ali i obrnuto. Njihovo stručno znanje pospešuje učenje jezika time što im omogućava kontekst u koji smeštaju novo jezičko znanje koje im se prezentuje. Upravo zato sadržaj kursa treba da odslikava realne situacije u kojima se nalaze lekari, ali i da pruži mogućnost za dalje usavršavanje u struci.

Savremena metodologija nastave jezika za posebne namene bazira se na činjenici da je student samosvestan i autonoman. Nastavnik nema više tradicionalno dominantnu ulogu na času. Nastavnik i student rade zajedno, saraduju u organizaciji kursa koji će izaći u susret potrebama studenta a u cilju razvijanja studentske autonomije i strategija za dugoročno učenje. Nastavnik engleskog jezika za posebne potrebe ima ulogu da stimuliše, kontroliše i olakšava rad studenata. Osim dobrog znanja opšteg engleskog jezika nastavnik takođe treba da ima osnovna znanja iz predmeta kojim se njegovi studenti bave. Saradnja sa nastavnicima koji predaju stručne predmete pomaže da se u nastavu engleskog jezika za posebne namene unesu neophodni sadržaji i unaprede odnosi između nastavnika stručnog predmeta, nastavnika stranog jezika i studenta. Ovakva koordinacija u radu može i da poboljša status stranog jezika kao fakultetskog predmeta.

Jasmina Đorđević
Fakultet za pravne i poslovne studije
Novi Sad

UDC: 811.163.41'25=111
811.111'25=163.41

Translation techniques – traps and errors

Abstract: Modern language usage cannot be imagined without translations, not only translations done in class, but official and authorised ones as well. The former, considered liberal and unofficial, are not as harmful as the latter, done in public and official circumstances. That is exactly the reason why translation techniques should be a matter of more thorough study including traps that may be encountered and errors doomed to be made. Comprehensive knowledge of both the source and the target language, a necessary predicative, needless to say, must be at least a degree less than perfect if not perfect. As far as Serbian-English and English-Serbian translations are concerned, traps are numerous and errors abundant. The best way to deal with them is to identify the areas of difficulty and apply solutions as based on the analogy established in the process of translation practice.

Key words: translation, source and target language, traps, errors, identification of difficulties, analogy

Introduction

The identification of traps and errors in the area of translation is not an easy task especially since it is impossible to derive universal rules. Translations almost entirely depend on the source and target language involved in the particular translation process. In order to understand this (often underestimated) process, it is of essential importance to acknowledge that there are in fact a few standards and techniques that may be applicable to any translation process. The next step would be to familiarise with them and to understand them.

Thus this paper deals with two important aspects of translation. First, it offers a review of two standard translation techniques; second the particular traps and errors in Serbian – English translations and vice versa, are identified as related to individual key areas in the two languages, such as articles, verb forms, collocations, etc. Hopefully, this presentation will be of help to all those who have more than once been desperate when searching for a proper solution when trying to do an even harmless translation, such as the one done in class.

1. Theory of translation

A somewhat paradoxical standpoint among scholars and practitioners engaged in translation is that there is **no such thing as translation**. This almost absurd point of view is based on the fact that the real world, that is the extralinguistic reality, that is everything outside language, can be categorised in many different ways. In so far as this **categorisation** is concerned, the main problem is how to determine the relationship between language, the tool for the mentioned categorisation, and the results of the categorisation, that is the different categories. Thus the question bothering everybody is whether language, in its abstract sense, is only one single **conceptual system** or whether there are as many conceptual systems as there are languages?

A possible illustration of categorisation:

Category English Serbian

I animal životinja

II canine (connected with dogs) pseći

III dog pas

When regarding this very simple example, we can see that I and III category have their direct equivalents, that is translations, whereas the second category does not. The term *canine* has to be translated by the adjective form of the noun *pas* in Serbian, which is *pseći* because there is no direct equivalent for the term *canine*, which by the way is of Latin origin. As far as the meaning of the term itself is concerned, there might not seem to be a problem, because the term *pseći* covers the meaning of the term *canine* since it refers to concepts and items connected with dogs, but on a deeper level there might be a problem as some phrases might

not be easy to translate. For instance, *canine trainer* can be translated *pseći trener* causing ambiguity because not everybody might see a trainer for dogs! Somebody might assume that it is a trainer looking like a dog as there is the phrase *pseći izgled*. In the case of the phrase *canine disease*, when translated, it undoubtedly refers to *pseća bolest*, whereby everybody knows what it stands for. On the other hand, the mentioned *pseći izgled* is not *canine look* in English causing thus another problem in the case of English when being the target language. Here we would have to say *looking like a dog*, which would have to be explained further since the Serbian phrase is known to have a negative connotation whereas the English equivalent does not. Therefore, in the case of the *canine trainer*, it might be more appropriate to say *trener za pse*.

Furthermore, there are two main, but mutually exclusive points of view regarding the above problem of there being no true translation, the first based on the idea that the **structure of language is universal** and that because of that human beings are able to communicate among themselves regardless of the language they are speaking exactly because translations make it possible to transfer concepts from one language system to another. The second point of view, by contrast, is based on the idea that **every single language has its own system of categorising reality** including thus an individual system of seeing the reality being categorised as based on the particular language. It is this second point that leads us to the absurd statement that there are no true translations. Among other things we are now facing a quite complicated riddle: What then are we doing when translating if not translating?

1.1. Translation being encoding and decoding

A very convenient point of view regarding translation is that it is a constant process of **coding** (encoding and decoding), on one hand, and **modification** on the other. The coding process enables us to realise intentions uttered in one code (the source language - SL) in another code (the target language - TL). The process of modification is the process of changing intentions expressed in the source language so as to make them fit the target language. In both cases, translators have to face the fact that they will either undertranslate or overtranslate concepts!

1.2. Contrastive analysis

One possible way of translating is to find the **closest equivalent** in the TL for a certain concept in the SL. The area where there is an **absolute correspondence** is the one where translation is possible. The units that are considered to be in a relationship of absolute correspondence are internationalisms, such as names for chemical elements, trade marks, technical terms, names of international organisations, units of measures. The area of **absolute impossibility of correspondence** would cover terms and concepts that cannot be translated at all. Even in such cases, there is the possibility of explaining concepts so that some form of translation is still possible.

Problems that might arise in the case of absolute correspondence are the following:

Chemical elements: there might be names in the TL that have been derived from popular names, such as *olovo* for *lead*, *zlato* for *gold*, *srebro* for *silver*, etc.

Trade marks: a BMW /bi:em'dabelju/ in English is a BMV /beemve/ in Serbian

Technical terms: the English *computer* may be either *kompjuter* or *računar* in Serbian

International organisations: transliteration causes that UNESCO is UNESKO, and translations of meaning cause that OSCE (Organisation for Security and Cooperation of Europe) is OEBS (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju) in Serbian.

Similarly, in the case of absolute impossibility of correspondence, translators have to explain terms rather than translate:

– Serbian: *šljivovica*, *kačamak*, *ražnjić*, *svekrva* in English would have to be “a type of alcohol drink made of plums”, “a kind of porridge made of corn flour”, “the mother-in-law that is the mother of the husband”.

– English: *drive-in-movie*, *take-out meal* in Serbian would have to be “film koji se gleda na velikom platnu i to tako što se sedi u automobilu koji se parkira na mestu predviđenom za to”, “obrok koji se kupi u restoranu a nosi se kući” ili “za poneti”, the second being a rather modern equivalent.

In these cases, the **units are translated word for word, that is directly, or their meaning is paraphrased**. Sometimes the translator can

find a cultural equivalent if there is one in the TL. Whatever choice is made, the translator is dealing with **partial correspondence** which is sometimes even aided by footnotes where the translator can explain the term in more detail without disrupting the sequence of the text in the TL whereby the term is usually put into the TL text in its original form, even between quotation marks and the meaning is then offered in a reference note.

Partial correspondence is the most frequent form of relationship between two units belonging to two different language codes whereby the attention of the translator is facing the most difficult challenges. When translating terms that might have only a partially corresponding units in the TL, the translator will have to find a unit which will have the closest possible value in the TL for the unit being translated from the SL. For instance the term *administration*.

According to the Oxford Advanced Learner's Dictionary, the 7th edition, the term administration is explained as follows:

1. the activities that are done in order to plan, organize and run a business, school or other institution: Administration costs are passed on to the customer. – the day-to-day administration of a company – I work in the Sales Administration department.

2. the process or act of organizing the way that sth is done: the administration of justice

3. the people who plan, organize and run a business, an institution, etc.: university administrations

4. (often Administration) the government of a country, especially the US: the Bush Administration – Successive administrations have failed to solve the country's economic problems.

5. the act of giving a drug to sb: the administration of antibiotics

In Serbian, the first administration would probably be *uprava*, the second *sprovođenje*, the third *administracija*, the fourth *vlada* and the last one would be *izdavanje*. But this is not the end; for what about *management, head office, department, government, rule, reign*? These are all words standing for the Serbian *uprava*. And what about the term *paperwork*?

In Serbian it would have to be *administracija* since there is no other term!

To conclude, the area of correspondence depends upon the knowledge of the translators because they are the ones to identify the term to be coded and eventually they are the ones to think of the best

possible equivalent. A theory might not be helpful especially because there is no such thing as a unifying theory of translation which is in accordance with the statement from the beginning that there is no such thing as translation.

1.3. Component analysis

Linguistic theories also mention **lexical decomposition and atomisation** of meaning. However, the term itself is not helpful at all because in any case, what a translator has to do is invest time and effort in order to find the best possible and the most corresponding term in the TL for a term in the SL.

The **component analysis** is a technique that is used to describe the meaning of the word in the SL so as to find the best equivalent in the TL by reconstructing the meaning in the TL. This partially complicated definition is standing for a partially complicated procedure which is based on the assumption that certain structural characteristics appearing on different levels of a term in the SL may appear on different levels in the TL as well. What the translator has to do is to analyse the meaning of the SL term by decomposing it, that is breaking it down to its component or constituent parts and then find direct or indirect translations of each component/ constituent in the TL in order to reconstruct the meaning of the whole term in the TL.

For instance, the word *boy* may be broken down to its component meanings including [+HUMAN], [+YOUNG], [+MALE]. If now translated into Serbian, the component meanings [+LJUDSKO BIĆE], [+MLADO], [+MUŠKO] will inevitably lead to the word *dečak*.

This technique has been praised and criticised at the same time because it can be regarded as being economical but subjective as well. Yet many translators use this technique when trying to find corresponding equivalents belonging to one semantic field especially when related to other words in the form of **collocation**, that is fixed phrases of words belonging together. The translation of collocations is probably one of the most difficult areas in translation because word for word translations are mostly incorrect. Different synonyms of one and the same term in the SL do not always correspond to the same synonyms in the TL. Also a very important fact is that the basic structure of every semantic field contains one **conceptual nucleus** which may be identified

in every lexeme belonging to the semantic field. It is this conceptual nucleus that is bearing the **essential component meaning** of each and every member of a certain semantic field.

For instance, the conceptual nucleus [+HUMAN] of the above mentioned example *boy* is at the same time a component by itself. When adding new components, such as [+YOUNG], [+ADULT] or [+FEMALE] and by combining them, we will arrive at lexemes such as *fellow, young man, girl, young woman* etc. which in Serbian would be *mladić, muškarac, devojka, žena*.

This technique, component analysis, is most useful when faced with the necessity to understand the relationship between similar words which otherwise might be difficult. We might argue that this technique is most similar to defining words in the way a dictionary does it which also tries to stress the similarities and differences between lexemes belonging to the same semantic field.

2. Traps and errors in translation

A fact bothering many translators is that regardless of the effort invested into a translation, their translations are still bound to be **full of errors**. Even the most skilled and experienced translators will at one point realise that there are mistakes in their renderings. Furthermore, different languages have different problem areas. What might be difficult when translating an English text into German does not necessarily have to be difficult when translating the same English text into French. For the purpose of our translation exercises, we will deal with problem areas concerning the English and the Serbian language and the most common mistakes made in translations from English into Serbian and the other way round.

2.1. Articles and definiteness

Definiteness is a feature of a noun phrase selected by a speaker to convey his assumption that the hearer will be able to identify the referent of the noun phrase, usually because it is the only thing of its kind in the context of the utterance or because it is unique in the universe of discourse.

This definition, however, must be put into a **larger context of semantics** in order to actually understand what it is about. Thus one of the basic concepts semantics is dealing with is **the concept of reference** which is usually defined as the relationship between a linguistic utterance and a referent outside language. For instance, when we say dog /dog/, we refer to a hairy four-leg animal with a tail able of making a specific sound referred to as barking. Therefore, the speaker uses a particular linguistic utterance so as to refer to/ point to/ single out an object or entity. Sometimes the speaker can refer to an object already singled out, that is familiar to the audience so that this process is not identification as in the case when the speaker mentions an object for the first time; it is rather the process of defining/ specifying when more information about the object is needed. Only if we have properly identified and defined/ specified an object can we be sure that our communicative intention has been realised properly.

In English and in other languages where there are articles, the process of defining/ specifying may be twofold, we can either use defining referents or undefining referents, that is definite or indefinite articles. For instance, when saying “a man” the referent is undefining because the indefinite article *a/ an* refers to *any man, some man, a man we don't know*. But when we mention the man for the second time, and any time after that, he will be “the man” because now it is the man that we have already mentioned! One of the most mentioned examples is the “newspaper and magazine case”.

*I went to the newsagent's and bought **a newspaper and a magazine**.
As soon as I get home, I'll read **the newspaper** and later I'll read **the magazine**.*

Obviously, when we mention the newspaper and the magazine for the first time, we do not refer to any particular kind of either newspaper or magazine. In the second sentence, we refer to the newspaper and the magazine that we have bought, which are because of that **the** newspaper and **the** magazine.

This definiteness, as long as we are talking about the English language, is not a problem, at least not an insurmountable one. People may manage to acquire the concept of definiteness quite successfully. But when it comes to translating the definiteness into a language without articles, such as the Serbian language, the problem becomes obvious.

The example with the newspaper and the magazine may be translated in the following way:

*Otišao sam do kioska i kupio **novine** i **časopis**. Čim stignem kući pročitacu **novine**, a kasnije ću pročitati **časopis**.*

What we immediately have to admit is that there are NO ARTICLES! How then are we going to translate the definiteness? Is it necessary to translate it at all? Maybe we can just ignore it and hope nobody will notice that the English **a** and **the** are missing?

As far as this example is concerned, we can ignore the articles. The Serbian newspaper-and-magazine example is in fact correct only if the articles are not translated into some unfortunate forms of **neki/ jedan** or **taj/ ovaj** as may be done in some other case. What has happened is that we have adjusted the definiteness of the English nouns to the Serbian language which does not have the same sense of definiteness. We can in fact say that the Serbian language does not need the semantic feature known as definiteness because the context of every particular noun clearly indicates whether it is definite or indefinite.

Let's examine, for instance, the following example:

*A man crossed **the street** and asked me **some disturbing questions** about **the murder** in **the house** next-door.*

The several articles occurring in this sentence, if translated literally, will give us the following rendering:

*Jedan/neki čovek je prešao **tu ulicu** i postavio mi **neka uznemirujuća pitanja** o **tom ubistvu** koje se desilo u **toj susednoj kući**.*

We must admit that this sentence does not sound like a proper Serbian sentence at all. A translator now has to decide which of the articles to actually translate and which of them to ignore. A much better translation would be:

*Jedan/ neki čovek prešao je **ulicu** i postavio mi nekoliko **uznemirujućih pitanja** o **ubistvu** koje se desilo u **susednoj kući**.*

We can see that most of the articles had to be dropped, that the form „neka“ had to be substituted by „nekoliko“ in front of the phrase „uznemirujuća pitanja“ because we would like to retain the sense of amount or number without imposing the „some“ which in Serbian may suggest both indefiniteness in number and quantity whereby we would have to take into consideration that there are countable and uncountable nouns which is again very important to distinguish in English and not so important in Serbian.

What we are faced with when translating definiteness is a matter of **context** and only in the sense of context can we actually have accurate renderings. A short and precise definition of context would be that it is the environment of a word including all other linguistically and extralinguistically important elements that may refer to that particular word.

The stars lit the sky and we all loved the sight.

As we can see there are three noun phrases containing the definite article in front of the noun head. However, only in the case of the last NP, the sky, can we actually say that the definiteness is based on the linguistic elements in the sentence, that is only in the last NP can we say that the noun **sight** is preceded by the definite article because the context of the sentence clearly indicates that we are referring to the stars mentioned at the beginning of the sentence. Although there is no antecedent as in the case of the newspaper and the magazine to justify the definite article, the sentence itself serves as an antecedent so that it is **the particular sight of the stars** we are referring to. But what about the NPs **the stars** and **the sky**? Obviously there is no linguistic rule to be applied here, there is no antecedent so that the context of the sentence cannot justify the usage of the definite article. In this case we have to refer to the extralinguistic context of the sentence saying that as a rule, in English, when referring to the noun **sky**, we can actually refer to one sky only, that is the sky above our heads and the same may be applied to the NP **the stars**. There are no other stars except the ones in the sky that we see at night. The extralinguistic environment of our sentence builds up the context for both the NPs at the beginning of our sentence clearly indicating that the definite article has to be used in both cases.

Now when translating this particular example, we would say

*Zvezde su obasjale **nebo** i svima nama se dopao **taj prizor**.*

As in the case of the newspaper and the magazine there is no way by means of which we could indicate the definiteness of the first two NPs. It is simply a matter of grammar in the Serbian language suggesting we know that there are no other stars or sky except the ones we mention in our sentence. What about the NP **taj prizor**? The quasi-article in front of the noun head is clearly indicating definiteness and without it the sentence might seem incomplete in Serbian. Furthermore, the article is obviously indicating that we are referring to the **prizor** of the **zvezde** in the **nebo** although the NPs themselves do not contain a definite article.

Another quite bothering thing about articles is that when translating from Serbian into English, the concept of definiteness is an even bigger problem than when translating an English sentence into Serbian. What then can we do about our misfortune of having no innate ability of recognising definiteness in English? A simple but very useful piece of advice would be study, study, study until you learn, learn, learn. Though discouraging and probably not very helpful, this piece of advice is the only possible one! For starters it will be good to learn the rules governing articles in front of geographical names, names of streets and institutions because those are fixed rules with only a few exceptions. After that, some more elaborate rules about other nouns and terms may be learned until the system of definiteness establishes itself as firm and stable knowledge applicable in most situations.

To conclude, the matter of context as far as the definiteness of nouns is concerned is a matter of both linguistic and extralinguistic knowledge and it has to be determined carefully when translating NPs with or without articles, both definite and indefinite ones.

2.2. Verb forms

Errors concerning proper verb forms, especially when translating a text from the Serbian into the English language, are mainly based on the fact that there is no direct correspondence between most of the verb forms in the two languages. The most common mistakes occurring in translations from the Serbian into the English language are the following:

A) The sequence of tenses

There are mainly two cases of improper sequence occurring in translations, the first one being in indirect speech and the second one

conditional clauses. What a translator must bear in mind is that there is a concept of sequence which might not be so important in Serbian as it is in English.

On je rekao da je već uradio domaći.
He said that he **had already done** his homework.
* He said that he *already did* his homework.

Kada bih imala para, kupila bih nova kola.
If I **had** the money, I would buy a new car.
*If I *would have* the money, I would buy a new car.

B) Infinitives, gerunds and participles

The area of these specific verb forms is quite a complicated one because many finite verb forms in Serbian might have to be infinite verb form in English.

I posmatrao je svog sina kako uzima loptu i baca je u bazen.
And he watched his son **take** the ball and **throw** it into the pool.
*And he watched his son *how he takes* the ball and *throws* it into the pool.

Devojka je nastavila da ide putem ne obazirući se na ljude oko sebe.
The girl kept on **walking** along the way without looking at the people standing around.
*The girl kept on *to walk* along the way without looking at the people standing around.

Certain expressions should be translated by means of a perfective infinitive.

Svi su smatrali da je sudija doneo nepravednu odluku.
The judge was generally considered **to have made** an unjust decision.

Correct but probably not as strong as the above:
Everybody thought **that the judge had made** an unjust decision.

C) The subjunctive

After phrases, such as *as if, as though, I wish, It's high time* etc. the subjunctive form, present or past, is obligatory.

Voleo bih da imam mnogo prijatelja.

I wish I **had** many friends.

*I wish I *would have* many friends.

Ponašao se kao da je u najmanju ruku kralj.

He acted as if/ as though he **were** at least a king.

*He acted as if/ as though he *is* at least a king.

Krajnje je vreme da preduzmemo nešto u vezi sa ovom situacijom.

It's high time we **did** something about this situation.

*It's high time we *do* something about this situation.

D) Modal verbs

Modality in English is a very specific area and most Serbian speakers might not be aware of the particular types of modality referring to certain meanings.

Možda je već otišao na stanicu, a mi ga nismo videli.

He **might already have gone** to the station and we didn't see him.

Also correct but not expressing the meaning of probability as strongly as the modal construction:

Perhaps he went to the station and we didn't see him.

Pokušao sam da joj objasnim da situacija mora da se sagleda sa raznih stanovišta.

I tried to convince her that the situation **had to be** considered from different points of view.

*I tried to convince her that the situation *must to be* considered from different points of view.

E) Tenses

The most difficult tense to even identify is probably the present perfect. Most students think of it as being a past tense which is not correct. The present perfect is in fact a present tense and has to be used either in the case of a past tense situation in Serbian that is referring to the present, or in the case of a present tense situation in Serbian having its origin or beginning in the past!!!

Nisam stigao da pročitam knjigu koju si mi dao.
I **haven't had** the time to finish the book you gave me.
*I *didn't have* the time to finish the book you gave me.

Mi živimo u ovom gradu već više od deset godina.
We **have been living** in this town for more than ten years.
*We *live/ are living* in this town for more than ten years.

One of the most famous examples illustrating the usage of present perfect in contrast to the past simple being the first choice in most translations, is the case of „the lost key“. When we say „Izgubio sam ključeve“ in Serbian, two different translations into English may imply either that we have the keys at the moment of speaking or that we don't have the keys at the moment of speaking depending on the tense that we use. If we say “I lost the keys”, the past simple tense, being a simple tense, suggests that the action happened in the past and that it is over, complete, which means that we now have the keys! If, however, we say “I have lost the keys” the present perfect, being a perfect tense and therefore standing for an incomplete action, suggests that we don't have the keys because only if we had found the keys, would the action be complete. The logic of the English language imposes that one action may be complete only if substituted or followed by another. Therefore, losing one's key as an action will be completed only if substituted or followed by the action of finding the keys. As long as the action of losing exists, the action will not be completed and thus the present perfect will have to be used.

The same perfective aspect must be applied to all other perfect tenses meaning that if one action immediately precedes another one, that action will convey the perfect aspect.

Nakon što smo odgledali film, otišli smo u šetnju.
After we **had finished** watching the film, we **went** for a walk.
*After we *finished* watching the film, we *went* for a walk.
(Some grammars do actually allow this construction in modern everyday English!)

Nakon što odgledamo film, možemo da se prošetamo.
After we **have finished** watching the film, we **can** take a walk.
*After we *will finish* watching the film, we *can* take a walk.

Also correct but not conveying the same aspect:
After we **finish** watching the film, we **can** take a walk.

Kada stignemo do restorana, svi će stolovi biti zauzeti.
When we **get** to the restaurant, all the tables **will have been taken**.

In informal speech the following might be acceptable though some grammarians could claim that the sentence is grammatically incorrect because of the perfective aspect in the second part:

When we **get** to the restaurant, all the tables **will be taken**.

Another area of difficulty is the difference between simple and continuous tenses because sometimes the verb itself, or a grammatical rule will impose the continuous tense whereas sometimes verbs must not or cannot be used in the continuous tense.

Oni idu u Grčku svake godine, ali ove će ići u Italiju.
They **go** to Greece every year, but this year they **are going** to Italy.
*They *are going* to Greece every year, but this year they *go* to Italy.

Za svoj rođendan spremam veliku žurku.
For my birthday, **I'm having** a huge party.
*For my birthday, I *have* a huge party.

Moj brat se ženi ove nedelje.
My brother **is getting married** this week.
*My brother *gets married* this week.

Svake godine imamo istu situaciju u preduzeću.
Every year we **have** the same situation at our company.
*Every year we *are having* the same situation at our company.
(The continuous tense in this example may be allowed if we want to say that the particular situation at our company is annoying.)

Ja ne verujem u takve gluposti.
I **don't believe** in such nonsense.
*I *am not believing* in such stupid things.

Sneg inače ne pada u ovo doba godine, ali danas baš pada.

It **doesn't usually snow** at this time of the year, but today it really **is snowing**.

*It *is not usually snowing* at this time of the year, but today it really *snows*.

F) The passive voice

The passive voice is not used in Serbian as often as it is used in English. Moreover, many active sentences in Serbian will have to be transformed into passive sentences in English especially in more formal situations because it simply sounds better, or is considered to be more scientific.

Nauka je dokazala da je atom u osnovi svakog elementa.

It **has been proved** scientifically that the atom is in the essence of every element.

or

Every element **has been proved** scientifically to have the atom in its essence.

or

The atom **has been proved** scientifically to be in the essence of every element.

But in everyday English this would simply be:

Science has proved that the atom is in the essence of every element.

However, that-clauses should be our last choice and used only if no other construction is possible because sometimes there might be too many that-clauses in one sentence!

Svi znamo da je nauka dokazala da je atom u osnovi svakog elementa.

We all know *that science has proved that the atom* is in the essence of every element.

A possibility would be to say:

Речу/160

The atom *is known to have been proved scientifically to be* in the essence of every matter.

(This is of course a very unusual construction!)

What we can do in misfortunate cases such as the one mentioned above is paraphrase the whole thing and make it sound English:

It is a scientific fact that the atom is in the essence of all elements.

Other difficult examples are:

Za ovog pisca se smatra da je dao najveći doprinos našoj književnosti.

This author is considered to have contributed most to our literature.

(**It is considered that** this author has contributed most to our literature.)

Vatrogasci su sinoć ugasili požar tek posle mnogo sati borbe sa plamenom.

The fire has been put out last night after many hours of struggle with the flames.

(**The fireman put out the fire** last night after many hours of struggle with the flames.)

Još uvek ne znamo šta je prouzrokovalo avionsku nesreću.

The cause of the plane crash is still unknown.

(**We still do not know** what caused the plane crash.)

(**It is still unknown** what caused the plane crash.)

Another area of difficulty is the causative use of have (or get in informal English). In Serbian “we cut our hair“, „repair our cars“ or „wash our carpets“ although somebody else is doing it for us. In English, however, if somebody else is doing the job for us, we simply have to admit it and that is when we have to translate such constructions with the causative use of have.

Juče sam ceo dan popravljala kola!

I spent all day yesterday at the garage **having my car repaired.**

I was repairing my car all day yesterday (which is unlikely for a woman!)

Kada si se ošišao?
When did you **have your hair cut**?
When did you *cut your hair*? (Again unlikely!)

Moramo da operemo tepihe.
If performed by somebody else:
We need to **have our carpets washed**.
If done on one's own:
We need to wash our carpets.

Krajnje je vreme da okrečimo kuću!
If done by painters:
It's high time we **had our house painted**.
If we are going to do it on our own:
It's high time we painted our house.

2.3. Subject-verb agreement

One of the basic rules in English says that the subject and the verb have to agree in number, that is a singular noun will be followed by a singular verb. Certain nouns, however, have a plural form but are considered singular, such as the names of sciences (mathematics, statistics, physics, etc.) which are followed by a singular verb when we refer to them as a science but if we are referring to them as to an activity performed by a scientist or student, they are followed by a plural noun.

Statistika govori da se u svakoj srpskoj porodici rađa po 1,5 dece.
Statistics says that 1.5 children are born in every Serbian family.

Matematika mu baš i ne ide.
His mathematics aren't really good.

Njegova politika ga uvek dovodi u nepraviliku.
His politics are always getting him into trouble.

As far as collective nouns are concerned, such as government, police, family, etc. we may either use a singular or a plural verb form. The only rule that must be obeyed is to use either a plural or singular

pronoun form. If the group is treated as a unit, we will use a singular verb form and if the group is treated as a number of individuals, we will use a plural verb form. A general rule that might be applied is that in informal contexts, the plural concord is more common than the singular.

Vlada se konačno složila u vezi sa novim amandmanom.

The government has finally reached an agreement about the new amandman.

U petak će vlada raspravljati o prednacrtu Zakona o koncesijama.

On Friday **the government are** going to discuss the draft of the Law of Concessions.

Ekipa je danas pokazala da želi pobjedu.

The team has shown today that it wants to win.

Ekipa se borila do poslednjeg trenutka utakmice.

The team have fought until the last moments of the match.

Other nouns with variable agreement patterns are: *bulk, couple, majority, minority, number, pair, percentage, proportion, rest* and *remainder*. The above mentioned differentiation between the group as a unit and the group as consisting of individuals is again applied though sometimes there might be exceptions if, for instance, the context is more formal.

Većina pacijenata ne predstavlja opasnost.

The majority of the infected patients are not dangerous.

Većina predsednikovih sledbenika čekalo je napolju.

The majority of the president's supporters was waiting outside.

Ostatak filmske postavke nije bio loš mada se niko nije mnogo istakao.

The rest of the cast are all right though nobody really stands out.

Čini se da ostale članice Evropske zajednice sada nevoljno prihvata novu uredbu.

The rest of the European Union now seems to reluctantly accept the new directive.

Bilo je nekoliko čudnih činjenica koje nismo mogli da objasnimo.

There were a number of strange facts that were difficult to explain. (almost always plural)

Nekoliko dečaka stajalo je u uglu.

A couple of boys were standing at the corner. (almost always plural)

A useful piece of advice would be to check a good reference book for specific examples to make sure that the correct number agreement is applied.

2.4. Sentence patterns and word order

The English syntax is often a problem because many sentence patterns in the Serbian language may be translated with a number of different patterns existing in English and the other way round. The most common mistake is that the subject of the sentence is simply dropped from the English sentence because the Serbian verb forms most often contain the subject of the sentence in the form of an inflection. The English language, however, is much much less inflective than the Serbian language meaning that one and the same word form may follow different subjects as far as number and person are concerned. This means that if the subject is, for instance, children playing with a ball, we have to say that **the children play with the ball** because the verb **play** appearing in that form may follow a 1st and 2nd person singular as well as a 1st, 2nd and 3rd person plural subject. Furthermore, the English language is unaware of grammatical gender which is why there is no possibility of differentiating between male and female subjects other than by means of the subject.

Deca su se igrala ispred škole, a kad se oglasilo zvono, **utrčala** su u svoje učionice.

The children were playing in front of the school and when the bell rang, **they** ran into their classrooms.

Slikala se i **pokazala** sliku roditeljima.

She had her picture taken and showed it to her parents.

When translating certain Serbian sentences, some sentence patterns will be obligatory in English although being completely different in structure than the source sentence.

Marija je videla Petra danas u školi i pozvala ga na rođendan.
Petra je Marija videla danas u školi i pozvala ga na rođendan.

Both sentences have only one translation in English:
Marija saw Petar at school today and invited him to her birthday.

If we should put the noun Petar into the first position, the sentence would have to be passivised:

*Petar was seen at school today by Marija and invited by her to her birthday.

Obviously this is a very bad English sentence!

Deca su pretrčala ulicu kako bi uhvatila psa.
The children ran across the street **to catch the dog**.

Pošto smo se dogovorili o ključnim pitanjima, prešli smo na sledeći problem.

Having come to an agreement as far as the key issues were concerned, **we continued to** discuss the next problem.

Učinilo mi se da je nezadovoljan predlogom.
He seemed to be dissatisfied with the suggestion.

Bilo je mnogo nepotrebnih pitanja na sastanku.
There were many useless questions in the meeting.

Tačno je 12 sati.
It is exactly 12 o' clock.

Mnogo je tu otvorenih pitanja o kojima valja raspravljati na sutrašnjem sastanku.

There are many open questions **left to be discussed** in tomorrow's meeting.

2.5. Prepositions

As far as prepositions are concerned, we must bear in mind that the way space and time are regarded in Serbian is not always coinciding with the perspective the English might have in their language. Generally, the English language tends to be precise and logical about space and time which is not always the case in Serbian. Also the Serbian language has cases by means of which many different relationships may be expressed in quite an easier way whereas in English we will have to find the appropriate prepositional phrase to render such a relationship.

Mi idemo **u školu**.
We are going **to school**.

Mi smo **u školi**.
We are **at school**.

Mi smo **na stanici**.
We are **at the station**.

Sedimo **na klupi**.
We are sitting **on the bench**.

Evo sam **u kolima**.
I'm **in the car**.

Evo sam **u autobusu**.
I'm **on the bus**.

Voda joj je došla do **ispod struka**.
The water was now just **below her waist**.

Nosio je knjigu **ispod jakne**.
He carried the book **under his jacket**.

Išli smo **preko mosta**.
We went **over the bridge**.

Išli smo **preko reke**.
We went **across the river**.

Videćemo se **u ponedeljak**.
We'll meet **on Monday**.

Kuća je napravljena **1986**.
The house was built **in 1986**.

Deca su na raspustu **tokom jula i avgusta**.
The children are on holiday **in July and August**.

Mi se uvek okupljamo **za Božić**.
We always gather **on Christmas**.

Za **Novu godinu** svake godine pravimo žurku.
We have a party **at new Year's Eve** every year.

2.6. Pronouns

As far as the basic pronoun forms are concerned, the correspondence is easy to determine. Not many mistakes can be made there. However, there are certain pronoun forms in the Serbian language that do not have any equivalent in English because of the many different case forms of pronouns in Serbian. Such forms will have to be translated accordingly, that is by means of forms existing in English and by obeying sentence patterns and other grammar rules referring to word order.

A problem area may also be the area of indefinite pronouns, such as *one, ones, anybody, somebody, nobody, everybody, other, another, etc.*

Moja knjiga je **ona** na stolu.
My book is the **one** on the table.

Bilo ko može da uradi ovakav zadatak.
Anybody may do this assignment.

Svi su otišli.
Everybody has left.

or:
All of them have left.

Oboje hoće isto.

They both want the same thing.

Niko od njih nije mogao da mi pomogne.

None of them could help me. (if there are more than two people)

Neither of them could help me. (if there are two people only)

Svako može da uđe u sobu.

Everybody has access to the room

Drugih problema nije bilo.

Drugog problema nije bilo.

There **was** no **other** problem.

There **were** no other problems.

Mislim da imamo još **jedan** problem.

I think there is yet **another** problem to deal with.

2.7. Double negatives

One of the basic rules in English is about the number of negatives in one single sentence whereby a single sentence in English is the one-subject-one-verb pattern. In Serbian there may be more than one negative construction in one sentence whereas in English the rule says one negative per sentence.

Niko nikada ništa neće uraditi po ovom pitanju.

Nobody will ever do *anything* about this problem.

2.8. Phrases, idioms and collocations

When translating a text from English into Serbian, it is usually easier to find a good equivalent though there are bad translations as well. Yet more mistakes occur when translating the other way round because Serbs are not native speakers of English and might not be aware of many subtle distinctions existing in the foreign language. A very useful piece of advice is to **always** consult an English-English dictionary in order to

make sure whether a certain word, phrase or idiom might be used the way we would like to use it. The types of mistakes made by translators vary from grammatical to syntactical to lexical; however, the most common mistake, and by far the most frequent one made by translators is definitely the wrong choice of words.

Po ovom pitanju treba istražiti što je moguće **više** činjenica.

As far as this problem is concerned, as **many** facts as possible should be investigated.

*As far as this problem is concerned, as **much** facts as possible should be investigated.

Na prijemu je bilo **malo** ljudi.

There were only **a few** people at the reception.

*There were only **little** people at the reception.

To je onaj **koji** ima **problema** sa šefom.

He's the one **who** is having some **issues** with the boss. (issues = misunderstanding)

*He's the one **which** is having some **problems** with the boss. (problem = can't handle him)

Ono što je bitno jeste da se dogovorimo na vreme.

What is important is to reach an agreement on time.

***That which** is important is to reach an agreement on time.

Danas se mnogo vodi računa o pravilnom **plasiranju** robe na svetsko tržište.

A lot of attention is paid to the proper **introduction** of goods **into** the world market **today**.

***Today** a lot of attention is paid to the proper **placing** of goods **on** the world market.

Sa te tačke gledišta možemo reći da je problem rešen.

From that point of view, we can say that the problem has solved.

***Of that point of view**, we can say that the problem is solved.

Moj i njen cilj jeste da problem rešimo što pre.

My goal and hers is to solve the problem as soon as possible.

***My and her goal** is to solve the problem as soon as possible.

Mogli bi smo **eventualno** i to da ispitamo.

Alternatively, we could see about that as well.

*We could **eventually** see about that as well. (eventually = finally)

Aktuelni problem nije kako ispitati to već kako nabaviti pare za takav proekat.

The **current** problem is not how to investigate this but how to supply the money for such a project.

*The **actual** problem is not how to investigate this but how to supply the money for such a project. (actual = real)

Njihov račun je stalno **u minusu**.

They are constantly **in the red**.

*They are constantly **in the minus**.

u našoj zemlji – in this country; not *in our country
s jedne strane ... s druge strane – on one hand ... on the other hand;
not *on one side ... on the other side

ovo važi za – this is true of; not *this true for

politika preduzeća – company policy; not *company politics

konceptija – concept; not *conception

bolovi – pain; not *pains

2.9. Morphological errors

A good thing to do is always consult a dictionary when one is not sure about a word. Common mistakes occurring in translations are also incorrect prefixes or suffixes. The morphological rules governing word formation processes are different in various languages which is why word-for-word translations may often prove inaccurate. Again English-English dictionaries must be at hand at all times.

neredovno – irregularly; not *unregularly

nevidljiv – invisible; not *invisible

razdvojenost – separation; not *separature or *separateness

filolozi – philologists; not *philologues

nemilosrdno – mercilessly; not *unmercifully
nerazdvojivo – inseparable; not *unseparate

Conclusion

In order to be fluid in a foreign language, a foreign language user will have to spend a lot of years studying the language. This is not easy and may often be frustrating. Nevertheless, the effort must be made so as to get to the point where the knowledge of the foreign language will have reached the point of accuracy and precision.

An other important thing to bear in mind is style. One basic distinction that has to be born in mind at all times is the difference between formal and informal language. In translations, formal ones especially, it is considered inappropriate to use contractions for auxiliary forms, such as *aren't*, *don't*, *didn't* etc., which is why the complete forms should be used. Some expressions common in colloquial speech should also be avoided in formal texts so that expressions, such as *hi*, *bye*, *'cause*, *gonna*, *wanna*, *get out* and other phrasal verbs constructions used in everyday speech are not recommended. A good translator has to read the text carefully, decide on the style and the possible audience and adjust the style of the translation accordingly.

Yet the troubles do not end here, punctuation and spelling, just as most of the above mentioned trouble areas, are different in various languages. Therefore, a translator must get familiar with the rules and apply punctuation marks in accordance with the target language. The most common mistake made in English texts is the comma. In Serbian, commas are much more frequent than in English and are usually put whenever a pause in speech is made or when the sentence is too long so that the writer puts commas in order not to lose the logic of the context. In English, however, commas are used rather economically, that is not that often as in English. Similarly, spelling rules must be learned. In English there are not so many spelling rules as for instance in German or French; however, they must not be ignored. For instance, translators might forget about the doubling of consonants at the end of a syllable containing a short root vowel when a suffix is added to that root, such as in *plan* – *planning*, *swim* – *swimming*, *equip* – *equipped*.

To make matters simple and easy, the most valuable piece of advice is again „Use a dictionary!“

References

- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press
- Hlebec, B. (1989). *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga
- Ivir, V. (1980). *Teorija i tehnika prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga
- Kristal, D. (1985). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit
- Kristal, D. (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit
- Nida, E. A. (1975). *Componential Analysis of Meaning*. The Hague. Paris: Mouton
- Oxford Advanced Dictionary, seventh edition* (2005). London: Oxford University Press
- Oxford Collocations – dictionary for students of English* (2008). London: Oxford University Press
- Vujaklija, M. (2003). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta
- Vukičević, B. (2003). *Pravni rečnik, englesko-srpski i srpsko-engleski*. Beograd: Altera

Jasmina Đorđević

Zamke i greške u primeni različitih tehnika prevođenja

REZIME

Različite tehnike prevođenja i postupci koje je moguće primeniti i koji se u praksi sreću treba da su predmet pažljivog praćenja i poznavanja, uključujući poznavanje raznih zamki na koje u procesu može da se naiđe, i različitih grešaka koje se na pojedinim nivoima učenja i rada prosto neminovno prave. Temeljito i najkvalitetnije moguće poznavanje jezika s kog se prevodi i jezika na koji se prevodi pri tom se podrazumeva kao neophodan preduslov. Kad je reč o prevođenju s engleskog jezika na srpski i sa srpskog na engleski, zadatak identifikovanja zamki i grešaka na terenu prevođenja nije lak, naročito s obzirom na činjenicu da je nemoguće stvoriti ma kakva stopostotno važeća pravila. Ono što je ipak moguće, a sânim svojim značajem i značenjem postaje i neophodno, jeste shvatanje da ipak postoje neki standardi i neke tehnike koji mogu da nađu primenu u svakom procesu prevođenja. Zbog tiga njih treba razumeti, dobro ih poznavati, i na svrsishodan i elastičan način ih se pridržavati.

Биљана Самарџић
Филозофски факултет
Источно Сарајево

УДК: 811.163.41”13””:811.163.1
091=163.41”13”

ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ У ПОВЕЉАМА ТВРТКА I КОТРОМАНИЋА У ПОРЕЂЕЊУ СА СТАРОСЛОВЕНСКИМ

Апстракт: У раду се даје поглед на прости глаголске облике у повељама босанског владара Твртка I Котроманића. Рукописи су из 14. вијека. Уочена је ситуација слична данашњем језику, тако нпр. изгубио се старословенски завршетак – **ТЬ** у 3. лицу једнине презента (**Б҄Д҄Е**), 1. лице множине аориста има завршетак –**СМО** (**Д҄МО**), инфинитиви су на –**ти** и –**ћи** (**҄ЧИНТИ**, **ПОРЕЋИ**). Ипак, у 3. лицу множине презента дијаци чувају стари завршетак (**О҄ТВР҄ЈД҄ЮТЬ**), поред новог (**ТВОРЕ**).

Кључне ријечи: прости глаголски облици, старословенски језик, прасловенски језик, повеље

Повеље са подручја БиХ спадају у ред недовољно испитаних рукописа. До данас је нотиран¹ или сачуван оскудан број босанско-херцеговачких споменика. „Босанскохерцеговската средновековна писменост во нејзините главни видови треба неизоставно да се врзе, како и другите наши писмености, за кирилско-методијевското лите-ратурно наследство, што практично значи и за останите редакциски литератури на српскохрватското јазично подрачје“.² Повеље Твртка I Котроманића су из периода 14. вијека, када је босанска држава била на врхунцу своје моћи. Босанско-херцеговачки споменици представљају значајне изворе за реконструкцију периода развијеног феудализма у нашим земљама средњег вијека. Ти рукописи су драгоцени и као обиљежја једне културе и као извори за проучавање историје те културе. Лингвистима су рукописи значајни као изворишта за проучавање развитка језика, његовог мијењања и прилагођавања.

У раду ћемо приказати само просте глаголске облике који су посвједочени у повељама Твртка Котроманића и упоредићемо их са истим облицима у старословенском језику. Материјал нам чине ове повеље: *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу* (рук. I, 1354), *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу* (рук. II, 1366) и *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу* (рук. III, 1380).

Старословенски језик, као први писани или књижевни језик словенски, наслиједио је из прасловенског глаголски систем. Тај се систем одржао у свим словенским језицима у погледу својих структурних одлика. Када је ријеч о словенском глаголу, треба истаћи три битна елемента:

- 1) структура словенског глагола;
- 2) развитак словенских глаголских облика;
- 3) словенска конјугација, тј. настанак и развитак личних наставака.³

Наравно, словенски глагол је одређене особине наслиједио, а поједине је сам створио. Словенски језици наслиједили су стари, општеиндоевропски глаголски систем. Главну карактеристику словенског глаголског система чини то што глаголи у том систему имају двије основе: презентску (око које се групишу презент, императив и партиципи презентски) и аорисну или инфинитивну (око које се групишу аорист, инфинитив, супин и партиципи претеритални). Имперфекат има час једну час другу основу. Ове основе имају увијек исто значење иако се формално разликују међу собом. Дакле, једна времена и облици словенског глаголског система граде се од једне основе, друга времена и облици од друге. Овај принцип из прасловенског језика влада још увијек у свима словенским језицима.⁴ Позната је чињеница да се словенски имперфекат гради од једне или друге основе. Те двије основе имају „увек исто значење вида. То је основна особина словенског глагола и тиме се словенска глаголска система одликује од свих осталих, без обзира на то како се до тога у њој дошло“.⁵ Наравно, потребно је разумијевање видског значења и видског система да бисмо могли схватити откуд то да двије различите основе имају исту видску вриједност, те да се чувају као *творачки елемент у организовању и развијању глаголске системе различитих словенских језика до данашњег дана*. Проф. Белић констатује: „Видска значења имају сви индоевропски језици, али видске системе немају. Видска су

значења она која глаголи имају према стварном значењу своје, било самостално употребљени било употребљени у реченици. У словенским су језицима на првом месту такви *прости неизведени глаголи*.⁶ Основна значења простих, неизведених глагола су: трајно и тренутно. „Стварање прасловенске глаголске системе каква је дефинитивно саграђена у прасловенском језику – јавља се као последица стварања системе перфектизирања прасловенског глагола.“⁷ Вјероватно је још у праиндоевропском језику зачет тај процес, те је у прасловенском језику добивен нови однос трајних и свршених глагола (**ЗОВЖ** : **ДОЗОВЖ**). Словенски глагол није сачувао неколико особина ие. глагола, нпр. :

– губљење медијалних наставака који су замијењени описивањем помоћу тзв. рефлексивнога *се* (медијални завршеци нестали су већ у прасловенском језику);

– редуцирана функција секундарних наставака (још од прасловенског језика);

– редуцирање начина (у ие. прајезику били су развијени индикатив, конјуктив и оптатив, стсл. има само индикатив);

– словенски глагол није сачувао старину.⁸

Ипак, у суштини, „словенски је глагол остао вјеран духу ие. глагола“.⁹ У старословенском језику било је пет презентских и шест инфинитивних основа.

Врста	Темат. суфикс	Инфинитив	Основа		
I	(корјенска)	НЕСТИ ПЛЕСТИ РЕШТИ	(nes-) (plet-) (rek-)	Презент НЕСЖ, ПЛЕТЖ, РЕКЖ,	НЕСЕШИ ПЛЕТЕШИ РЕЧЕШИ
II	-нѢ	КЛИВНЖТИ	(klik+nѢ-)	КЛИЦ-а-ТИ	
III	-ѣ- (-`а-)	ОУМѣТИ КРИЧѣТИ	(um+ѣ-) (krik+ѣ-)	ОУМ-ѣ, КРИК-ѣ	ОУМ-ѣНѣ КРИК-ѣ
IV	-i-	НОСИТИ	(nos+i-)	НЕС-ТИ	
V	-a-	ДѣЛАТИ	(děl+a-)	ДѣЛ-О	
VI	-ova-	ВѣРОВАТИ	(věr+ova-)	ВѣР-а	

Врсте презентских основа у старословенском језику

Врста	Темат. суфикс	Презент	
		2. лице множине	3. лице множине
I	-е/о-	НЕС-Е-ТЕ	НЕСАТЪ (<* nes-o-nti)
II	-не/по-	КОС-НЕ-ТЕ	КОСАТЪ (<* kos-no-nti)
III	-је/јо-	ЗНА-ЈЕ-ТЕ	ЗНААТЪ (<* zna-jo-nti)
IV	-и-	НОС-И-ТЕ	НОСАТЪ (<* nos-i-nti)
V	атемат.	ЈЕС-ТЕ	

Врсте инфинитивних основа у старословенском језику

Подјелу према инфинитивној основи груписања глагола у словенску науку унио је Добровски, а прихватили – Даничић, Новаковић, Маретић и други. Подјелу глагола на основу презентске врсте као главног критеријума унио је у науку проф. Лескин, а прихватио и проширио Љ. Стојановић.

У повељама смо затекли сљедеће глаголе разврстане према презентским врстама из старословенског језика:

I – ПРИДЕ (стсл. ПРИТИ, ПРИДЖ, ПРИДЕШИ), БУДЕ (БЫТИ, БУДЖ, БУДЕШИ), ДОПЛЬ (ДОПСТИ, -ПДЖ, -ПДЕШИ) (рук. I); ЗОВОМЬ (ЗЪВТИ, ЗОВЖ, ЗОВЕШИ), ПРИТИ (ПРИДЖ, ПРИДЕШИ), ДОПЛЬ (ДОПСТИ, -ПДЖ, -ПДЕШИ) (рук. II); РЕЧЕН, РЕЧЕНОГ, РЕЧЕНОМОУ, РЕЧЕНИХЪ (РЕШТИ, РЕЖЖ, РЕЧЕШИ) (рук. III).

II – ПРОПИ (ПРОПАТИ, -ПЪНЖ, -ПЪНЕШИ), ПРИСЕГЛ (ПРИСА. ГНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ) (рук. I); ПРОПИ (ПРОПТИ, -ПЪНЖ, -ПЪНЕШИ) (рук. II); ОУТЮ (ОУТТИ, ОУТНЖ, ОУТНЕШИ) (рук. III).

III – ПИС (ПЪСТИ, -ПИШЖ, ПИШЕШИ) (рук. I); ПИС (ПЪСТИ, -ПИШЖ, ПИШЕШИ) (рук. II); ЗПИСМО (ПЪСТИ, ПИШЖ, ПИШЕШИ), ЦРЬСТВОВТИ (ЦРЬСТВОВТИ, -СТВОУЖ, -СТВОУЈЕШИ), ОУТВЪЖДЮТЬ (ОУТВЪЖДТИ, -, -ЈЕШИ), ПИСНО (ПЪСТИ, ПИШЖ, ПИШЕШИ) (рук. III).

IV – ЧИНИТИ (ЧИНИТИ, -НИЖ, -НИШИ), ПРѢТВОРИТИ (ПРѢ. ТВОРИТИ, -РІЖ, -РИШИ); ПРИХОДИ (ПРИХОДИТИ, -ХОЖДЖ, ХОДИШИ) (рук. I); СТВОРИХЪ (СТВОРИТИ, -ТВОРИЖ, -ТВОРИШИ), ПРИХОДИ (ПРИХОДИТИ, -ХОЖДЖ, ХОДИШИ), ПОСЛУЖИ (-ЖЖ, -ЖИШИ), ПРѢТВОРИТИ (ПРѢТВОРИТИ, -РІЖ, -РИШИ) (рук. II); ПРѢТВОРИТИ (ПРѢТВОРИТИ, -РІЖ, -РИШИ), СТВОРИСМО, СТВОРИ (СТВОРИТИ, -ТВОРИЖ, -ТВОРИШИ), ИЗРОДИЛО (РОДИТИ, РОЖДЖ, РОДИШИ), ВИДИВЪШЕ (ВИДѢТИ, ВИЖДЖ, ВИДИШИ), ОУЧИНИЛЬ (ОУЧИНИТИ, -ЧИНИЖ, -ЧИНИШИ),

СЛВЕТЪ (СЛВИТИ, -ВЛѣж, -ВИШИ), **СВВРЪШИ** (СВВРЪШИТИ, -ВРЪШж, -ВРЪШИШИ), **СВГРИШИ** (СВГРЕШИТИ, -Шж, -ШИШИ) (рук. III).

V – **ПРѢД** (ПРѢДТИ, -ДМ, -ДСИ) (рук. I); **ДХ, ДСМО** (ДТИ, ДМЪ, ДСИ), **ПРѢД** (ПРѢДТИ, -ДМ, -ДСИ) (рук. II); **ДСМО** (ДТИ, ДМЪ, ДСИ) (рук. III).

Према тематском суфиксу односно његовом одсуствовању разликују се четири „тематске“¹⁰ и пета или „атематска“¹¹ презентска врста. Описаћемо затечено стање у повељама, али само у простим глаголским облицима (и личним и неличним).

У старословенском језику инфинитив се завршавао на –ТИ. „Прасловенски инфинитив развио се из праиндоевропског девербативног супстантива (nomen actionis), па неки у оном- ti виде праиндоевропски наставак за датив једнине (* -то0)“.¹² У српском језику инфинитив има ове завршетке. –ти, –ћи и –сти. Само је први (-ти) наставак (граматичка морфема), а остала два су завршеци који су настали још у прасловенском језику и немају морфемски карактер.¹³ Српски језик је из прасловенског наслиједио шест различитих инфинитивних врста (погледати табелу напријед), и само је прва (корјенска) остала непродуктивна. У повељама се јављају инфинитиви на –ТИ и –ЋИ: **УЧИНИТИ, ПОРЕЋИ, ПРѢТВОРИТИ, СВРѢЋИ** (рук. I); **ПРѢТВОРИТИ, ПОРЕЋИ** (рук. II); **ЌТНѢТИ, ПРЕТВОРИТИ, ПОРЕЋИ** (рук. III). У науци постоји више теорија о словенском инфинитиву, тј. од којег је облика глаголске именице на *tis* настао, и откуд код њега два наставка и то на *ti* и на *tĥ*. Једни лингвисти (Бругман, Куљбакин, Нахтигал и др.) сматрају да је словенски инфинитив некадашњи локатив једнине на *tĕ0* глаголских именица на *tis*; други (Меје, Миклошић, Белић, Вондрак и др.) – да словенски инфинитив представља датив једнине на *te0* (<* *teie0*); трећи (Иљински, Бругман) изводе инфинитив на *ti* из некадашњег локатива на *-te0*, а облик на *tĥ* из акузатива на *tin*.

У току историјског развитка презента дошло је до промјена презентских наставака. Умјесто старих облика у српском народном језику створене су нове форме. Облици презента које користе Дражеслав и Владоје (писари ових повеља) у својим рукописима, најчешће, слажу се са данашњим књижевним језиком. Имамо само неколико глагола који одступају, тј. имају старе наставке старословенског канона. У рукописима се уочава да је у 3. лицу једнине презента изгубљен старословенски наставак (ТЪ).

Односно, стање је као у савременом језику: **БЪДЕ, ИМ** и слично. У старословенском језику у 3. л. јед. презента налазимо – ТЪ (ријетко –ТЪ). У српском језику у 3. л. јед. и мн. отпало је крајње Т, што је одлика западне јужнословенске језичке заједнице. Једини остатак овог старог завршетка налазимо данас у облику ЈЕСТ. „У старословенском се ово –ТЪ тумачи везом с прономиналним ТЪ. На тај се начин објашњава и нестајање завршетка –ТЪ (–ТЪ) у 3. л. јед. и мн. до чега – иако још доста ријетко – долази у неким споменицима“.14 У рукописима се чува стари наставак у 3.л.мн. презента: **ОУТВРЪЖДЮТЬ, СЛВЕТЬ**, али и нови – ТВОРЕ. Треће л.мн. - **ЖТЪ/ЖТЪ** < *основно* О + праие. наставак за облик * –nti и –**ЛТЪ / -ЛТЪ** < i + праие. * –nt– (IV врста). Материјал је посвједочио следеће стање у презенту: 3. лице једнине –**БЪДЕ, ИМ** (рук. I), **ПРИХОДИ** (рук. II); 3. лице множине – **ВФЪТРИ ЦРЪСЦИ . . . ОУТВРЪЖДЮТЬ . . . И СЛВЕТЬ БОГ ВСЕДРЪЖИТЕЛ, ТВОРЕ ИМЪ МИЛОСТИ И ЗПИСНИКЪ** (рук. III).

У стсл. јез. постојала су три аориста: асигматски или јаки и два сигматска (сигматски стари и сигматски нови). Старословенски асигматски аорист наставак је прасловенског асигматског аориста.

Инф. осн.	ИТИ (id-)	ВЕСТИ (ved-)	РЕШТИ (rek-)	НАЧАТИ (-џе-)	МОЛИТИ (moli-)	ИТИ (id-)	
Једнина	1.	ИДЪ	ВѢСЪ	РѢХЪ	НАЧАСЪ	МОЛИХЪ	ИДОХЪ
	2.	ИДЕ	ВЕДЕ	РЕЧЕ	НАЧА	МОЛИ	ИДЕ
	3.	ИДЕ	ВЕДЕ	РЕЧЕ	НАЧА	МОЛИ	ИДЕ
Двојина	1.	ИДОВѢ	ВѢСОВѢ	РѢХОВѢ	НАЧАСОВѢ	МОЛИХОВѢ	ИДОВОВѢ
	2.	ИДЕТА	ВЕСТА	РЕСТА	НАЧАСТА	МОЛИСТА	ИДОСТА
	3.	ИДЕТЕ	ВЕСТЕ	РЕСТЕ	НАЧАСТЕ	МОЛИСТЕ	ИДОСТЕ
Множина	1.	ИДОМЪ	ВѢСОМЪ	РѢХОМЪ	НАЧАСОМЪ	МОЛИХОМЪ	ИДОХОМЪ
	2.	ИДЕТЕ	ВЕСТЕ	РЕСТЕ	НАЧАСТЕ	МОЛИСТЕ	ИДОСТЕ
	3.	ИДЖ	ВѢСА	РѢША	НАЧАСА	МОЛИША	ИДОША

Парадигма промјене аориста у старословенском језику

У повељама су посвједочени ови облици аориста: 1. л. јед. **СТВОРИХЪ, ДХ** (рук. II); 3. л. јед. **КЪД ПРИДЕ ГОСПОѢ БН МТИ, КОИ ПРѢД СИН** (рук. I), **КОИ ПРѢД СИН, ПОДВИЖЕ, ПРИХОДИ** (рук. II), **СЪТВОРИ** (рук. III); 1. л. мн. **ДСМО, ЗПИССМО,**

СЪТВОРИСМО (рук. III). У 1. л. јед. аориста у повељама постоје два наставка ХЪ и Х: **СТВОРИХЪ** (рук. I), **ДХ** (рук. II). Полугласник је ишчекао из слабог положаја и остао је само наставак –Х. Ако упоредимо наставке из материјала са старословенским, који представљају несумњиво прасловенске, имаћемо неслагање у првом лицу множине. То лице су захватиле најкрупније промјене у аористу. Прво лице множине у старословенском имало је увијек наставак –*хомЪ* или –*охомЪ* (стсл. сигматски аорист стари **РѢХОМЪ**, сигматски нови **РЕКОХОМЪ**). Под утицајем 2. л. мн. (**РЕКОСТЕ**), у 1. л. мн. развио се завршетак –СМО. Овај нови, народни, а касније и књижевни завршетак, присутан је и у нашим текстовима: **ДСМО** (рук. II), **ЗПИССМО** (рук. III). Неки су дијалекти (некњижевни) српског језика задржали старе наставке; тако нпр. у косовско-ресавском дијлекту задржало се до данас *доћомо* = *доћохмо*, *писамо* = *писахмо* и слично.

У српском језику сачувала су се само два права начина: императив и потенцијал. Императив је сачувао облик старог оптатива прасловенског језика. У обрађиваним повељама јавља се императив – **И КОИ ИЗЛИХЪ ЧПИѢШЕ: ПРОПНИ, ПРОПНИ, ПРОПНИ** (рук. I, II). У заповједном начину *разанни* налазимо: прво – заповјест (став), друго – свршени глаголски вид, треће – презентску временску ситуацију. Очигледно је да се став – наредба – жеља говорног лица, којим се одређује врста везе између субјекта и предиката, заузима за самог говора. Дакле, *разанни* је једнако са *Заповједам да разаннеш*.

Партиципи су категорија ријечи са природом друкчијом од осталих врста ријечи. Мијењају се по падежима – као и сва имена; показују разлику у времену, имају значења радње и стања и учествују у глаголском роду. Основна им је функција да ближе одређују именицу у реченици, с једне стране, а с друге – ближе одређују и сам предикат. А. Белић сматра да није правилно назвати партиципе глаголским придјевима. „Партиципи морају обележавати време за које се њихова радња или стање приписује именици; ако тога нема, партиципи престају бити прави партиципи и постају обични придеви. Глаголским придевима постају партиципи тек кад престају бити партиципи. И *плачљив* је глаголски придев, али није партицип јер се њиме не обележава везивање радње са именицом за извесно време“.¹⁵ У рук. III писар је употребио партицип презента пасива: **ЗОВОМ**, иако је наш језик од најстаријих времена изгубио

партицип презента на –м у свим својим дијалектима.¹⁶ У Владојевој повељи (рук. III) забиљежили смо и примјере глаголског придјева трпног (партицип претерита пасива): **РЕЧЕНОГ**, **РЕЧЕНОМОУ**, **ПИСНО**; као и примјере гл. придјева радног: **ПРИСЕГА**, **ПРИСЕГЛИ**, **БИЛЬ**. Немамо забиљежених примјера трпног придјева са наставцима –t/–ta/–to. Глаголски прилог прошли има редовно наставак –ВЪШИ: **ВИДИВЪШЕ**, **СВИТОВВЪШЕ** (множина) – рук. III. Нема примјера са имперфектом.

Ови босанско-херцеговачки рукописи показују блиску везу са данашњим простим глаголским облицима. Познато је да је и данас имперфекат глаголски облик у изумирању. Повеље нам дају помоћ и у осликавању не само историје и културе једног народа, већ и доказни материјал који нам служи као потврда развитка језика кроз разне фазе.

Напомене

¹ Израз *нотирано* односи се на споменике који су испитани (мање или више), али су током времена изгубљени. Такав је случај нпр. са *Срећковићевим јеванђељем* и *Белићевим листићима* (детаљније о овом питању: Херта Куна, *Хвалов зборник – споменик средњовјековне босанске државе*, РО Институт за језик и књижевност, годишњак XIV, Сарајево, 1985, 9).

² Херта Куна, *СРЕДНОВЕКОВНАТА ПИСМЕНОСТ ВО БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА*, ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР, година XXIX, књига 5, Скопје, 1982, 21.

³ Радосав Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика*, Београд, 1999, 171.

⁴ Александар Белић, *Упоредна словенска лингвистика 1*, Изабрана дела 2, Београд, 2000, 413.

⁵ Исто, 414.

⁶ Исто, 414.

⁷ Исто, 419.

⁸ С. Ившић, *Славенска поредбена граматика*, Загреб, 1970, 244.

⁹ Ие. глагол има ту особину да му основе нису везане међу собом.

¹⁰ Тематски глаголи су они којима се основа завршава на самогласник.

¹¹ Атематски су они глаголи чија се основа завршава на сугласник.

¹² Josip Hamm, *Staroslovenska gramatika*, Zagreb, 1970, 157.

¹³ Милан Стакић, *Структура инфинитива и инфинитивних основа у српском језику*, Радови Филозофског факултета, бр. 9, Пале, 2007, 167.

¹⁴ Josip Hamm, *Staroslovenska gramatika*, Zagreb, 1970, 158.

¹⁵ А. Белић, *Опита лингвистика*, Изабрана дела 1, Београд, 1998, 274.

¹⁶ А. Белић, *Историја српског језика: Речи са деклинацијом и речи са конјугацијом*, четврти том, Београд, 1999, 386.

Biljana Samardžić

Simple Verbal Forms in Charters of Tvrtko I Kotromanić in Comparison to Old Slavic Language

SUMMARY

This paper deals with simple verbal forms in manuscripts from the fourteenth century – Charters of Tvrtko I Kotromanic. These forms have undergone changes and some of them have become different from those in Old Slavic language. For example, Old Slavic inflectional suffix has disappeared in the third person singular present indicative form. As far as the third person plural present indicative form is concerned, apart from new inflectional suffix, Old Slavic suffix has also remained until the present time. Infinitives are the same as in the Old Slavic language. Thus conclusion could be made that simple verbal forms which were used in the fourteenth century bear similarities to simple verbal forms which are used in the twenty first century.

Бојан Струњаш
Филозофски факултет
Источно Сарајево

УДК: 821.163.41(091)–94
Доментијан

ПОЕТИЧКА НАЧЕЛА КЊИЖЕВНЕ ЕТИКЕЦИЈЕ У ДОМЕНТИЈАНОВОМ ЖИТИЈУ СВЕТОГ САВЕ¹

Сажетак: Аутор се у овом раду бави књижевном етикецијом на примјеру Доментијановог *Житија Светог Саве*. Књижевна етикеција, апстраховање и елементи реалистичности чине поетику умјетничког уопштавања. Основни циљ поетике умјетничког уопштавања је да све појединачно (људско) види као дио општег (Божијег). Дјела хиландарског јеромонаха Доментијана представљају најизразитији примјер те поетике.

Кључне ријечи: Доментијан, поетика, умјетничко уопштавање, књижевна етикеција, српска средњовјековна књижевност

Доментијаново *Житије Светог Саве* представља најизразитији примјер рановизантијске поетике у српској средњовјековној књижевности. Основу Доментијанове поетике чини поетика умјетничког уопштавања која се манифестује кроз књижевну етикецију, апстраховање и елементе реалистичности.²

Умјетничко уопштавање у српској црквеној књижевности средњег вијека увијек је значило довођење појединачног у везу са општим, тј. у везу са Богом. Све земаљске појаве схватане су као Божија промисао и као Божији знак који је постављен пред виновнике збивања. Начело умјетничког уопштавања српска књижевност средњег вијека црпи из *Библије* поштујући тако традицију рановизантијске књижевности која је такође тежила умјетничком уопштавању.

У *Књизи постања* Бог каже: „...да начинимо човјека по својему обличју, као што смо ми, који ће бити господар од риба морских и

од птица небеских и од стоке и од цијеле земље и од свијех животиња што се мичу по земљи.“ (Постање 1, 26) Пођемо ли од ове чињенице да је Бог створио човјека по „обличју своме“, онда је самим тим човјек – икона Бога живога. Али, Бог је једини савршен и ниједно живо биће не може бити савршено колико сами Господ. Било који степен тежње ка том апсолутном савршенству у књижевном тексту се одражава као умјетничко уопштавање. Знајући да је, по Светом Апостолу Павлу, Христос икона „невидљивога Бога“, и да су људи икона Христова, онда закључујемо да је човјек одраз апсолутног савршенства, али није апсолутно савршенство.

Да би човјек био цјеловит, да би заиста био икона Христова, он се мора угледати на Христа и слиједити Христов пут и Христову науку. Средњовјековни писац се морао придржавати ових принципа, то јест, морао је поштовати одређени канон, али тај канон никад није ишао на штету умјетничког, већ је средњовјековном тексту давао естетску димензију. Чар српске средњовјековне књижевности и јесте у томе што су сви њени аутори тежили умјетничком уопштавању, али свако на свој начин, тако да се наши средњовјековни писци разликују ништа мање него савремени. „...ширећи естетско интересовање на подручје неопажљиве љепоте, људи средњег века су истовремено разрађивали, путем аналогичности, експлицитних и имплицитних поређења, низ мишљења о опажљиво лепом, лепоти природних и уметничких ствари. Поље естетског интересовања људи средњег века било је шире од нашега и њихова брига за лепоту ствари била је често подстицана свешћу о лепоти као метафизичкој чињеници...“³

Средњовјековна књижевна етикеција подразумијева поштовање одређене традиције, обичаја или церемонијала. Етикеција у периоду средњег вијека није била карактеристична само за књижевност, него и за друге видове умјетности. На примјер, етикеција се огледала у ликовној и градитељској умјетности тога доба, па чак и у музици. Етикетичност проналазимо и у средњовјековном одијевању, као и у човјековом односу према природи, али и у политичком животу. „То је била једна од основних форми идеолошке принуде у средњем веку. Етикетичност је својствена феудализму, њоме је прожет сав живот. Уметност је потчињена овој форми феудалне принуде. Уметност не само што слика живот него животу даје и етикетне форме. [...]

Књижевна етикеција и књижевни канони које је та етикеција разрадила јесу најтипичнија средњовековна условно-нормативна веза садржаја са формом.⁴ Лихачов напомиње да је, када се говори о етикецији, веома важно разликовати појам *канон* од појма *шаблон*, јер је поштовање одређеног канона најчешће кочило развој књижевности, али је није сиромашило, док је свако шаблонизирање (писање без учешћа духа) доводило до смањивања умјетничке вриједности средњовјековног књижевног текста.

Књижевна етикеција има више појавних нивоа али се у основи јавља кроз три поетичка захтјева: како се догађај морао одиграти, како се јунак морао понашати у складу са својим положајем и каквим ријечима писац мора описивати оно што се догађа у дјелу. Значи, постојала је одређена *етикеција поретка* коју је аутор морао поштовати (у зависности од предмета писања), *етикеција понашања* и *етикеција изражавања*.⁵ Сви видови етикеције сливали су се у јединствен житијни нормативни систем који је Доментијан до краја поштовао. Овај систем аутоматски не захтијева унутрашњу цјеловитост, тј. априори не подлијеже унутрашњим захтјевима књижевног дјела, јер је одређен споља – предметима о којима се пише. Међутим, не може се рећи да *Житије Светог Саве* нема и унутрашњи склад. Наиме, само поштовање етикеције поретка, понашања и изражавања резултирало је и унутрашњим складом, тако да се у композиционом смислу у овом дјелу јасно диференцирају три тематске цјелине. Прва цјелина се састоји од историјских података о рођењу, поријеклу и животу до замонашења. Другу цјелину чини поступак монашења, монашки живот, испосништво, подвизи и чудеса Светога, док трећу цјелину сачињава тренутак смрти, чудеса на гробу и слављење новог светитеља.

У складу са етикецијом понашања Свети Сава као главни лик у дјелу непрестано тежи усавршавању на Христовом путу: оставља родитеље („Који љуби оца или матер своју већма него мене, није мене достојан...” – Матеј 10, 37 и Лука 14, 26); раздаје владарско богатство („Раздај све и пођи са мном...“); живи у испосништву („Узмите јарам мој на себе, и научите се од мене; јер сам ја кротак и смјеран у срцу, и наћи ћете покој душама својим.“ – Матеј 11, 29); гради са Немањом Хиландар („...ако се два од вас сложе на земљи у чему му драго, за што се узмоле, даће им отац мој који је на небесима.“ – Матеј 18, 19); односи мошти Светог Симеона из Хиландара и мири завађену браћу – Стефана и Вукана („Благо онима који мир граде, јер ће се синови Божији назвати...” – Матеј 5, 9).

Од почетка житија приповједач моделује лик Светог Саве као савршенство. Свети Сава иде путевима који воде савршенству (непролазности и вјечности), истовремено постајући права икона Христова, и не само по рођењу (као сви људи), већ и по владању – што је идеал православних хришћана.

И вршећи добре подвиге... увек је напредовао добрим делима истинитог монаштва, омрзнувши од младости живот овог варљивог света и изволи живети са Богом у једињењу, и постаде у Господу веома слободан од свију земаљских ствари, које ће брзо проћи у овом сујетном животу, и свагда прилежно настањујући се на путевима сведочанства Господњих, желећи небесних добара бесконачнога живота и непропадљиве награде, у коме је бесконачна радост.⁶

На самом почетку *Житија Светог Саве*, као што је и уобичајено у житијној пракси још од времена Византије, имамо чин крштења који каснијег светитеља уводи у Цркву Христову, тј. мотивише његов пут праведника, а касније и пут светитеља.

А Богом дарованог сина крстише у име Оца и Сина и светог Духа, нарекоше му име Растко, који ће ваистину веома узрасти божанственим добрим делима; и то не само он него ће и своје отачаство привести на велику побожност, и довршити недовршено од својих родитеља што је за побожност њихову, који су се у његову рођењу ваистину примили извештење од светог Духа, да им би дарован од Бога као дар Божји.⁷

Добијање имена на крштењу није случајно, јер без имена човјек није човјек. И Христ је на рођењу добио име Исус (Спаситељ), а Свети Сава добија име Растко. Од тог тренутка (тренутка крштења) почиње Растково узрастање у Христу. Добивши крштењем охристовљење бића, млади Растко стиче услове за охристовљење живота и кретања, односно, добија три предуслова да постане икона Божија. Сцена крштења у житијима светих је резултат великог

значаја чина крштења, због тога га ни један рановизантијски, нити српски средњовјековни писац житија „не смије“ заборавити.

Охристовљење ума у *Животу Светог Саве* садржано је у Растковом одласку на Свету Гору. По доласку на Свету Гору, он се замонаши (добија име Сава), живи испосничким животом, тихује и непрестано се моли. Усредсређујући се на сталну молитву његов ум бива охристовљен, али на специфичан начин. Нелас итиче да: „На један начин духовни живот живе они који ,управљају државом,’ а на други начин они који ,живе као поданици,’ на један начин они који се нису обавезали никаквим посебним обавезама након крштења, а на други они који су узели завјете ,дјевичанства и сиромаштва,’ те ,живе монашким животом’.“⁸ Иако се Свети Сава одлучио да живи монашким животом и преузео завјет сиромаштва, он у складу са овим има улогу и игумана (старјешине манастира), архиепископа самосталне Српске цркве, али и мисионара, просветитеља и државника. Његов охристовљени ум је у стању да све ове послове завршава, а да се истовремено не огријеши о црквена начела.

Будући да је етикеција понашања у потпуности реализована, монах Сава жали оно над чим Христ жали, радује се ономе чему се радује Господ. Божанска снага осокољује његову вољу. „Употпуњење учешћа људске воље у Христу, охристовљење воље, јесте садржај духовног живота на његовом највишем нивоу; он дјелује као љубав и назива се светошћу... Код светих, сва се снага њихове воље и њихове жеље троши у потпуности на Бога.”⁹ Добивши високо охристовљење ума Свети Сава се одриче свог архиепископског чина и предаје га Арсенију, а он се упућује на друго пропутовање кроз света мјеста.

*[...] и земаљско оставивши земљи, и прилепивши се сав ка небесним, жељенога Христа претпостави више од свога живота и овога свепропадљивога света, који брзо пролази, и раније и опет као високопарни орао летећи по висини, растргну светске жалости.*¹⁰

У складу са књижевном етикецијом, поштовањем свих фаза охристовљења, Свети Сава добија дио Божанских енергија и постаје светитељ, тј. у потпуности постаје биће које је савршено, које је икона Христова.

Пошто је била распра у телу Преосвећенога, земаљска природа потеже ка својој матици земљи и веома отешча, а душевна природа ојача и прими силу и крепост и узвојева ка небесним, разумевши скори долазак Владике свога.¹¹

На први поглед, књижевна етикеција јесте била оличење поштовања одређених правила приликом писања житија. Међутим, иза ње се крила јака политичка филозофија која је отворено пропагирала српску националну идеологију, зато су скоро сва српска житија у себи имала и јаку идеолошку компоненту. „На прво место се мора ставити идеја о Богу као апсолутном политичком фактору. Маколико то звучало парадоксално, на томе парадоксу почива читава стара српска, као и византијска политичка филозофија [...] Бог је Господ (Господар), Владика (Владар), свемогући Сведржитељ и Творац, „Цар над царевима и Господар над господарима”. Декларација о томе је неизоставна виза свакога акта суверене власти у српском средњем вијеку.“¹² Доментијан није дошао сам на идеју да пише *Житије Светог Саве*. Он то ради на захтјев краља Уроша који у своје отачаству самодрживо царствује свим српским земљама и поморским.¹³ Краљ захтијева писање *Житија Светог Саве* да би оно читањем на црквеним службама помогло у ширењу култа новог светитеља – који је његов рођени стриц. Ширење култа новог светитеља није престављало краткотрајну политичку корист, већ је у себи обједињавало јаку политичку филозофију која је имала за циљ да јача српску државу, српску националну свијест и љубав према својим *благовјерним* и *христољубивим* владарима.

Доментијаново *Житије Светог Саве* је српско средњовјековно књижевноумјетничко дјело које на најсрећнији начин обједињује књижевну умјетност, српску националну идеологију и мисао о вјери; и истовремено посједује изузетан унутрашњи и спољашњи склад. Тај склад је добрим дијелом резултат књижевне етикеције, односно поетике умјетничког уопштавања која је подредила овоземаљски несклад Небеском складу.

Литература

Богдановић, Димитрије: *Студије из српске средњовековне књижевности*, СКЗ, Београд, 2007.

Доментијан: *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, Просвета – СКЗ, Београд, 1988, превод: Лазар Мирковић.

Еко, Умберто: *Уметност и лепо у естетици средњег века*, Светови, Нови Сад, 1992, превод: Тања Мајсторовић и Снежана Брајовић.

Лихачов, Д. С.: *Поетика старе руске књижевности*, СКЗ, Београд, 1972, превод: Драгољуб Недељковић и Марија Момчиловић.

Нелас, Панајотис: *Обожјење у Христу*, Универзитетска библиотека православнобогослови – Хиландарски фонд – Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, Србиње – Београд – Ваљево, 2001, превод: Вук Миљанић.

Напомене

¹ Доментијан, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, Просвета – СКЗ, Београд, 1988, превод: Лазар Мирковић. Пуни наслов ових дјела гласи: *Живот и подвизи преподобнога оца нашега и богоноснога наставника све српске земље и поморске, архиепископа Саве и Живот и подвизи преподобнога и светог међу светима оца нашега Симеона, бившега Немање, обновитеља српскога отачаства, новог мироточивца и великога чудотворца*.

² Види: Д. С. Лихачов, *Поетика старе руске књижевности*, СКЗ, Београд, 1972, стр. 103–147.

³ Умберто Еко, *Уметност и лепо у естетици средњег века*, Светови, Нови Сад, 1992, стр. 14–15.

⁴ Д. С. Лихачов, *Нав. д*, стр. 106.

⁵ Види: *Исто*, стр. 117.

⁶ Доментијан, *Нав. д*, стр. 217.

⁷ *Исто*, стр. 56.

⁸ Панајотис Нелас, *Обожјење у Христу*, Универзитетска библиотека православнобогослови – Хиландарски фонд – Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, Србиње – Београд – Ваљево, 2001, стр. 133.

⁹ *Исто*, стр. 138–139.

¹⁰ Доментијан, *Нав. д*, стр. 195.

¹¹ *Исто*, стр. 222.

¹² Димитрије Богдановић, *Студије из српске средњовековне књижевности*, СКЗ, Београд, 2007, стр. 121–122.

¹³ Доментијан, *Нав. д*, стр. 233.

Боян Струняш

ПОЭТИЧЕСКИЕ НАЧАЛА ЛИТЕРАТУРНОГО ЭТИКЕТА В ЖИТИИ СВЯТОГО САВВЫ, НАПИСАННОМ ДОМЕНТИАНОМ

РЕЗЮМЕ

*Житие Святого Саввы, написанное Доментианом, является лучшим примером ранней византийской поэтики в сербской средневековой литературе. Поэтика Доментиана строится на художественном приеме обобщения, проявляющегося в литературном этикете, в элементах отвлеченных и реалистичных. Литературный этикет в *Житии Святого Саввы* кажется нормативной системой, объединяющей три подсистемы: этикет порядка, этикет поведения и этикет словесного выражения. *Житие Святого Саввы, написанное Доментианом, представляет собой средневековое произведение художественной литературы, в котором самым удачным способом объединены художественная литература, сербская национальная идеология и размышления о вере; оно одновременно характеризуется утонченной внутренней и внешней гармонией. Данная гармония во многом является результатом литературного этикета, т.е. поэтики художественного приема обобщения, благодаря которому Небесная гармония возвысилась над мирской дисгармонией.**

Slobodan D. Jovanović

Fakultet za strane jezike
Univerzitet „Braća Karić“
Beograd

UDK: 821.111.09–2

Джонсон Б.

BEN DŽONSON – SATIRIČAR VAŠARA SVOG, I DANAŠNJEG

Apstrakt: Ben Džonson je u prve dve decenije sedamnaestog veka bio središna ličnost u književnim dešavanjima u Londonu. Ono što je stvorio samo je delom sačuvano, kao i u slučaju većine renesansnih dramskih pisaca, ali je to više nego dovoljno da bi s pouzdanjem moglo da se kaže da je pomogao da se drama uspostavi kao književna vrsta ravnopravna ostaloj uvažavanoj literaturi. Godine 1616. objavio je svoja sabrana dramska dela, pod naslovom *Works*. Obuhvaćene su bile i sve postojeće komedije, a ceo poduhvat je značajan jer je do tada na dramu gledano kao na „nisku“ vrstu pisanja kakva ne zaslužuje da se nazove „književnošću“, i Džonson je zaista bio prvi koji joj je podario novo dostojanstvo. Većina njegovih komedija za mesto zbivanja određuje London, dok se u samo dva slučaja radnja odvija u unutrašnjosti Engleske. To znači da je Džonson ono što je video kao komično izvlačio iz neposrednog okruženja, baveći se svakodnevnim životom svoga vremena na mestu kom je pripadao. Tako nastaje jedna uglavnom *realistična* i *satirična* komedija, usredsređena na tekuće probleme stvarnog života i ljudskog ponašanja. Nepravda koja se ogleda u činjenici da je u međuvremenu, pa i danas, malo čitan i izvođen morala bi da bude otklonjena najpre uvažavanjem istine da su njegova *realistična* i *satirična* korektivna nastojanja, ali i spremnost na praštanje, možda još potrebija današnjoj stvarnosti u svetskim razmerama.

Ključne reči: drama kao književna vrsta, komedija, neposredno okruženje, svakodnevni život, ljudsko ponašanje, *realistična* komedija, satira, opraštanje

UVOD

Ben Džonson (*Benjamin or Ben Jonson*, 1573?–1637) je bio krupne i masivne građe, po temperamentu žestok, svadljiv, grub. Znali su ga kao hvalisavca, kao egoistu sklonog krajnostima, ali i kao istinski obrazovanog čoveka, načitanog ne samo kad su u pitanju klasični stvaraoci već upućenog i u dela italijanskih, španskih i drugih evropskih humanističkih autora (Legouis and Cazamian, 1971). Smatralo se da je ipak lepo biti u njegovom društvu, da je on širokogrud i plemenit prijatelj, spreman da oprost i da zaboravi čarke i netrpeljivosti.

Činjenice govore da je poticao iz redova sitne buržoazije, ali se uzvinuo stremeći plemstvu i plemenitosti, ne toliko po pitanju „plave krvi“ koliko u smislu načitanosti i učevnosti. Usled siromaštva imao je nedovršeno formalno školovanje, tako da je morao sâm da se uzdiže, pa je cenio učenje i učenost mnogo više od onih koji sve to imaju obezbeđeno. U ovakvim okolnostima leži koren njegove kasnije životne posvađanosti s publikom koja je pohađala pozorište. I pored izraženog intelektualnog aristokratizma uvek je bio spreman da vidi, uvidi i žigoše poroke i mane aristokratije isto kao i buržoazije. Glavni ideali su mu bili upravo oni koje je sprovodio u stvarnom životu: pošten rad, samopouzdanje i zadovoljstvo onim što se ima, umereno uživanje u životu, čestitost i otvorenost u ličnim odnosima. Bio je ljuti protivnik one beskrupulozne jagme za zlatom i materijalnom dobiti koja je bila tako upadljiva kod srednjih slojeva njegovog društva (Knights, 1973). Upravo takva moralna ispravnost i iskrenost bile su glavni pokretači u osnovi njegovih komedija. Takve vrline su ono što ga i danas čini prosto neophodnim.

Poznato je ukupno četrnaest Džonsonovih komedija; prema datumima prvih izvođenja, nizali su se naslovi: *Slučaj je izmenjen* – *The Case is Altered*, 1597; *Svako po svojoj ćudi* – *Every Man in His Humour*, 1598; *Svako izlečen od svoje ćudi* – *Every Man Out of His Humour*, 1599; *Kintijina otkrivenja* – *Cynthia's Revels*, 1600. ili 1601; *Stihoklepac* – *The Poetaster*, 1601. ili 1602; *Volpone*, ili *Lisac* – *Volpone*, or *The Fox*, 1606; *Epikoena*, ili *Ćutljiva žena* – *Epicoene*, or *The Silent Woman*, 1609; *Alhemičar* – *The Alchemist*, 1610; *Vartolomejski vašar* – *Bartholomew Fair*, 1614; *Đavo je magarac* – *The Devil is an Ass*, 1616; *Štagar je novog* – *The Staple of News*, 1625; *Nova mehana* – *The New Inn*, 1629; *Magnetična leđi* – *The Magnetic Lady*, 1632; *Priča o čabru* – *A Tale of a Tub*, 1633. god.

Kao polazište Džonsonovog dramatskog rada pažnje su vredna i njegova teoretska shvatanja, koja mogu da se nađu raspršena u svemu što je pisao, naročito u prolozima i *indukcijama* – kratkim uvodnim prizorima čija je uloga bila da objasne i opravdaju njegove komedije na teoretskim osnovama. Pogledi mu se izvode ili iz klasičnih izvora (Legouis and Cazamian, 1971), naročito iz dela Aristotela i Horacija, ili iz stavova renesansnih teoretičara kakvi su u to vreme iznošeni u velikom broju odgovarajućih tekstova nastalih i objavljenih u Italiji. Ispada da je Džonson bio jedan od prvih zastupnika klasicizma: verovao je da je književnim vrstama, među njima i dramom, moguće upravljati i određivati ih pravilima, pa je pokušavao i da utvrdi ta pravila. Pri tom se oslanjao na klasičnu teoriju (Kostić, 1978) i na pojave i primere koje je smatrao najboljim, ali i na teorije svoga vremena koje su mu bile dostupne. U tome nije bio konzervativan niti kruto ukalupljen u primeni onog što je naučio i znao.

Samosvojan Džonsonov doprinos dramatskoj teoriji predstavljala je njegova teorija *humora*, izložena u *Indukciji* za komediju *Svako izlečen od svoje čudi* (Salingar, 1973). Ona je zasnovana na naivnoj fiziologiji tog vremena, na tumačenju da čovekovim mentalnim sklopom i karakterom upravljaju četiri različite tečnosti (*humor*, na latinskom: vlaga, tečnost, sok). U skladu s ovakvim učenjem, Džonson je mislio da svaki karakter može da se definiše nekom preovlađujućom crtom koja mu je najupadljivija u ponašanju, i koja bi prema tome mogla da se nazove njegovim *humorom*; na taj način je pokušavao da svoje stvaranje različitih karaktera postavi na naukom objašnjene temelje (Kostić, 1978). Uzeta u najširem smislu, ova teorija je predstavljala razumno obrazlaganje postojeće dramatske prakse: mnogi su likovi odnosno karakteri izgrađeni, i stvaraju se, na osnovi jedne preovlađujuće karakteristike, iz čega se vremenom izrodilo mnogo novih primera u umetničkom književnom stvaralaštvu u Engleskoj, u delima Fildinga, Sterna, Dikensa i drugih. Još jedno vidljivo dejstvo ove teorije bilo je u tome što je Džonson svojim likovima davao imena koja simbolično izražavaju njihove glavne osobine. Takvo postupanje vodi poreklo još iz srednjovekovnih moraliteta, ali ga je on učinio univerzalnim; posle Džonsona ono je postalo uobičajeno za sve engleske komediografe.

Prvi veliki sastojak Džonsonove teorije ipak je njegovo uzvišeno gledanje na pesnika i na poeziju, najbolje izraženo u Prologu za komediju *Volpone* (Jamieson, 1974). Ovakvo shvatanje predstavlja osnovu njegovog intelektualnog aristokratizma; otud i objašnjenje

njegovih čestih obrušavanja na jeftine naručene pesnike i dramatičare koji ne uvažavaju dramska pravila prema njegovom doživljavanju i formulaciji, takođe izliva zamerki i ljutnje na publiku, uz obraćanje „onima koji shvataju“ i pozivanje na ljude od obrazovanja i ukusa. Osnovna pravila dramskog stvaralaštva prihvatio je od veličina u koje je verovao, prevashodno po pitanju *cilja* komedije: komediji je zadatak da popravlja manire i moral, i to tako što prikazuje ljudske gluposti i poroke i izlaže ih podsmehu i poruzi. To jeste bila jedna apstraktna i kruta vrsta realizma, ali su u praksi njegov dar posmatranja i zapažanja i njegova moralna posvećenost sve to pretvarali u realističnu (Enright, 1973) i satiričnu komičnu sliku prâvog života, u kome, u svim vremenima pa i danas, ima mnogo pojava dostojnih podsmeha i prezira ali i pokušaja da im se pruži prilika da se poprave.

POETIČNA KOMEDIJA OŠTRIH ŽAOKA

Volpone je, nema sumnje, Džonsonovo najbolje ostvarenje. Zaplet se pokreće tako što taj *Lisac*, bogati mletački *manjifiko* (*magnifico* – venecijanski plemić, velmoža), obnaroduje da mu se približila smrt, te da, pošto nema naslednika, hoće da ostavi svoje bogatstvo onom prijatelju koji mu donese najbolji poklon; svi koji sada vide priliku da postanu naslednici kreću da se roje oko njega i da ga prosto zasipaju poklonima i pažnjom... Plautovski elementi su ovde temeljito prerađeni i dostojno prilagođeni, tako da čak i Moska (*Mosca* – muva), prepredeni sluga u pravoj plautovskoj tradiciji, ima obradu kao samosvojna ličnost i kao takav se uzdiže do kvaliteta jednog od najoriginalnijih likova ove vrste u engleskoj komediji uopšte. Karakteri gramzivih i pokvarenih „naslednika“ su Džonsonova vlastita tvorevina, plod njegovog oštrog posmatranja londonskog života; ambijent jeste italijanski, ali likovi su čvrsto ukorenjeni u engleskoj stvarnosti tog vremena. Činjenica da su zbivanja i ljudske prirode postavljeni na strano tle samo doprinosi uspehu i vrednosti komada, dajući njegovom značenju univerzalnost. Kao kvalitet stoji i zapažanje da Džonson ispoljava dobro poznavanje Venecije, skoro kao da je bio tamo, a to je još jedna ubedljiva potvrda težnje da se slika lokalnim tonovima i da se postigne realističan prikaz. Ubedljiv je utisak da su njegovi likovi „na svome“ i u Veneciji i u Londonu, svejedno, kao predstavnici buržoazije i novcem ojačane aristokratije tog ranog kapitalističkog perioda (Puhalo, 1968). Njihovi

poroci i težnje da se nečeg domognu prisutni su svuda, sreću se i danas, jer moralna iskvarenost izgleda da je neodvojivi pratilac rađanja kapitalizma i njegovog razvoja.

Grupisanje svih likova oko Volponea u dobroj je službi jedinstva radnje. Sve se odvija brzo, a iznenađujući obrti i igre sudbine imaju obrazloženje – prirodno proizlaze iz likova i njihovih karakternih osobina; čak je i prerusavanje, toliko često korišćeno sredstvo, ovde zastupljeno s merom i ubedljivo. Komad je prožet komičnim duhom u svim njegovim oblicima – od blagog humora i nenapadne ironije do divljačnog sarkazma pojedinih satiričnih portreta. Najvećim delom je napisan u blankversu koji prosto neosetno teče, da bi se, onda kada je to umesno, uzdigao u poetske visine; ostatak je u živahno razgovornoj prozi.

Lovci na Volponeovu ostavštinu čine veliku i prosto zastrašujuću grupu satiričnih portreta, jedinstvenu u engleskoj komediji. Do punog izražaja ovde dolazi Džonsonovo lično iskustvo sa svim vrstama moralne opaćine, kao i njegov potpun uvid u motive ljudskog ponašanja koji pojedince vode u nemoral i poročnost. Jasno je da je on među ljudima iskusio mnogo više zla nego dobra, pa otud i njegova moralna zgroženost pred avetinjskom slikom pokvarenosti i truleži koju stavlja pred čitaoce odnosno gledaoce svog komada. Pri svemu tome on se ne bavi moralnim pridikovanjem; svoj posao sudije obavlja koristeći najbolja dramatska sredstva kojima se postiže nemilosrdno satirično šibanje ovog prezira vrednog mnoštva moralnih nakaza koje su za javnost ugledni građani, dok su u privatnom životu tako reći zlikovci. Iako su to bogataši ili makar dobrostojeći građani, svi oni su u vlasti pohlepe i težnje za još većim bogatstvom koja ih čini slepim za sve moralne obzire. Za ljubav još više novca oni su spremni da pokidaju sve prirodne veze, da žrtvuju bilo šta što bi normalnom čoveku trebalo da je svêto. Džonson im je zbog toga dao imena grabljivica, a slika tih zlokobnih ptica je zastrašujuća. Izloženi zločini su, prema nekim kritičarima, toliko strašni da u svemu i nema mesta smehu, pa su tako i prekoračene granice komedije koje je inače postavio sâm Džonson, u svom teorijskom Uvodu za delo *Svako izlečen od svoje ćudi* a i na brojnim drugim mestima. Ostaje, međutim, činjenica da je *Volpone* verovatno najbolji i najpotpuniji prikaz suštinskih crta kapitalističkog mentaliteta koji se sreće ne samo u engleskoj već u svetskoj književnosti (Puhalo, 1968). Portreti koje je Džonson ovde stvorio jesu prenaplašeni, ali su svi ti prejak tonovi u službi jasnih piščevih satiričnih ciljeva, možda tek danas lako prepoznatljivih i sasvim jasnih.

Karakter sâmog Volponea je mnogo složeniji nego što su likovi tvrdica ili pohlepni bogataša u plautovskoj tradiciji, s kojima ima površinskih sličnosti. On je idolopoklonik blistavila i svih fizičkih zadovoljstava i uživanja koje zlato može da pribavi, pa i ne poznaje nijedan drugi način da se usreći; njegova zanesenost takvim idealom je toliko duboka da postaje skoro poetična, čak dirljiva. On izvlači prosto umetničko zadovoljstvo iz svojih obmana i izrugivanja žrtvama, a strastvena žudnja da vidi razočarenje nesuđenih naslednika posle svoje tobožnje smrti i da ih u srcu ismeje kao da opravdava nameru njegovih nedela. Volpone je tako iznad onih koje nasamaruje, i može da se doživi kao otelotvorenje one renesansne volje za moći i stremljenja večitom i beskrajnom koje je usmereno ka materijalnom posedovanju i telesnim zadovoljstvima. Njegova idolopoklonička opsednutost zlatom i uživanje u prevarama idu do takvih krajnosti da postaju skoro bez interesa, prilaze nekakvoj nesebičnosti i bezličnosti kakve istovremeno mogu da izazovu i divljenje i osudu, a kakve u novije doba mogu da se sretnu kod Drajzerovih „titana“ finansijske oligarhijske moći, na primer.

Najverovatnije u nastojanju da sumornu sliku moralne truleži učini još upadljivijom, Džonson je u komad uveo i dva dobra lika, Siliju i Bonariju, čija sâma imena su od italijanskih reči koje dočaravaju nešto nebeski vedro i lepršavo, dobrodušno. Oni jesu bleđi i bez prave životnosti, ali bi moglo i da se kaže da su njih dvoje čestiti, skromni i nenametljivi te stoga nekako izgubljeni, kao što bi bile sve jednostavne i dobre duše koje su se našle usred vrtloga poročnosti i ludosti, tada, danas, uvek. Njihove reakcije su prirodne i potpuno u skladu s onim što bi se očekivalo od moralno normalnih ljudi u nenormalnom i bolesnom okruženju, i stoga oni služe kao podsetnik da postoji nešto što se smatra *moralnom normom*, kao standard po kom treba suditi o svima ostalima, naročito o sâmom Liscu. Tako Silija i Bonario ispunjavaju jednu korisnu ulogu u zapletu uz istovremeno obezbeđivanje značajnog doprinosa snazi piščeve satire.

Volpone je poetična komedija, istovremeno i Džonsonova najdublja osuda svega što je zlo u burnom kapitalističkom razvoju društva. Tu se jasno oseća njegova mržnja prema gramzivoj želji za sticanjem, prema izveštačenosti i pretvornosti, prevarantima i onima koji hrle da budu obmanuti, prezir prema kukavičluku i glupavosti, ali zato ljubav prema svemu što znači moralnu čistotu. Vidljiva je i još jedna samo njegova crta, koja danas, možda i više nego u nekim dosadašnjim periodima, može da se dopadne: iako je na kraju morao da ih osudi, Džonsonu su

bistri i duhoviti nitkovi poput Volponea i Moske neodoljivo bili i simpatični; upravo ta njegova blaga naklonost je nešto što njih čini još stvarnijim i trajnijim.

OSUDA PRAZNOVERJA I LAŽNIH VREDNOSTI

Alhemičar je komedija čiji su zaplet i likovi čvrsto ukorenjeni u realnosti Londona u sedamnaestom veku. Satiričar je ovde pošao od jedne snažne pomodne praznoverice toga doba – verovanja u alhemiju i njene čudesne moći – da bi konstruisao komad na sopstvenim životnim iskustvima i poznavanju navika i običaja sitne buržoazije i sitne aristokratije u Londonu, te najveće mase njegovih žitelja koja je činila život grada i davala mu prepoznatljiv karakter (Trevelyan, 1974). Tu se onda javlja čudesno bogata i varirana lepeza likova i dešavanja, tako da bi se reklo da je vreme odvijanja komada duže nego što stvarno jeste – radnja traje manje od jednog dana, ali se za to vreme prolazi kroz čitavu pred-priču o trijumviratu nitkova i o njihovom združenom poduhvatu, a stiče se i bogat uvid u živote i karakteristike izvesnog broja običnih londonskih građana, od kojih svaki zaslužuje da se u njega duboko zagleda. Stvara se komična slika puna kritike života u tom trenutku, prizor i danas izuzetno obuhvatan, ispunjen i snažan samim tim što sve u njemu liči na dokument današnjice.

Svi učesnici u zbivanjima su u vlasti opšteg poroka svojih dana, te sveprisutne nezajažljivosti i jagne za zlatom i bogatstvom. Ima, ipak, i drugih pokretačkih sila, različitih u svakom pojedinačnom slučaju, koje karakterišu lica u komadu i daju im izgled i nastup zasebnih ljudskih stvorenja sa sopstvenim crtama koje su uslovljene i proizvedene na različite načine, delom zahvaljujući njihovom društvenom poreklu i kretanju a delom usled vlastitih *humora* ili mušičavosti.

Među alhemičarovim klijentima prvi je Ser Epikjur Mamon (Sir *Epicure Mammon – Pohlepni Zlatoljub*), koji čvrsto veruje u alhemiju i dobro poznaje „stručnu“ literaturu iz te oblasti, ali i pored toga biva žrtvom podmuklih pretvaranja koja protuve sprovode. Već njegovo ime asocira na prizemni hedonizam, pohlepu i žudnju za bogatstvom. Pravi je megaloman po pitanju telesnih uživanja i zadovoljstava do kojih se dolazi bogatstvom, ali u svemu tome nije potpuno sebičan, ili makar ne zaboravlja svoje prijatelje; od njih namerava da učini da postanu *spectatissimi* (ital. uzvišenici, uglednici, *najviđeniji* ljudi) čim se on

domogne svog „kamena mudrosti“ i postane toliko bogat da može da kupi sve i da plati svakog živog da mu služi, kao i da pribavi večnu mladost. Njegova ogromna gramzivost je izražena tako sjajnim stihom da postaje prosto poetična i naivna, skoro detinjasta. S druge strane, on namerava da koristi svoje izmaštane moći za sticanje sopstvene dobiti, i to je ono što ga čini još jednim grešnikom, ne mnogo boljim od probisveta koji ga iskorišćavaju. On pobuđuje smeh naivnom isključivošću svog hedonistički zamišljenog raja, ali još više neskladom između svega toga i stvarne situacije, u kojoj domišljati lopovi ne samo da mu neće podariti kamen mudrosti nego će ga i bestidno opljačkati. Naprosto je u tužno-smešnom donkihотовskom položaju: ozbiljno vidi sebe kao praktičnog kapitalistu koji preduzima najbolje moguće ulaganje – tek neku stotinu funti za toliko bogatstvo i moć – pa dok se udvara opasnoj Dol Komon (*Doll Common – Luče Svačije*) ima osećaj da je u lepoj viteškoj ulozi jer ne zna da se u stvari namerio na lopovsku prostitutku. Time on izaziva i sažaljenje, ali u konačnom ishodu ipak zaslužuje da mu se svi smeju – zato što su mu namere i ciljevi sebični a postupci nedopustivo glupavi. Tako mu se i čitalac i gledalac smeju, na trenutke ga se gnušaju, da bi ga na kraju odbacili kao bezazlenu budalu, jer u krajnjem bilansu o njega su se više ogrešili nego što je on greha učinio (Knights, 1973). U svakom slučaju – nemoguće je zaboraviti ga, pošto svojim višestranim bićem on u svakom neminovno proizvodi nelagodne misli, navodi i današnjeg posmatrača da se zapita da li je zaista bez slabosti kojima se smeje, da li je imun na zaludene snove o bogatstvu i moći. Njemu svakako pripadaju prezir i osuda, ali tek pošto je svako preispitao svoju svest i savest i uverio se da prezirući njega u stvari raskrinkava i odbacuje jedan pritajeni i podmukli deo sopstvene ličnosti, što znači i deo istorije ljudskog bića uopšte. Prezir i osuda pripadaju lažnim vrednostima nepokolebljivog hedonizma i kruto doslednog kapitalističkog individualizma, koji su dugo vladali a i dalje vladaju u mislima i dušama mnogih.

Uz Mamona korača Pertinaks Surli (*Pertinax Surly – Mrgud Neovejani*), nešto kao druga strana njegove ličnosti, praktičan zdrav razum koji predstavlja jedan određen i dobro znan ljudski tip – zastupnik je onih koji se „ne daju prevariti“. U toj težnji da nikad ne bude žrtva obmane on ide predaleko; u iskrenoj želji da raskrinka alhemičarovu nakanu on pokušava da prevari prevarante, i – propada. Ne uspeva, jednostavno zbog toga što nema maštovitost i domišljatost i pravo poznavanje ljudi, koje nitkovi i te kako poseduju i primenjuju.

Ostali koji su žrtve obmane nose lokalne i individualne crte sjedinjene s nekim opštim ljudskim osobinama. Tako puritanci otelovljuju jednu drugu vrstu žudnje da se dosegne moć, do koje se dolazi preko bogatstva. Gladnu potragu za zlatom opravdavaju svojim vrlim versko-političkim ciljevima, pa su na toj osnovi spremni da prihvate čak i krivotvorenje, koje dovitljivi Satl (*Subtle – Prepredenko*; on je taj lukavi i pokvareni *Alhemičar*) nudi da za njih obavi. Džonson se prema njima odnosi sa satiričnom ironijom, prikazuje ih kao licemere kakve je sasvim moguće pronaći u svakom vremenu i na svakom mestu, možda s drugačijim lokalnim karakteristikama ali svakako s istom trajnom suštinom.

Činovnik Deper (*Dapper – Gizdavko*), prodavac duvana Drager (*Drugger – Droger*) i Ljutiti Dečko Kastril (ime opasno podseća na *kastriranje*) predstavljaju primere onih koji su lakoverni pa prema tome i nasamarljivi i glupavo sujeverni. Između njih postoje značajne razlike po pitanju društvenog porekla, zanimanja, mentalnog sklopa, što im daje individualnost osim što im omogućava da zastupaju sebi slične (Knights, 1973). Deper bi da je intelektualac, žudi da stekne ugled i položaj u društvu; Drager je sitnokapitalistički duh, ali bi mogao da se pretvori u velikog eksploatatora – kad bi imao dovoljno domišljatosti i kad bi mu se ukazala povoljna prilika; Kastril je tip iz unutrašnjosti, s polovičnim obrazovanjem, tupavac koji bi da se vine u pomodarske krugove u metropoli. Njihove crte su univerzalnog karaktera a plasirane su uverljivo, mada svaki od tih likova ima snažne samosvojne i lokalno obojene note.

Dol Komon je jedini ženski član trojke probisveta koji obrađuju svoje žrtve nadmoćnim umećem i snagom domišljatosti. U njoj je ocrтана pojava stasite i nametljive ženske osobe koja je sigurna u sebe, cinična, pa kao takva predstavlja jedan od večnih ženskih tipova koji se svakako sreću i danas. Ovde je, međutim, njena uloga od pomoćnog značaja, a kućepazitelj Fejs (*Face – Faca* ili *Lik*) i alhemičar Satl su istinski negativni glavni junaci. Fejs je bistri i prepredeni sluga, nadaren čudesnom spretnošću, koja se, između ostalog, ispoljava u nizu izvanrednih prerušavanja. Istovremeno je i osoba s najviše duha u komadu, a uživanje pružaju njegove karakterizacije nekih od „tupana“ i ironični komentari kojima propraća njihovo ponašanje. On je svezremenska bitanga, spreman da na sve moguće načine izvuče pare od svakog živog, ne hajući za moral i skrupule.

Satl je opsenar koji blista na drugačiji način. Znanja koja poseduje iz nauke ili „umetnosti“ alhemije dovoljna su da zaslepe i razoružaju

njegove klijente, ili čak i one koji se opiru i ne veruju, poput Surlija (Jamieson, 1974a). Još je učeniji i upućeniji na terenu poznavanja ljudskih karaktera; za divljenje je način na koji manipuliše i u svakoj prilici zna kako najbolje da postupi s lakovernicima koje obrađuje a koji su bez odbrane pred njegovom veštinom. U skladu s tananošću i prefinjenošću koje mu se sadrže već u imenu (*Subtle*), filigranski vlada umetnošću prevare. Laži koje stvara i izgovara toliko su uverljive da i on sâm skoro da u njih veruje; zaluđujući druge on obmanjuje i sebe, i – eto opet činjenice koja ne može a da ne služi kao nekakva olakšavajuća okolnost.

Tačno je da Džonsonova pravda, ni poetska ni moralna, ovde nije bespogovorna kao što je u drugim komadima. Prvi razlog tome bio bi u činjenici da nevaljalci nisu mnogo gori od žrtava, rade ono što i svi drugi u to vreme – pokušavaju da se obogate svim sredstvima koja su im na raspolaganju. Jedino po čemu se oni razlikuju od „čestitih“ građana ranokapitalističkog društva jeste to što nalaze načine da doskoče državnim zakonima. Ono što oni rade možda jesu krivična dela, ali njihova moralna krivica jedva da je išta teža od raznih opačina koje ispoljavaju njihove mušterije (Knights, 1973). Piscu ne mogu a da se makar malo ne dopadaju i zbog snalažljivosti koju ispoljavaju, zbog svog znanja i visprenosti. I danas je svako sklon da prema njima bude popustljiv; izbijaju iz njih neke divljenja vredne ljudske sposobnosti, pogrešno usmerene i stoga straćene u jednom nehumanom društvu.

NA VAŠARIŠTU SVETSKOG VAŠARA

Vartolomejski vašar je bliži običnoj stvarnosti i redovnom životu nego bilo koji od prethodnih Džonsonovih komada. U njemu se autor spušta do sâmog prizemlja londonskog društva i prikazuje ga u potpunoj ogoljenosti. Stiče se širok uvid u svet torbara i džambasa, bludnica i podvodača, jeftinih stihoklepaca i baladera, secikesa, kradljivaca i propalica svih vrsta. Sve to je šaroliki svet Vašara, ali služi samo kao živa pozadina na kojoj se ocrtavaju nosioci komada, ugledni građani i njihove žene, kao glavni predmet komičnog i satiričnog prikaza.

Najbučnija i najživahnija (Legouis and Cazamian, 1971) od svih Džonsonovih komedija malo toga duguje bilo kakvom uzoru, klasičnom ili domaćem. Plod je Džonsonove invencije, a zasniva se na njegovom iskustvu i poznavanju londonske stvarnosti, iz kog proističe najširi

prikaz tog života koji je pisac ikada načinio. Vrlina komada je u činjenici da on nije samo revija *humornih* ili komičnih tipova, već je i delo logički povezane dramaturgije, s mnogo linija zapleta koje objedinjuje vašarište na Smitfildu (Smithfield, znan i kao West Smithfield – kraj u severozapadnom delu londonskog Sitija gde su se nekada izvršavala pogubljenja, a kasnije je načinjen stočni trg). U pitanju je scena puna gužve i vreve, mesto na koje najveći zamisliv izbor ljudi može da dođe, da prođe kroz svakojake slučajne susrete i dogodovštine, i da na kraju dobije svoje po zaslugi.

U prvom prikazu predstavlja se kuća Litlvitovih, najznačajnija od svih grupa ljudi koje se kasnije stiču na vašarištu. Tu je pre svega sâm proktor Litlvit (*Littlewit – Tupomislić*), mlad oženjen građanin, koji osim obavljanja svoje pravničke profesije silno nastoji i da se uzdigne i istakne umom i pisanjem; autor je jedne smešne i bezvredne lutkarske predstave koja će biti prikazana na Vašaru. Uz nabeđenog pisca su njegova krotka supruga i nimalo krotka tašta udovica Gospa Pjurkraft (*Čistota Pretvorna*). Osoba koja dominira domaćinstvom ipak je Rabi Bizi (*Zeal-of-the-Land Busy* ili *Rabbi Busy – Vrli Zanesenjak*, ili *Revni Učitelj*), puritanski propovednik koji se dočepao bogobojažljive Gospe Pjurkraft, a preko nje i čitave njihove kuće, tako da živi i goji se na njihov račun. On je najkрупniji i najpotpuniji Džonsonov licemer; mnoge od njegovih teoloških vakela i tirada, poput one u kojoj opravdava jedenje svinjetine, razgaljujuće su smešne dok ogoljuju njegovu pretvornost i ispraznost. Džonson nije trpeo puritance jer je nalazio da je njihovo moralizatorstvo glumljeno i lažno, pa zbog toga i Rabi Bizi ostaje predmet ironije i sarkazma sve do kraja, kada mu masku skinu i u lažima ga uhvate niko drugi do lutke u predstavi. Nijednog trenutka, međutim, on nije za žaljenje, već potpuno zaslužuje sve što ga je stiglo. Veliki je izvor smeha, ali je i predmet moralnog gnušanja, što znači da su u ovom portretu komična i satirična strana savršeno uklopljene. Smeh koji mu se upućuje jeste izraz poruge i prezira prema jednoj bezvrednoj osobi koja u svoj svojoj pokvarenosti može malo da naudi; da je iole opasniji, pobuđivao bi odvratnost ili čak i strah. Tako Rabi Bizi, preteča Molijerovog *Tartifa*, ostaje jedan veliki satiričan portret, dobra slika religijskog ili ideološkog podvaljivanja koje postoji u svim vremenima.

Iz kuće na čijem je čelu sudija Adam Overdu (*Overdo – Besomućni*), izlazi po značaju manja *humorna* grupa osoba, neobično sačinjena. Tu je jedna mlada dama pred udajom, Grejs Velborn (*Grace Wellborn – Ljupka Plemić*), koja isprva deluje blago i neupadljivo, da bi kasnije

iskazala neku snagu karaktera i jedan stepen samostalnosti koji se retko sreću. Uz nju je njen tupavi mladoženja, skoro idiotska pojava, Vartolomej Kouks (*Bartholomew Cokes – Vartolomej Ceganica*), nezasito željan šećerlema i bezvrednih vašarskih đinđuvica, i neprestano žrtva prevaranata i lopova na Vašaru. Tako maloumni i beskorisni sinovi bogatih ili po krvi uzvišenih roditelja javljaju se kasnije u dramskim delima drugih renesansnih pisaca, kao imitacija na osnovu Džonsonovog modela ili kao nezavisne kreacije, što znači da je takva pojava bila naveliko zapažena. Uz njega je njegov staralac odnosno pazitelj Vosp (*Wasp – Osa*), humor manjeg kalibra, koji se odlikuje plahom naravi i poganim jezikom. Ova grupa ima tretman kakav odgovara komediji manira, a predstavlja komičan ali i patetičan ukupan prizor, dok se ne rasprši u vašarskoj gužvi, kada Grejs nalazi sebi vrednijeg i boljeg mladoženju.

Debela Ursula, „žena-prasica“, predvodnički je duh onog šarolikog niskog vašarskog sveta koji čini pozadinu celog komada (Jamieson, 1974b). Njeno bučno društvo ispoljava svu okorelost i slikovitost tog prizemnog života. Jedna zanimljiva crta javlja se u vidu nekakvog žargona kojim govore trgovac konjima Nokem (*Knockem – Tabadžija*) i njegovi drugari džambasi, čime se postiže i neka vrsta humora besmisla. Pomena vredan kao neobičan pripadnik ovog vašarskog spektakla svakako je i ludi prosjak Trablol (*Troubleall – Dosada Živa*), koji je na zanimljiv način ugrađen u glavni zaplet – kao čovek kog je slučaj odredio da razreši svađu dvojice mladića oko žene, i koji je još i doveden u dodir sa sudijom Overduom na jedan tragikomičan način. Ima nečeg trajnog u ovom uzgrednom portretu, pošto su ljudi prosjaci oduvek jedno od obeležja seoskih vašara praktično svuda u svetu.

Sudija Overdu, svakako, kao visokouvaženi posetilac Vašara zaslužuje posebnu pažnju. Njegova iskrena želja da iskoreni sve „grozote“ i sve prestupe i prestupnike Vašara, i njegov potajni silazak u taj niski svet vode ga u pravu propast – on zapada iz greške u grešku, lukavi lopovi ga s lakoćom varaju i iskorišćavaju, dobija batine, biva stavljen u klade... Unižen i rastrežnjen na kraju, prima poduku da ne treba da se poduhvata zadatka kom nije dorastao, pošto je samo *Adam* – običan čovek, stvor bez nekih naročito velikih sposobnosti i moći. Ova studija karaktera je jedna od najboljih koje je Džonson stvorio (Legouis and Cazamian, 1971). Overduova sudbina je jedna originalna verzija univerzalnog donkijhotovskog kompleksa: on kreće vođen potpuno čestitom namerom, želi da obavi svoju službenu dužnost što je moguće

bolje, prekoračuje zakonska ovlašćenja i čini više nego što se od njega traži, tako da – propada; pokazalo se da ambicija koja ga vodi prevazilazi njegove stvarne mogućnosti. U krajnjoj analizi reč je o neskladu između htenja i ostvarenja, između vodećeg ideala i stvarnosti, prikazanom na jednom uzanom terenu ljudskog delanja tako da sve to ispada komično, mada je u suštini ozbiljno i univerzalno. Vašar je ovde da u Sudijinom primeru odigra ulogu čiji je nosilac inače Sančo Pansa, ta praktična mudrost koja koriguje zanesene preterane pretpostavke i pogrešno visoke procene sopstvenih mogućnosti. Priča o svemu što je Sudija Overdu doživeo u stvari je istina o ljudskom sazrevanju kroz načinjene greške, patnju i trpljenje, kakvu nam nude i neke od Šekspirovih komedija.

Vartolomejski vašar je najbolja realistična slika londonskog života koju je stvorila renesansna komedija, a istovremeno je odlična zabava puna duha i smeha. Delo je pravi vatromet ljudske prirode u njenim lokalnim i univerzalnim svestremenskim aspektima, prožet širokom i blagom, čoveku naklonjenom, piščevom mudrošću. Upravo u ovoj komediji, poslednjoj u njegovom zlatnom periodu, najbolje se vide sve mnogobrojne strane njegovog višeznačnog i raznovrsnog komičnog genija, toliko ubedljivog i za kriterijume današnjeg svetskog vašarišta.

ZAKLJUČAK

Sigurno je da je Ben Džonson omogućio da se drama uspostavi kao književna vrsta ravnopravna ostaloj postojećoj literaturi u Engleskoj na početku sedamnaestog veka. Bio je prvi koji je naročito komediji podario to novo dostojanstvo i time postavio primer, a ponosno je tvrdio da je iznad onih koji stvaraju samo oslanjanjem na talenat, bez učenja i učenosti. Komedije koje je on pisao zato su već posle 1616. godine uglavnom i objavljivane odmah po izvođenju. Bio je jedini teoretičar među engleskim renesansnim dramskim stvaraocima, a pokazalo se da ta njegova posvećenost teoriji nije bez ploda. Odlučan da se bori i izbori za svoja pravila, u primeni tih istih pravila ipak je bio širok i elastičan; u njegovim komedijama ima mnogo primera udaljavanja od klasično utvrđenih poimanja, a upadljivo je njegovo preoblikovanje uzora zasnovano na kritičkom posmatranju stvarnosti. Uzvišeno gledanje na pesnika i na poeziju predstavlja objašnjenje njegovih čestih obrušavanja na jeftine naručene pesnike i dramatičare uz istovremeno obraćanje

„onima koji shvataju“ i pozivanje na ljude od ukusa. Osnovna pravila dramatskog stvaralaštva prihvatao je od veličina u koje je verovao, prevashodno po pitanju *cilja* komedije: komediji je zadatak da popravlja manire i moral, i to tako što prikazuje ljudske gluposti i poroke i izlaže ih podsmehu i poruzi. To jeste bila jedna dosta kruta vrsta realizma, ali su u praksi njegov dar posmatranja i zapažanja i njegova moralna posvećenost sve to pretvarali u realističnu i satiričnu komičnu sliku prâvog života, u kome, u svim vremenima pa i danas, ima mnogo pojava dostojnih podsmeha i prezira ali i pokušaja da im se pruži prilika da se poprave. Otuda opravdana tvrdnja da je u današnjoj vremenskoj ravni nedovoljno čitan i da mera u kojoj je prisutan nimalo ne odgovara njegovoj stvarnoj veličini i zasluži.

Literatura

Enright, D. J. (1973) 'Elizabethan and Jacobean Comedy', in: *Pelican Guide to English Literature* Vol. 2 *The Age of Shakespeare*, 416–428. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Ford, B. editor (1973; First published 1955) *The Pelican Guide to English Literature* Vol. 2 *The Age of Shakespeare*. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Jamieson, M. (1974a) 'A Note on Alchemy', in: *Ben Jonson: Three Comedies*, edited by Michael Jamieson, 179–184. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Jamieson, M. (1974b) 'Preliminary Note to *Bartholomew Fair*', in: *Ben Jonson: Three Comedies*, edited by Michael Jamieson, 321–323. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Jamieson, M. (1974c) 'Preliminary Note to *The Alchemist*', in: *Ben Jonson: Three Comedies*, edited by Michael Jamieson, 175–177. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Jamieson, M. (1974d) 'Preliminary Note to *Volpone*', in: *Ben Jonson: Three Comedies*, edited by Michael Jamieson, 37–39. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Jamieson, M. editor (1974e) *Ben Jonson: Three Comedies (Volpone, The Alchemist, Bartholomew Fair)*. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Knights, L. C. (1973) 'Ben Jonson, Dramatist', in: *The Pelican Guide to English Literature* Vol. 2 *The Age of Shakespeare*, edited by Boris Ford, 302–317. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Kostić, V. (1978) *Šekspirov život i svet*. Beograd: Naučna knjiga

Legouis, É. and Louis Cazamian (1971) *A History of English Literature*, Revised Edition. London: J. M. Dent & Sons LTD

Puhalo, D. (1968) *Istorija engleske književnosti od početaka do 1700. godine*. Beograd: Naučna knjiga

Salingar, L. G. (1973) 'The Elizabethan Literary Renaissance', in: *The Pelican Guide to English Literature* Vol. 2 *The Age of Shakespeare*, edited by Boris Ford, 51–116. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Trevelyan, G. M. (1974) *A Shortened History of England*. Harmondsworth (England): Penguin Books Ltd

Slobodan D. Jovanović

Ben Jonson, Satirist: At the Fairgrounds of His Times, and Today's

SUMMARY

It can be maintained with certainty that Ben Jonson helped to establish drama as literary kind comparable to the rest of literature in England in the early seventeenth century. He was the first to give the drama, comedy especially, its new dignity thus setting an example to be followed, and he proudly felt himself superior to those who made comedies by sheer talent, without learning and knowledge of any scientific rules. This is why his comedies written after 1616 were later usually published immediately after they were acted. He was the only theoretician among the English renaissance dramatists, and we have seen that his concern with theory proved not to be fruitless. His high notion of poet and poetry explains his frequent outbursts against cheap, mercenary poets and dramatists, with simultaneous appeals to the "understanders" and the people with an educated taste. The basic dramatic rules that he accepted from his authorities were primarily those concerning the *aim* of comedy: its aim was to correct manners and morals, by showing human follies and vices and exposing them to ridicule. The theory he adhered to was an abstract and rather rigid kind of realism but in practice it was transformed by his gift of observation and his moral zeal into a truly realistic and satirical comic vision of practical life in which, today same as in all previous times, there is an abundance of phenomena deserving ridicule and contempt, however also

an attempt to be given a chance to correct. This explains the just opinion that in today's time Jonson is not read enough, and that the measure of his presence by no means corresponds to his true greatness and deserts. The blatant injustice reflected in the fact that in all these times in the meantime, as well as today, he has been insufficiently read and acted should be eliminated in the first place by observing the truth that his realistic and satirical corrective efforts and aims, together with his readiness to pardon, may well be even more needed by the global reality of today.

ПРИКАЗИ

УДК: 821.163.41.09–32
Петровић Ј.(049.32)

„КАЖИ ТЕТИ ДОБАР ДАН“

Јасминка Петровић: „Кажитети *Добар дан*“, Креативни центар, Београд, 2007.

Књига за децу „Кажитети *Добар дан*“, Јасминке Петровић објављена је у оквиру библиотеке „Свет је један“ (књига 7). Креативног центра у Београду 2007. године. Ауторка је позната дечијој читалачкој публици по својим ранијим насловима као што су *Гига прави море, Школа, Секс за почетнике, Како постати и остати глуп, О дугмету и срећи* и другима. Имајући у виду радозналу природу дечијег бића, ауторка непогрешиво бира оне тренутке у животима малих људи који су за њихове светове кључни, и о томе пише. Покушава да разуме дете из перспективе одраслог бића и стави себе у позицију да проговори у његово име.

За приказ ове књиге смо се одлучили јер сматрамо да је својеврсна представа детињства као универзалне категорије и потпуно смо сигурни да ће сваки одрасли читалац наћи причу коју је лично проживео и поклонио је свом сећању. Идентификујући се са ликовима, читалац се враћа у свет маште који је тек у по неком углу причвршћен за реалност, а она тражи одрастање по себи.

Јасминка Петровић нам у овој књизи нуди дванаест кратких прича, цртица из дечијег света, безбрижног и истински слободног. Свака прича је образац дечије игре, прожета шармантним хумором проистеклим из ситуација које постављају мала Јасминка и њена дружина. Поред деце, главних ликова свих прича, јављају се и њихови пријатељи из одраслог света, баке и деке, комшинице, тетке, ојачар, поштар, дакле сви они који су спремни да део свог времена поделе са малишанима и при том пристају на правила њихове игре.

Прва прича, *Изгубљена експедиција*, своје јунаке, промрзле и мокре од снега, ставља у улогу зидара леденог града и освајача непознате, снегом оковане планине! Друга прича, *Кроз трње до звезда*, позива веселу дружину да крочи на позорницу и осети узбуђење које носе сцена и глумачка професија уопште. Иако је за наслов искоришћена латинска пословица, ова реторичка форма је донекле

лишена своје метафоричности јер ће се јунаци приче буквално наћи у немилости трња. Ове две приче можемо посматрати као целину, јер у извесном смислу представљају редуплициран почетак књиге. Понављање уводних сентенци стилски је обојено и на ширем плану наглашава нестабилност почетка као таквог, док се у ужем смислу истиче немирни дечији дух и стална потреба за динамичним успостављањем њихове свакодневице. Прича која носи наслов *Живела учитељица!* класично је пресликавање модела из одраслог света. Следи прича *Маамаа, маамаа, украли ми ћебе!* и описује дечију ведрину коју доноси игра жмурке. Ова прича је значајна јер ће условити настанак једне од најуспелијих прича у овој књизи, *Једна возња мења све*. То сматрамо изванредним стилским поступком и зато наглашавамо овај каузалитет. Прича *Донеси ми две куће и три базена* једна је од оних које маме осмехе читалаца својим наивним одсуством осећаја за реалност и у њој машта осваја апсолут узимајући хиперболу као обележје слободе дечије мисли. Растерећеност по себи, предмет је наредне игре наших јунака у причи *После сунца пада киша*. Јасминка Петровић вешто је онеобичила устаљену фразу у наслову и тако је учинила стилемом. Већ поменута прича *Једна возња мења све* говори о пријатељству, правом и искреном, а његова лепота је у томе што пред нама настаје и читалац постаје његов једини сведок. У причи *Ко први поједе, добије награду!* казана је истина о великом неслагању деце и здраве хране од које расту, а по среди је уцена коју су она оштроумно прозрела и не пристају на њу. *На парове разбројс'!* је симпатична прича која говори о егоцентричној потреби детета да скрене пажњу на себе и буде *главнокомандујући* бар баки и деди. Јасминкина дружина затечена је у моменту отварања фризерског салона и таква је сачувана у причи *Нећу да се шишам!* *Црна рука* је прича о ирационалном дечијем страху и њиховој борби да тај страх савладају. Последња прича, по којој књига носи наслов, „Кажити тети *Добар дан*“, односи се на оне, за децу врло непријатне, ситуације када треба одговорити на захтеве одраслог света, а они им прилазе са страхом да ће изневерити очекивања својих родитеља.

Све приче се условно могу разврстати у неколико група. Прву групу чине оне које за тему имају игре у којима се деца идентификују са одраслима, постављају себе у проблемску ситуацију и траже решење. Машта, као Велика Свемоћна Заштитница њихових осмеха, каже да нерешивих питања у том свету нема. Од реалности узимају оквир и прихватају улоге одраслих врло одговорно и

озбиљно, али слику коју граде померају у односу на могуће и стварно. Неретко пројектују своја искуства из сусрета са светом одраслих и тада презентују кодексе које су научили. Овој групи припадају следеће приче: *Изгубљена експедиција, Кроз трње до звезда, Живела учитељица!, Донеси ми две куће и три базена, На парове разбројс'!, Нећу да се шишам!*

Условно другој групи прича припадају оне које децу затичу у приликама када стеге одраслог света прете да заузму дечије душе. У ову групу убрајамо две приче: „Кажитети *Добар дан*“ и *Ко први поједе, добије награду!*.

У безбрижној и лепој дечијој игри ауторка слика своје јунаке у следећим причама: *Маамаа, маамаа, украли ми ћебе!, После сунца пада киша и Црна рука*, и оне чине нашу трећу групу.

Причу *Једна возња мења све* не можемо сврстати ни у једну групу. Њу означавамо као централну причу књиге јер својим положајем у низу то и јесте. Истичемо то што ауторка пред нас поставља искрено отварање дечијих унутрашњих светова и показује нам како они схватају апстракцију и како је дефинишу у појмове пријатељства, љубави, хуманости, саосећајности.

На крају наглашавамо да су пред нама приче за децу и о деци. Ауторка нам је приближила дечији свет и натерала нас да у себи пронађемо ведрину дечијег духа, растерећеног од свакодневице. Јасминка Петровић је представила приче које ће својим латентним хумором запоседати сваког читаоца, без обзира колико он имао година. Писана допадљивим стилем, уз пуно дијалога који су приче учинили динамичним и искреним, ова књига ће, у методичком смислу, писану књижевност приближити читаоцу почетнику.

Очигледна је аутобиографска нит која прожима приче. Ипак, она не мора бити нужно истинита јер, као што смо већ нагласили, игра је општа особина сваког детињства. Као самостална спонтаност душе и креативни израз мисли детета, игра заузима битно место у конституисању човековог бића. Дакле, игра добија онтолошке размере, а њен смисао издвајамо кроз Шилеров став да човек јесте (постоји) само ако се игра. Ухваћени у тренуцима када су посвећени и предани својој машти, јунаци ове књиге добијају лица, а њихова игра оживљава слику и она, као таква, постаје стварност по себи.

Јелена Василић

LOMOVI TELA I BIĆA – TELO KAO METAFORA RAZOBLIČENOG ŽIVOTA

Simona Vinči: *U svakom smislu ljubav*

(s italijanskog preveo Nikola Popović), Vrijeme, Zenica, 2008.

Simona Vinči (Simona Vinci) rođena je u Milanu 1970. godine. Živi u Budriju kraj Bolonje.

Već njen prvi roman *O deci se ništa ne zna* (Dei bambini non si sa niente, Einaudi, 1997), uskomešao je književnu javnost dotičući uvek aktuelnu a često zataškavanu temu – seksualno zlostavljanje nad decom i među decom. Nagrađena priznanjem *Elza Morante*, knjiga je prevedena na nekoliko svetskih jezika, a na srpskom jeziku, u prevodu potpisnika ovih redova, objavljena je 2004. godine u izdanju Narodne knjige. Kasnija dela Simone Vinči, među kojima su romani *Kao pre majke* (Come prima delle madri, Einaudi, 2003) i *Brother and Sister* (Einaudi, 2004) takođe su prihvaćena od čitalaca i kritike. Po izboru tema i stilu, Simona Vinči bliska je savremenim proznim italijanskim piscima mlađe generacije, među kojima su Nikolo Amaniti i Karlo Lukareli.

U izdanju izdavačke kuće Vrijeme iz Zenice upravo se pojavila zbirka priča Simone Vinči *U svakom smislu ljubav* (In tutti i sensi come l'amore, Einaudi 1999). Našoj čitalačkoj publici već su predstavljani prevodi nekoliko pripovetki iz zbirke, kao što su *Crni avgust*, *Žena na hridi* i *Stvari*, jedna od stožernih pripovedaka zbirke, uvrštena u antologiju savremene italijanske pripovetke *Antitela* (Anticorpi). Priče se pišu i objavljuju sve manje. Priča je tipično italijanski i manje komercijalan žanr od romana, i zato će ova knjiga snažno odjeknuti među poznavaočima i ljubiteljima umetničke proze u pravom smislu reči.

U svojim pričama, Simona Vinči otkriva intimni, najunutarniji deo bića. Na tragu kamijevske otuđene svesti, telo postaje metafora razobličenog života i umornog postojanja: „Nekim danima se zamaram. Sve me zamara. (...) ovaj zlokobni avgust na izmaku, gusti oblaci i turobni osjećaj raspadanja.“ (pripovetka *Crni avgust*).

Majka, otac, brat, sestra, ljubavnici i prijatelji prepokriveni su bolnim unutrašnjim tokom svesti. Spoljni svet se sagledava iznutra, s jakom crtom liričnosti. Želja, nežnost, mučnina i praznina su fizičko-duhovna stanja. Figura tela, kao u slikarstvu i filmu, postaje predmet samootkrivanja i samopotvrđivanja, ali i samouništenja, kao u priči *Stvari*: „Prožima me najjače osjećanje tokom cijelog života. Jedno putovanje, poslije koga ništa što sam upoznala, okusila i u čemu sam uživala nisam doživjela na isti način. Lijepo je i snažno to osjećanje. Produžavam ga. Čekam, puštam da vrtlog traje. Dopada mi se pomisao da se moje tijelo topi, razbija, otvara i na kraju nestaje.“ Multimedijalna umetnica Mari Gabriella Blunk (Marie Gabriella Blunck) izabrala je ovu priču za podlogu *body art* performansa pod istim imenom.

Razobličeno telo je krik drame svesti. Protagonisti u pričama Simone Vinči traže „ono najdublje i najskrovitije u našim telima.“ Očaj i beznade osvetljavaju biće „izvana“, probijajući telo kao ljusku ili opnu, odakle dolazi konačno saznanje ili smrt, oslobađajuća i spasonosna. Drama usamljenosti u sveopštoj gužvi je tragična parabola ubrzanog, urbanog života, s nizom unutrašnjih lomova u čoveku, čije je telo seizmograf najdubljih potresa i lomova: „Tijelo pamti stvari – ljubav, osobe, vrijeme – bolje nego što ih pamti duša. Sve nosi iza sebe i u sebi. Ono što tijelo pamti odolijeva svakoj oluji. Čvrsto kao drveće ili stijenje.“ (pripovetka *Dvorište*).

Na jednom mestu, junakinja priče *Pismo u tišini* kaže: „Pisanje bez reči. Možda to zavisi od sintakse.“ Proza Simone Vinči je u najboljem ključu modernog, disperzivnog umetničkog postupka, koji od klasične proze zadržava fabulu kao mogući objekat novih introspekcija u fenomen samopotvrđivanja kao jedini mogući izlaz iz lavirinta u kojem živimo. Možda je to ipak i pre svega onaj dominantni motiv ljudskog života, o kojem govore sve priče Simone Vinči, a to je ljubav.

Nikola Popović

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81+82

РЕЧИ : часопис за језик, књижевност и културолошке студије / главни и одговорни уредник Слободан Јовановић. – Год. 1, бр. 1 (2009, зима) – . – Београд (Висока 29а) : Факултет за стране језике Универзитета „Браћа Карић“, 2009 – (Београд : Класа). – 24 cm

Полугодишње
ISSN 1821-0686 = Речи (Факултет за стране језике Универзитета „Браћа Карић“)
COBISS.SR-ID 155512076
